

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma
Valtio-opin opintosuunta

TEEMU SILTANEN

Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöiden poliittinen toimijuus vuosina 1917–1918

Teemu Siltanen
Pro gradu -tutkielma
Ohjaaja: Tapio Raunio
Lokakuu 2017

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma
Valtio-opin opintosuunta

SILTANEN, TEEMU: Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöiden poliittinen toimijuus vuosina 1917–1918

Pro gradu -tutkielma, 131 s.
Lokakuu 2017

Suomen tasavalta itsenäistyi osana laaja yhteiskunnallista kuohuntaa, jonka seurauksena yhteiskunta ajautui veriseen sisällissotaan vuonna 1918. Aika tarjosi poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksia useille toimijoille, jotka olivat aiemmin pääasiassa jääneet yhteiskunnallisen päätöksenteon ulkopuolelle. Näin myös Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijät perustivat oman ammattiosastonsa – Pitkäniemen Palveluskunnan osaston PPO:n – vain kuukausi maaliskuun vallankumouksen alkamisesta Venäjällä. Vajaa vuosi myöhemmin PPO ulotti vallankumouksen Pitkäniemen keskuslaitokselle osana Suomen sisällissotaa. Tutkielmassani tarkastelen PPO:n jäsenten poliittista toimijuutta vuosina 1917–1918 ja millaisia muutoksia toimijuudessa tapahtui. Kuvailen myös minkälaisen organisaation puitteissa pitkäniemeläiset toimivat ja kuinka organisaatio kehittyi. Tutkielmassani selvitän, millaisia tavoitteita paikallisen ammattiosaston toiminnalla oli ja kuinka näihin tavoitteisiin pyrittiin. Lähestyn PPO:n tuottamia tekstilähteitä – pöytäkirjamerkintöjä ja sanomalehtikirjoituksia – Quentin Skinnerin puheaktiohjelman mukaisesti poliittisena toimintana ja sidon puheaktit osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia.

Yhteiskunnallisen ilmapiirin kärjistyminen vuoden 1917 aikana vaikutti PPO:n suhteisiin omiin jäseniin, sairaalan johtoon ja sairaalan järjestäytymättömiin työntekijöihin. Tällä oli vaikutuksensa myös PPO:n organisaatioon. Tutkimustulosteni mukaan PPO:n toiminta perustui aluksi osallistavaan joukkodemokratiaan, mutta sisällissodan sytyttyä organisaation toiminta keskittyi yhä harvempien ylläpitäjäjäsenien vastuulle.

Analyysini mukaan Pitkäniemen työntekijöiden poliittinen toimijuus kohdistui kolmelle tasolle: paikallis-, kunnallis- ja valtiotasolle, joista paikallistaso oli PPO:lle keskeisin toiminnan areena. Tutkielmassani määrittelen PPO:n toimijuuden tärkeimmiksi tavoitteiksi kahdeksan tunnin työajan, palkankorotuksen ja yksittäisiin epäkohtiin puuttumisen. Vaikka varsinkin kaksi ensimmäistä

tavoitetta yhdistivät koko suomalaista työväenliikettä, konkretisoituivat pyrkimykset eli illokuutiot tavoitteiden saavuttamiseksi paikallistasolla. Puheaktien analysointi osoittaa, että Pitkänien työntekijät tähtäsivät tavoitteisiinsa hyvin monipuolisella toiminnalla. Olen eritellyt 16 erilaista poliittisen toimijuuden muotoa. Yhtenäisestä tavoitteesta huolimatta erilaisella toimijuudella oli myös hyvin erilaisia perlokuutioita.

Tutkimuskohteeni Pitkänien mielisairaala tarjoaa kiinnostavan tarkastelukohteen vuosien 1917–1918 poliittisiin tapahtumiin. Pitkänien maantieteellinen sijainti punaisen Suomen sydämässä, aivan Tampereen ja Nokian kupeessa, satoi sairaalan tapahtumat osaksi kansallista toimintaa. Tämän näkyi PPO:n toiminnassa pyrkimyksenä vaikuttamaan paikallistason lisäksi kunnalliseen ja valtakunnalliseen politiikkaan. Pitkänien keskuslaitos muodosti kuitenkin oman ylilääkärin johtaman ja lähes omavaraisen pienoisyhteiskuntansa, jossa potilaiden ja hoitajien lisäksi toimi myös suuri joukko muita työntekijöitä saarnaajista koneenkäyttäjiin ja leipojista ja puuseppiin. Tutkielmastani käy ilmi, että vaikka PPO valtasi sairaalan tammikuussa 1918, ei seurauksena ollut väkivaltaista terroria, vaan työntekijöiden ja sairaalan johdon neuvotteluyhteys säilyi koko sisällissodan ajan. Pitkänien keskuslaitos pysyi myös toiminnassa koko konfliktin ajan, mikä oli myös PPO:n keskeinen pyrkimys.

Asiasanat: ammattiosasto, ammattiyhdistysliike, mielisairaala, Pirkkala, Pitkänieni, Pitkänien keskuslaitos, poliittinen toimijuus, puheakti, Quentin Skinner, Suomen sisällissota, Suomen tehdas- ja sekatyöväen liitto, työväen historia, työväenluokka.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	5
1.1. TUTKIMUSKYSYMYKSI.....	7
1.2. TUTKIELMAN RAKENNE.....	8
2. TUTKIELMAN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA LÄHDEAINEISTO	10
2.1. POLIITTISEN TOIMIJUUDEN YMMÄRTÄMINEN QUENTIN SKINNERIN OHJELMAN MUKAISESTI.....	10
2.1.1. Tutkimuskohteena poliittinen toimijuus.....	12
2.1.2. Kontekstin merkitys.....	14
2.2. TUTKIELMAN LÄHDEAINEISTO.....	17
2.2.1. Aineistona Pitkänienien Palveluskunnan osaston pöytäkirja.....	17
2.2.2. Aineistona sanomalehtikirjoitukset.....	19
2.2.3. Muu lähdeaineisto.....	23
3. TUTKIELMAN HISTORIALLINEN KONTEKSTI	24
3.1. PITKÄNIEMI TYÖYHTEISÖNÄ 1900-LUVUN ALUSSA.....	24
3.1.1. Pitkänienien keskuslaitos.....	24
3.1.2. Pitkänienien henkilökunta.....	27
3.2. SUOMALAISEN TYÖVÄENLIIKKEEN KEHITYS AMMATTIYHDISTYSLIIKKEEKSI.....	34
3.2.1. Työväenluokka käsitteenä.....	34
3.2.2. Wrightiläisestä liikkeestä suurlakkoon.....	37
3.2.3. Ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuosina 1905–1918.....	39
3.3. KUN YHTEISKUNTA HAJOSI VUONNA 1917.....	43
3.3.1. Sisällissota, kansalaissota, vapaussota, kapina, maailmansota.....	43
3.3.2. Yhteiskunnan hajoaminen vuonna 1917.....	47
3.3.3. Sisällissodan kulku Pirkkalassa.....	51
4. PITKÄNIEMIEN TYÖNTEKIJÖIDEN JÄRJESTÄYTYMINEN	55
4.1. NELJÄ KÄÄNNEKOHTAA PITKÄNIEMIEN PALVELUSKUNNAN OSASTON TOIMINNASSA.....	55
4.1.1. Järjestäytyminen maaliskuussa 1917.....	55
4.1.2. Osaston puheenjohtajan irtisanominen.....	61
4.1.3. Sairaalan valtaus tammikuussa 1918.....	63
4.1.4. Osaston lakkauttaminen.....	66
4.2. PITKÄNIEMIEN PALVELUSKUNNAN OSASTON ORGANISAATIO JA SIINÄ TAPAHTUNEET MUUTOKSET 1917–1918.....	70
4.2.1. PPO:n organisaatio ja jäsenten aktiivisuus 1917.....	70
4.2.2. Ylläpitäjiä ja suhdannejäseniä.....	72
4.2.3. Organisaatio- ja sisäpiirimuutokset 1917–1918.....	74
5. PITKÄNIEMIEN PALVELUSKUNNAN POLIITTINEN TOIMIJUUS 1917–1918	77
5.1. PITKÄNIEMIEN PALVELUSKUNNAN OSASTON PAIKALLISET TAVOITTEET.....	77
5.1.1. Vaatimuksena kahdeksan tunnin työaika.....	77
5.1.2. Tavoitteena palkankorotus.....	82
5.1.3. Yksittäisiin epäkohtiin puuttuminen.....	84
5.2. PITKÄNIEMIEN PALVELUSKUNNAN OSASTON TOIMIJUUS SAIRAALAN TYÖNTEKIJÖIDEN KESKUUDESSA.....	86
5.2.1. Yhteisöllisyyden rakentaminen jäsenistön kesken.....	86
5.2.2. Suhde järjestäytymättömiin sairaalan työntekijöihin.....	90
5.2.3. Suhteet sairaalan johtoon.....	95
5.3. PITKÄNIEMIEN PAIKALLISOSASTON TOIMIJUUS SAIRAALAN ULKOPUOLELLA.....	108
5.3.1. PPO kansallisena toimijana.....	108
5.3.2. PPO:n toimijuus osana mielisairaaloiden välistä verkostoa.....	114
5.3.3. PPO kunnallisena toimijana.....	117
6. YHTEENVETO	121
7. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	127

1. JOHDANTO

Vuonna 1918 kevät saapui Hämeeseen maaliskuun lopulla. Vuorokauden keskilämpötila nousi talven jäljiltä plussa-asteisiin, vaikkakin lunta oli vielä toistakymmentä senttiä ja hanki kanto hiihtäjän.¹ Samaan aikaan luonnon heräämisen kanssa syntyi Hämeen Pirkkalassa sekasortoinen pakokauhu. Kuularuiskujen papatus ja tykkien jylinä toivat sisällissodan lähelle kotia. Tieto punaisen rintaman sortumisesta Kyröskoskella aiheutti Nokian työläisten pakolaistulvan Siuron kautta Tampereelle. Monet hankkiutuivat eroon punakaartin tunnuksista ja piilottivat omaisuuttaan lähestyvän valkoisen armeijan edeltä.² Näissä tunnelmissa myös paikallisen Pitkäniemen mielisairaalan työntekijä Oskari Pajunen kätki talonsa välikattoon nahkakantisen muistikirjan, lasinegatiiveja, sytytyslankaa ja pullollisen ruutia.³

Pajusen kätkö näki päivänvalon jälleen kesällä 1976, kun nokialainen Mäkelän pariskunta osti muinoin Pajuselle kuuluneen punaisen mökin Nokian Tyrkkölästä. Kaksi huonetta ja komero, oma perunapello ja erillinen saunarakennus edustivat pariskunnalle unelmaa, jonka pihalle mahtui pojalle oma hiekkalaatikkokin. Kun Mäkelät remontoivat tuvan vintin asuinkäyttöön, törmäsivät he vanhoihin sanomalehtiin käärittyn menneisyyden aarteeseen. Muistikirjan sivuille oli taltioitu paikallisen mielisairaalan ammattiosaston Pitkäniemen Palveluskunnan osaston PPO:n pöytäkirjat vuosilta 1917–1918, ja kirjan sivuilta löytyi useita tuttuja sukunimiä. Mäkelät eivät halunneet aiheuttaa näille ihmisille tai heidän sukulaisilleen harmia. 1970-luvun Nokialla sisällissodan haamut olivat yhä vahvasti läsnä. Mäkelät päättivät vaieta löydöstään.⁴

Pariskunta tutkaili lasisia kuvanegeatiiveja auringonvaloa vasten. Muistikuvien mukaan valokuvissa poseerasivat sairaalan työntekijöitä. Negatiivit tuli kuitenkin tuhottua, ettei perheen lapsi vahingoittaisi niihin itseään. Jälkeenpäin tämä ratkaisu on harmittanut Mäkelöitä. Ruuti puolestaan pääsi käyttöön uudenvuoden räjähteissä.⁵

Mäkelät muuttivat vuosina 1986–2013 yhteensä neljä kertaa, ja pöytäkirja siirtyi aina perheen

¹ Säätiötiedot ovat Ilmatieteen laitoksen Avoin data -palvelusta. [<http://suja.kapsi.fi/fmi->

² Koivuniemi 1994, 211.

³ Siltanen 2014b.

⁴ Haastattelin Mäkelöitä heidän suhteestaan PPO:n pöytäkirjaan kesällä 2014 tiedelehti Hybrikseen kirjoittamaani esseettä varten. Siltanen 2014b.

⁵ Siltanen 2014b.

mukana. Vaikka kirja koettiin tärkeäksi, ei sitä silti aina säilytetty asianmukaisesti. Vuosien aikana pöytäkirja oli milloin autotallissa, milloin piirongin laatikossa, ja sen kunto huononi pikkuhiljaa. Tällöin myös heräsi ajatus kirjan luovuttamisesta. Kesällä 2013 pariskunta luki Nokian Uutisista ilmoituksen, jossa pyydettiin lähettämään Pitkäniemen mielisairaalan historiaan liittyviä valokuvia ja kirjeitä Pitkäniemen Perinneyhdistykselle.⁶

Kesän 2013 työpäivät olivat itselleni pitkiä. Kirjoitin ensimmäistä tilaushistoriaani, joka käsitteli läheisen Pitkäniemen mielisairaalan työntekijöiden ammatillisen järjestäytymisen vaiheita vuodesta 1900 alkaen, jolloin Nokialla sijaitseva sairaala oli rakennettu. Tilaajana historiikille oli Pitkäniemen Perinneyhdistys ry. Heinäkuisen työpäiväni keskeytti puhelu Perinneyhdistyksen puuhamieheltä Jouni Kainukankaalta. Hän kertoi minulle, että Nokian Uutisiin laittamamme ilmoitus oli poikunut tulosta. Hän oli juuri saanut haltuunsa Pitkäniemen Palveluskunnan osaston pöytäkirjat vuosilta 1917–1918 ja lukenut ne läpi yhdeltä istumalta. Kirja oli kuulemma ehtaa tavaraa, mutta varsin hauraassa kunnossa. Keskusteltuamme pöytäkirjat päätettiin valokuvata, jolloin ne eivät vaarantuisi tutkimustyössä.⁷

Kyseinen pöytäkirja muodostaa tämän valtio-opin tutkielman keskeisen lähdeaineiston. Luen Pitkäniemen Palveluskunnan osaston PPO:n pöytäkirjan ja lehtikirjoitusten kautta, millaista Pitkäniemen ammatillisesti järjestäytyneiden työntekijöiden poliittinen toimijuus oli vuosina 1917–1918.

Olen tutustunut lähdeaineistooni ja tutkimuskohteeseeni ensimmäisen kerran jo vuonna 2013, joten on sattumaa, että tutkielmani valmistuu Suomen tasavallan juhlavuonna 2017. Merkkivuodesta johtuen tutkielmani on kuitenkin muuttunut erityisen ajankohtaiseksi. Valtioneuvoston kanslian Suomi 100 -hanke pitää sisällään pientä ja suurta tapahtumaa, joissa määritellään suomalaisuutta ja kansalaisyhteiskunnan historiaa. Kuin perusteluna oman tutkielmani tutkimuskohteelle, Suomen Rahapajan oli tarkoitus julkaista neljä juhlarahaa Suomen itsenäisyyden vuosilta. Rahapajan ennakkomarkkinointimateriaalista kävi ilmi, että ensimmäinen – vuodet 1917–1939 kattava kolikko – kuvasi sisällissodan aikaista valkoisten teloituskomppaniaa ja kohtaloaan odottavia punavankeja.⁸

⁶ Siltanen 2014b.

⁷ Olen kuvannut omia ja Jouni Kainukankaan tuntemuksia tarkemmin esseessäni Siltanen 2014b.

⁸ ”Itsenäisyyden vuosikymmenet -sarjan juhlarahat kertovat Suomen historiasta”, Suomen Rahapajan tiedote 25.4.2017.

Kolikko synnytti välittömästi äänekkään keskustelun perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa, kuinka Suomen itsenäisyyttä tulisi muistella. Mielipidettä kolikon mauttomuuteen kysyttiin niin suunnittelijalta, poliitikoilta kuin historiantutkijoiltakin. Valtiovarainministeri Petteri Orpo kiirehti vielä samana päivänä kohun alkamisesta vetoamaan, ettei juhlarahaa julkaistaisikaan.

Törmäsin hämmästykseni siihen, että Rahapaja on lyönyt Suomi-juhlarahaa, jossa on mielestäni täysin mauton kuva. Mä en ymmärrä, miten se sopii Suomi 100 -juhluvuoden henkeen - ei siis mitenkään. Itse asiassa toivon, että raha vedetään pois.⁹

Tapahtumasarja kertoo omalta osaltaan siitä, kuinka jännittynyt suhtautuminen suomalaisilla on yhä vuosien 1917–1918 tapahtumiin. Valtiovarainministerin puheesta käy ilmi, että hän soisi Suomen kansallisvaltion itsenäistymisen satavuotisjuhlallisuuksien rakentaman historiantulkinnan korostavan sopivaa ”juhluvuoden henkeä”. Kyseessä ei ole yhdentekevä kannanotto, sillä valtioneuvoston ja muiden instanssien Suomi 100 -tulkinnat rakentavat omalta osaltaan sitä ympäristöä, jossa tutkijoidenkin – puhumattakaan muusta kansalaisyhteiskunnasta – jatkuvasti muotoutuva historiatietoisuus muodostuu.¹⁰

Nyky politiikan toiveista huolimatta Suomi itsenäistyi yhteiskunnallisesti ja poliittisesti monimutkaisena aikana, joka edellyttää myös kriittistä historiankirjoitusta ja -tutkimusta. Tutkielmani osallistuu tähän keskusteluun monipuolistaen kuvaa järjestäytyneiden työntekijöiden poliittisen toimijuuden ja kansalaisyhteiskuntaan osallistumisen näkökulmaa vuosilta 1917–1918. Tutkielmani ei kuitenkaan sovi Suomi 100 -huomion keskipisteeksi, sillä Suomen valtion itsenäistyminen Venäjän suurruhtinaskunnasta ei lähdeaineistoni valossa juuri herättänyt tunteita Pitkäniemen työntekijöissä. Itsenäistymistä edeltänyt ja sitä seurannut poliittinen kuohunta sen sijaan mullisti heidän poliittisen osallistumisensa.

1.1. TUTKIMUSKYSYMYYS

Tutkimuskohteeni on nykyisellä Pirkanmaalla sijaitsevan Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöiden poliittinen toimijuus. Tutkimuskysymykseni on, minkälaista ammatillisesti järjestäytyneiden Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöiden poliittinen toimijuus oli vuosina 1917–1918 ja millaisia muutoksia tässä tapahtui? Tutkielmastani käy ilmi, minkälaisen organisaation puitteissa pitkäniemeläisten poliittinen toimijuus tapahtui ja kuinka organisaatio –

⁹ Yle 25.4.2017, [<http://yle.fi/uutiset/3-9580883>]. Luettu 26.4.2017.

¹⁰ Jorma Kalela on korostanut, että akateemisen historiantutkimuksen lisäksi muut historiankirjoituksen muodot muokkaavat sitä ympäristöä, jossa ihmisten jatkuvasti muotoutuva historiatietoisuus muodostuu. Kalela 2000, 13–17, 22–25.

Pitkäniemen Palveluskunnan osasto – kehittyi. Lisäksi selvitän, millaisia tavoitteita PPO:n puitteissa tapahtuneella toiminnalla oli ja kuinka näihin tavoitteisiin pyrittiin.

Pitkäniemeläisten toiminnan ymmärtäminen edellyttää toimijuuden sitomista historialliseen kontekstiinsa. Tämän johdosta on mahdollista kysyä, miksi pitkäniemeläinen poliittinen toimijuus oli sellaista kuin se oli? Samalla tulen vastanneeksi kysymyksiin, kuinka poliittinen toimijuus suuntautui ammattiosaston jäseniin, sairaalan ulkopuoliseen työväenliikkeeseen, sairaalan järjestäytymättömiin työntekijöihin ja sairaalan johtoon 1917–1918 aikana.

Pitkäniemen keskuslaitos työntekijöineen muodostavat kiinnostavan tutkimuskohteen, sillä mielisairaala sijaitsee aivan Tampereen läheisyydessä, missä vuosien 1917–1918 poliittiselta ja väkivaltaiselta kuohunnalta oli mahdoton välttyä. Toisaalta Pitkäniemi kuului tutkimusajankohtana Pirkkalan kuntaan, jossa sisällissodan aikainen elämä oli naapurikuntiin verrattuna lähes rauhallista¹¹. Samalla Pitkäniemi muodosti mielisairaalana oman eristyksissä olevan pienen yhteiskuntansa sairaalan porttien sisäpuolelle. Pitkäniemi oli ylilääkärin johtama yhteisö, jota määrittivät tarkat säännöt ja selvä hierarkia. Sen työntekijöiden poliittinen järjestäytyminen oli ennen vuoden 1917 maaliskuuta hyvin satunnaista, mutta tammikuussa 1918 työntekijät toteuttivat vallankumouksen sairaalalla. Tästä huolimatta suljettu yhteisö jatkoi toimintaansa mielisairaalana myös sota-aikana. Vuosien 1917–1918 poliittinen kuohunta ja aseellinen konflikti tarjosivat tavallisille kansalaisille – kuten Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöille – mahdollisuuden vaikuttaa omaan, oman työyhteisön ja oman yhteiskuntaluokan tulevaisuuteen poikkeuksellisella tavalla.

1.2. TUTKIELMAN RAKENNE

Tutkielmani etenee siten, että toisessa pääluvussa (2.) käyn läpi, miten määrittelen poliittisen toimijuuden, kuinka sadan vuoden takaista poliittista toimijuutta on mahdollista tutkia ja millaiselle teoreettiselle taustalle tutkielmani rakentuu. Esittelen tutkielmani kannalta tärkeimpien teoreetikkojen Quentin Skinnerin ja Olavi Borgin ajatuksia politiikan ja historian tutkimuksesta. Tämän jälkeen esittelen lähdeaineistoni selvittäen, millaisia kysymyksiä alkuperäislähteet mahdollistavat esittää.

Kolmannessa pääluvussa käyn läpi tutkielmani historiallisen kontekstin, jonka lomassa esittelen olennaisimman aiemman tutkimuksen. Olen jakanut kontekstin kolmeen alalukuun. Ensimmäisessä

¹¹ Ekman 1930, 170.

alaluvussa (3.1.) esittelen tarkemmin tutkimuskohteeni Pitkäniemen keskuslaitoksen ja sairaalan henkilökunnan. Toisessa alaluvussa (3.2.) esittelen suomalaisen työväenliikkeen kontekstin: määrittelen työväenluokka-käsitteen ja käyn läpi suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen kehityksen 1800-luvulta 1910-luvulle. Kolmannessa alaluvussa (3.3.) esittelen yhteiskunnallisen tilanteen, jossa pitkäniemeläisten poliittinen toimijuus tapahtui. Pitkäniemen tapahtumien ymmärtämisen kannalta on olennaista kiinnittää erityisesti huomio siihen, kuinka sisällissota eteni Pirkkalassa.

Neljäs ja viides pääluku ovat tutkielmani analyysiluvut, joissa vastaan tutkimuskysymykseeni lähdeaineistoni pohjalta. Ensin (4.1.) esittelen Pitkäniemen palveluskunnan poliittisen toimijuuden neljän käännekohtan kautta, jotka olen eritellyt lähdeaineistoani analysoimalla. Ensimmäinen (4.1.1.) käännekohta on Pitkäniemen Palveluskunnan osaston PPO:n perustaminen keväällä 1917. Toinen (4.1.2.) käännekohta on osaston puheenjohtajan irtisanominen, minkä seurauksena osaston ja sairaalan johdon keskinäiset välit kiristyvät. Kolmas (4.1.3.) käännekohta on vallankumouksen ulottaminen Pitkäniemen keskuslaitokselle ja sairaalan valtaus. Neljäs (4.1.4.) käännekohta on Pitkäniemen henkilökunnan ammattiosaston lakkauttaminen maaliskuussa 1918. Luvussa 4.2. esittelen PPO:n organisaation ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 1917–1918.

Viidennessä pääluvussa analysoin poliittista toimijuutta PPO:n tavoitteiden ja toimenpiteiden sekä toimintakenttien kautta. Ensin (5.1.) esittelen Pitkäniemen palveluskunnan tärkeimmät tavoitteet ja toiminnan tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämän jälkeen (5.2.) analysoin, kuinka PPO toimi Pitkäniemessä: kuinka osasto rakensi yhteisöllisyyttä jäsentensä kesken, kuinka osasto suhtautui järjestäytymättömiin työntekijöihin ja millaiset suhteet osastolla oli sairaalan johtoon. Lopuksi (5.3.) analysoin poliittista toimijuutta Pitkäniemen ulkopuolella suhteessa työväenliikkeeseen, muiden mielisairaaloiden työntekijöihin ja kunnallisiin toimijoihin.

Kuudennessa pääluvussa muodostan yhteenvedon, jossa esittelen tutkielmani keskeisimmät tutkimustulokset ja yhdistän ne osaksi teoreettista kontekstia.

2. TUTKIELMAN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA LÄHDEAINEISTO

2.1. POLIITTISEN TOIMIJUUDEN YMMÄRTÄMINEN QUENTIN SKINNERIN OHJELMAN MUKAISESTI

Politiikan teoreetikko Quentin Skinner¹² on kyseenalaistanut filosofian klassikoihin liittyvän ajattelun, jossa nämä tekstit kertovat ajattomia viisauksia esimerkiksi moraalista, politiikasta ja yhteiskunnasta mahdollistaen näin itsensä suoran hyödyntämisen. Skinner kritisoi ajatusta, että tekstit olisi ikään kuin kirjoitettu ajattomassa tilassa. Skinner ehdottaa lähestymistavaksi, että tutkijan tulisi pyrkiä selvittämään, mitä kirjoittaja *on tarkoittanut* kirjoittaessaan. Klassikkotekstien tarkoitus ei aukea lukijalle, mikäli tämä ymmärtää perättäiset sanat ja lukee ne riittävän useasti, vaan ymmärrys edellyttää kirjoituksen kontekstin selvittämistä. Skinnerin mukaan poliittinen elämä itse asettaa keskeiset ongelmat politiikan teoreetikolle, ja teoria kirjoitetaan aina suhteessa tiettyyn aikaan, kontekstiin, kysymyksiin ja pointtiin.¹³

Skinnerin näkökulmasta puheet ovat tekoja eli *puheakteja*, ja ovat siten yksi poliittisen toiminnan muoto. Tämän vuoksi puheaktien tutkiminen paljastaa tutkijalle yleisemmin poliittisesta toimijuudesta.

Reflecting on the idea that speech is also action, I came to the conclusion that the theory of speech acts might have something to tell us about the philosophy of action more generally, and in particular about the role of causality in the explanation of behaviour.¹⁴

Skinnerin ajattelu pohjautuu Ludwig Wittgensteinin, hermeneutiikkojen ja erityisesti R.G. Collingwoodin ja J.L. Austinin ajatuksille kielenkäytöstä, joka mahdollistaa Skinnerin peräänkuuluttaman toiminnan ymmärtämisen. Skinnerin ohjelma käyttää Austinin puheaktiteorian sanastoa ja taustalla olevaa ajattelutapaa, jonka mukaan olennaista on, ettei sanojen ja tekojen välille voi tehdä eroa, vaan kaikki sanat ovat jo itsessään tekoja. Toiminta ja politiikka ovat aina myös kielellisiä ilmiöitä, ja tulevat ymmärretyksi ainoastaan kielellisen ulottuvuuden kautta. Puheakti on tarkoitettu viestinnäksi ja toimijalla on ollut jokin tietty yleisö mielessään. Puheaktin ymmärtäminen edellyttää Skinnerin mukaan sen selvittämistä, *mitä* sanat ja lauseet *tarkoittavat*. Toiseksi tulee selvittää, *millaisia tavoitteita* puheaktilla on. Ymmärtäminen edellyttää vastausta molempiin kysymyksiin.¹⁵

¹²Quentin Skinner on yksi 1970-luvun jälkeisen ajan siteeratuimmista politiikan teoreetikoista. Jyväskylän yliopiston emeritusprofessori Kari Palonen on nostanut Skinnerin yhdeksi nykyajan tärkeimmistä ajattelijoista ja todennut leikkimielisesti, että mikäli Max Weber nousisi haudastaan, Skinner olisi todennäköisesti henkilö, jonka Weber haluaisi tavata. Palonen 2003, 173–176.

¹³ Skinner 1998, xi; Skinner 2002, 57–59, 79–89. Myös Palonen 1998, 143–144.

¹⁴ Skinner 2002, 4.

¹⁵ Skinner 2002, 10, 86–87; Skinner 1988, 260–262. Skinnerin tulkinnasta myös Palonen 1996, 141–146. Austin puheaktiteoriasta: Austin 2016, 101–151.

Skinner selventää asiaa esimerkillä, jossa poliisi näkee luistelijan luonnonjäällä ja huutaa ”The ice over there is very thin!”. Ymmärtääksemme tapahtuneen meidän tulee luonnollisesti ymmärtää, mitä poliisin sanat tarkoittavat. Toiseksi meidän tulee ymmärtää, mitä poliisi teki (*was doing in*) huutaessaan nuo sanat. Huudolla on jokin *illokuutio* eli pointti. Poliisi on saattanut esimerkiksi varoittaa luistelijaa. Lisäksi poliisin puheaktilla on voinut olla seuraus (perlokuutio), joka on voinut poiketa myös poliisin tarkoituksista. Luistelija saattaa esimerkiksi pelästyä tai huvittua.¹⁶

Sanojen ymmärtämisen tärkeys on itsestään selvää, kun halutaan ymmärtää puheakti. Mikäli edellä mainitun esimerkin luistelija ei ymmärrä englantia, ei hän voi ymmärtää puheaktia. Jos taas luistelija ja poliisi puhuvat samaa kieltä, on ymmärtämisen mahdollisuus todennäköisempi. Historialliseen lähdeaineistoon perustuvassa tutkimuksessa asia on monimutkaisempi, sillä tutkija ei kuulu oletettuun kuulijakuntaan ja menneisyyden puheaktit on tuotettu tutkijalle vieraassa kulttuurissa ja arjessa. Tuttujenkin sanojen merkitys voi olla eri kuin tutkijan omassa ajassa.¹⁷

Skinnerin mukaan poliisin toiminnan ymmärtämiseksi tulee tutkijan ymmärtää poliisin käyttämien sanojen lisäksi hänen tavoitteitaan eli illokuutioita. Quentin Skinnerin mukaan historioitsijan tulee pyrkiä ajattelemaan ja näkemään maailma, kuten menneisyyden ihmiset ajattelivat ja näkivät. Tämä edellyttää samojen konseptien, erontekojen ja päättelyketjujen ymmärtämistä.¹⁸

Toimija voi tavoitella samalla puheaktilla samanaikaisesti useita tavoitteita. Toiset tavoitteista voivat olla toisarvoisempia kuin toiset. Jotta ymmärrämme edellä esitellyn poliisin toimintaa, meidän tulee kysyä, mikä on poliisin ensisijainen tavoite (*primary intention*): mikä sai hänet toimimaan?¹⁹ Halusiko hän esimerkiksi ensisijaisesti varoittaa luistelijaa, ja toissijaisesti tehdä kovalla äänellään vaikutuksen lähellä seisoviin sivullisiin? Juuri tavoite tekee toiminnasta poliittista ja tavoitteen ymmärtäminen mahdollistaa poliittisen toiminnan ymmärtämisen.²⁰

Skinnerin ohjelman kritisoija voisi todeta, ettemme voi milloinkaan varmasti ymmärtää, mitä poliisi tarkoittaa lauseellaan. Ehkä poliisi varoittaa luistelijaa, hän saattaa myös nuhdella luistelijaa

¹⁶ Skinner 1988, 260–261.

¹⁷ Skinner 2002, 46–47; Skinner 1983, 78–81.

¹⁸ Skinner kommentoi kritiikkiään mm. Skinner 2002, 120–121; Skinner 1988, 280–281. Kari Palosen mukaan Skinnerin omaleimaisuus poliittisen ajattelun tutkijana kumpuaa hänen ensisijaisesta kiinnostuksestaan puheaktiin ja siihen, mitä toimija ilmaisee tietyllä illokuutiolla, kuin siihen, millaisia perlokuutioita eli seurauksia tai tuloksia toiminnalla on. Palonen 1996, 144.

¹⁹ Skinner 2002, 134.

²⁰ Friman-Korpela 2014, 17.

varomattomuudesta, ehkä hän ainoastaan toteaa jään olevan ohutta tai kenties hän viittaa kevään olevan jo pitkällä toivoen luistelijasta keskustelukumppania.²¹ Skinner vastaisi todennäköisesti, että *kontekstista irrotettuna*, emme tietenkään voi tietää poliisin tarkoitusperiä. Mutta emmehän voi toisaalta tietää varmaksi sitäkään, ettei koko maailma olisi vain kuvitelmaamme. Skinnerin mukaan ymmärtäminen ei edellytä hyppäämistä poliisiin saappaisiin tai tunkeutumista hänen päänsä sisälle. Tarkoitusten ymmärtäminen ei ole Skinnerille mysteerinen hermeneuttinen prosessi, vaan edellyttää tapahtuminen kontekstin ja aikakauden lingvististen konventioiden selvittämisen.²²

2.1.1. Tutkimuskohteena poliittinen toimijuus

Sarita Friman-Korpela on väitöskirjassaan ”Romanipolitiikasta romanien politiikkaan” tutkinut skinneriläisistä teoreetisista lähtökohdista suomalaisten romanien poliittista toimijuutta. Hän on poliittista luentaa hyödyntämällä analysoinut toimijuutta romanien tuottamien pamflettien, puheenvuorojen ja debattien kautta. Lähestymistapa on laajentanut käsitystä romanien toimijuudesta, kun poliittista toimijuutta ei ole tarvinnut tarkastella ainoastaan osallistumisena esimerkiksi vaaleihin tai mielenosoituksiin. Samalla Friman-Korpela on voinut analysoida romanien poliittisuudessa tapahtunutta muutosta.²³ Kuten romanien politiikan kohdalla, skinneriläinen lähestymistapa mahdollistaa myös pitkäniemelaisten poliittisen toimijuuden analyysin laajemmin kuin tarkastelemalla pelkästään työntekijöiden poliittiseksi mielletäviä tapahtumia. Suljetuissa kokouksissa pidetyt puheenvuorot ja työväenlehdissä julkaistut kirjoitukset muodostivat tärkeän poliittisen toimijuuden muodon.

Friman-Korpelan käyttämä puheenvuorojen poliittinen luenta on metodologinen väline, jolla hän tuo esille ”romanien oman äänen”. Tämä edellyttää puheenvuorojen tarkkaa analyysia, formulointia ja perustelua. Friman-Korpela nostaa puheenvuorot erilleen taustakertomuksestaan ja analysoi tekstejä puhetekoina. Tämä tarkoittaa hänelle historiallisen kontekstin, puheaktien syntyolosuhteiden, vaikutusyhteyksien, tarkoitettujen tai tarkoittamattomien vaikutusten analyysia. Friman-Korpela näkee, että tämä lähestymistapa tekee hänen väitöskirjastaan politiikan tutkimusta.²⁴

²¹ Skinner kommentoi kritiikkiään mm. Skinner 2002, 120–121; Skinner 1988, 280–281.

²² Skinner 2002, 46–47, 120–122, 142; Skinner 1988, 279–280; Skinner 1998, x–xv. Markku Hyrkkänen on todennut, että historioitsija on ratkaissut tutkimusongelmansa, kun hän on onnistunut asettamaan asiat yhteyksiinsä, oikeisiin konteksteihin. Ongelma on, miten tähän voidaan yltää. Hyrkkänen 2002, 200.

²³ Friman-Korpela 2014, 16–18.

²⁴ Friman-Korpela 2014, 16–18.

Friman-Korpela toteaa, ettei romanipolitiikan teemojen (asuminen, syrjintä, köyhyys yms.) seuraaminen avaa vielä sitä, mikä romanipolitiikassa (policy) on ollut *poliittista* (political). Poliittisuuden avaaminen edellyttää tarkempaa luentaa siitä, miten toimijat ovat sanoneet sen mitä ovat sanoneet, millä he ovat perustelleet sanottavansa, keitä ja mitä argumentteja vastaan sanonnat suuntautuivat. Poliittinen luenta onkin mahdollista nostamalla esille nyansseja ja kiistoja.²⁵

Valtio-opin emeritusprofessori Olavi Borg näkee, että puolueohjelmat ovat yhtä hyvin poliittisia tekoja kuin politiikan kieltä, laajemmin kommunikaatiota tai symbolista käyttäytymistä – ne ovat sekä itseidentifikaation maamerkkejä ja luojia, mutta toisaalta myös poliittisia tekoja symbolisella tasolla, joilla on merkitystä sekä puolueen sisäisille prosesseille että laajemmalle kannattaja- ja äänestäjäkunnalle.²⁶ Borg ohjelmatutkimuksen menetelmiä seuraten voin lukea esille PPO:n puhetekojen poliittisia ulottuvuuksia²⁷.

Borg hahmottelee Bernard Berelsonin kommunikaatiotutkimuksen analyysikaavaan pohjalle kysymyspatteriston, joiden avulla puolueohjelmia voi lähestyä: kuka sanoo kenelle – koska – miten – miksi – millä vaikutuksella/tarkoituksella. Borg jakaa puolueohjelmatutkimuksen perinteen kolmeen näkökulmaan. 1) *aatehistoriallinen ja ideologia-analyttinen* lähestymistapa on lähestynyt tekstejä kysymysten kuka – mitä – koska -tyyppisten kysymysten kautta; 2) *funktionaalitavoitteellinen* lähestymistapa korostaa kommunikaation instrumentaalisuutta ja lähestyy aineistoa kysymysten kenelle – miksi – millä vaikutuksella/tarkoituksella -näkökulmasta; 3) *retorisymbolinen* lähestymistapa pyrkii puolestaan kenelle – mitä – miten -tyyppisten kysymysten vastaamiseen ja erityisesti mitä-kysymyksen syvällisempään ymmärtämiseen. Tämä näkökulma kyseenalaistaa ohjelmien oletetun selkokielisyyden ja pyrkii paljastamaan muun muassa erilaisia kielistrategioita ja merkitysrakenteita.²⁸

Hyödynnän Borgin määrittelemiä kysymyksiä, jotka on ulotettavissa puolueohjelmien lisäksi ammattiyhdistysten pöytäkirjoihin ja PPO:n sanomalehtikirjoitusten poliittiseen luentaan. Puolueohjelmista poiketen pöytäkirjat on luotu enemmän yhdistyksen sisäisiksi asiakirjoiksi, eikä niiden tavoitteena ole samassa määrin rakentaa symbolista yhteisöllisyyttä toisilleen tuntemattomien ihmisten välille kuin joukkopuolueiden ohjelmien kohdalla on. Pitkäniemen työntekijät olivat toisilleen tuttuja ja he jakoivat suljetussa sairaalaympäristössä sekä työn että arjen

²⁵ Friman-Korpela 2014, 16–18.

²⁶ Borg 1995, 4–5.

²⁷ Friman-Korpela käyttää tätä hyväkseen väitöskirjassaan. Friman-Korpela 2014, 19.

²⁸ Borg 1995, 4–5.

keskenään. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, etteikö PPO:lla olisi ollut tarve rakentaa vahvaa yhteisöllisyyttä toisilleen tuttujen keskuudessa. Sen sijaan sanomalehtikirjoitusten keskeinen funktio oli linkittää PPO kommunikaation ja symboliikan tasolla osaksi suomalaista työväenluokkaa.

Lähestyn Pitkäniemen työntekijöiden poliittista toimijuutta kaikista kolmesta näkökulmasta. Koska Pitkäniemen työntekijöiden toimintaa vuosina 1917–1918 ei ole ennen minua juuri tutkittu, lukuun ottamatta Mervi ja Pekka Kaarnisen Pitkäniemen sairaalan historiateosta, ovat sekä aatehistoriallinen että funktionaalis-tavoitteellinen näkökulma tarpeellisia avaamaan sitä, mitä pitkäniemeläinen poliittinen toimijuus oli ja millaisia vaikutuksia sillä oli. Hyödynnän tutkielmassani myös retorisi-symbolista lähestymistapaa, jolla avaan syvällisemmin *mitä* poliittinen toimijuus oli ja *millaisia* kielistrategioita PPO:n tekstit sisältävät.

2.1.2. Kontekstin merkitys

Edellä esitetyt kysymykset liittyvät pöytäkirjojen historiallisen kontekstin, syntyolosuhteiden, vaikutusyhteyksien sekä alkuperäisten ja muuntuneiden tarkoitusten selvittämiseen. Kyösti Pekosen mukaan juuri kontekstisidonnaisuus oikeuttaa käsittelemään puheakteja aikakaudelle ominaisen poliittisen ajattelun ja itseymmärryksen dokumentteina.²⁹ Olavi Borgin mukaan on kysyttävä huolellisesti, mistä tekstissä tekona on kysymys, millaiseen kirjoitusperinteeseen se kuuluu ja mikä on ollut dokumentin syntyhetkeen liittyvä tarkoitus.³⁰ Niin ikään sosiaalipsykologian professori Eero Suonisen mukaan merkityksiä kantava toiminta ei leijaille irrallaan kulttuurin aineellisesta puolesta, eikä kielenkäyttö ole pelkkää kuvausta tapahtuneesta, vaan kertoo myös paljon perustavanlaatuisemmasta ja monimutkaisemmasta.³¹

Mediakulttuurin professori Mikko Lehtosen mukaan kontekstia ei ole ennen tekijää tai tekstiä. Konteksti ei ole myöskään näiden ulkopuolella, vaan se on nimensä mukaisesti tutkittavien tekstien kanssa-tekstejä, jotka ovat olemassa aina yhdessä niiden tekstien kanssa, joiden konteksteja ne ovat. Tästä johtuen tekstille tai kulttuuriselle käytänteelle ei voi olettaa kontekstia etukäteen. Oma pyrkimykseni on ollut rakentaa tutkielman konteksti keskustelemaan lähdeaineiston kanssa. Lehtosen mukaan kulttuurintutkimuksen tehtävänä on kulttuuristen käytäntöjen kontekstien

²⁹ Pekonen 1995, 26.

³⁰ Borg 1995, 18.

³¹ Suoninen 2006, 20.

selvittämistä.³² Lehtosta mukailien kontekstin selvittäminen on keskeinen osa omaa tutkimustehtävääni.

Quentin Skinner näkee puheaktien ymmärtämisen edellyttävän kontekstin selvittämistä. Skinnerin mukaan kaikki merkittävät puheaktit on tarkoitettu kommunikaatioteoiksi, jolloin ne on tehty ymmärrettäviksi. Mikäli tutkija selvittää kontekstin tarpeeksi tarkasti, hän pystyy lukemaan, mitä tutkittavana oleva toimija teki tuottaessaan puheaktin.³³

Skinner näkee, että palauttamalla puheaktit kontekstiinsa, voidaan niiden kautta analysoida kontekstissa ja tietyssä diskurssissa tapahtunutta muutosta.³⁴ Pitkäniemen pöytäkirjojen palauttaminen omaan kontekstiinsa mahdollistaa poliittisen toimijuuden muutoksen analysoinnin. Skinnerille puheaktit ovat siirtoja argumentaatioissa (move in an argument). Jos haluamme ymmärtää puheaktien takana olevia illokuutioita, meidän tulee kysyä, miksi puheakti eli siirto kannatti tehdä. Tällöin argumenttia tulee tarkastella osana aiempia argumentteja.³⁵

The aim is to see such texts as contributions to particular discourses, and thereby to recognise the ways in which they followed or challenged or subverted the conventional terms of those discourses themselves. More generally, the aim is to return the specific texts we study to the precise cultural context in which they were originally formed.³⁶

Omassa tutkielmassani selvitän Pitkäniemen työntekijöiden poliittisen toimijuuden kontekstia ja siinä tapahtunutta muutosta. Ilman kontekstin ymmärtämistä, en voisi uskottavasti peilata pitkäniemeläisten tuottamia puheakteja aikalaistapahtumiin ja päätelmäni pitkäniemeläisten illokuutioista ja perlokuutioista olisivat sidottuja omaan aikaani, ja antaisivat vääristyneen kuvan tapahtuneesta. Koska tutkielmani konteksti huomioi 1910-luvun suomalaisen yhteiskunnan poliittiset konventiot ja etenkin vuoden 1917 tapahtumien kehityksen ja yhteiskuntapolitiikan kärjistyksen, voin kysyä lähdeaineistoltani, *miksi* pitkäniemeläisten poliittinen toimijuus oli sellaista kuin se oli. Ilman kontekstia kykenisin ainoastaan kuvailemaan, *mitä* tapahtui, kykenemättä ymmärtämään todellisia syitä tapahtuneelle.

Koska konteksti on tärkeä osa tutkimustyötä, sisältää kontekstin sivuuttaminen vaaran eli vääristyneet tutkimustulokset.³⁷ Historiallisen kontekstin luominen on kuitenkin historian

³² Lehtonen 1998, 31–32.

³³ Skinner 2002, 12, 116–117; Skinner 1988, 274–275.

³⁴ Skinner 2002, 125.

³⁵ Skinner 2002, 115.

³⁶ Skinner 2002, 125.

³⁷ Skinner käyttää esimerkkinä Emmanuel Le Roy Ladurien noituudenhistoriaa käsittelevää tutkimusta *The Peasants of Languedoc*, jossa Ladurie tulkitsee, että 1500-luvun talonpoikien usko noituuteen oli täysin järjetöntä. Skinnerin

professori Heikki Ylikankaan mukaan ”pirullisen vaikeaa”, sillä kyseessä ei ole yksinkertainen tapahtumien kirjaaminen. Tutkija on yhtäaikaisesti sidottu omaan aikaansa ja yhteiskuntaansa.³⁸

Quentin Skinner varoittaa tutkijan omien lähtökohtien ”lumovoimasta”. Skinnerin mukaan historiallisen kontekstin luominen edellyttää kykyä kuunnella ja nähdä asiat historiallisten toimijoiden tapaan, jolloin voimme välttää nykyisyyden lähtökohtiemme lumovoiman. Skinner kuvailee tätä seuraavasti:

As I have elsewhere argued, one of the uses of the past arises from the fact that we are prone to fall under the spell of our own intellectual heritage. As we analyse and reflect on our normative concepts, it is easy to become bewitched into believing that the ways of thinking about them bequeathed to us by the mainstream of our intellectual traditions must be the ways of thinking about them. Given this situation one of the contributions that historians can make is to offer us a kind of exorcism. If we approach the past with a willingness to listen, with a commitment to trying to see things their way, we can hope to prevent ourselves from becoming too readily bewitched. An understanding of the past can help us to appreciate how far the values embodied in our present way of life, and our present ways of thinking about those values, reflect a series of choices made at different times between different possible worlds. This awareness can help liberate us from the grip of any one hegemonal account of those values and how they should be interpreted and understood. Equipped with a broader sense of possibility, we can stand back from the intellectual commitments we have inherited and ask ourselves in a new spirit of enquiry what we should think of them.³⁹

Harvardin yliopiston taloustieteen professori John Kenneth Galbraith tunnisti ilmiön ”tavanomaiseksi viisaudeksi”. Galbraithin mukaan yhteiskunnan monimutkaisuus aiheuttaa sen, että ihmiset hyväksyvät parhaiten ajatukset, jotka he ymmärtävät parhaiten. Se mitä on työläästi opittu, puolustetaan suorastaan ”uskonnollisella kiihkolla”. Hyväksytyt ajatukset tuovat yhteiskuntaan ennustettavuutta. Akateeminen tutkimus myös kehittää hyväksytyjä ajatuksia aina vain monimutkaisimmiksi, jolloin niiden ympärille muodostuu laaja kirjallisuus – ja lopulta oma mystiikkansa. Näistä syistä hyväksytyt ajatukset ovat yleensä hyvin pitkäikäisiä, ja niiden kritisoijat leimataan vääräoppineiksi: tavanomaista viisautta kritisoiva ei ole vain ymmärtänyt viisauden monimutkaisuutta ja sisäistänyt kaikkea aiheesta jo kirjoitettua.⁴⁰

Markku Hyrkkäsen mukaan historian kulku ei ole ”Einbahnstrasse, vääjäämätön ja

mukaan Ladurie tulkitsee talonpoikien historiaa liiaksi omasta ajastaan, jossa noituus näyttäytyy järjettömänä. Kuitenkin 1500-luvun talonpojalla saattoi olla täysin järjelliset perusteet uskoa noituuteen, sillä heidän uskomusjärjestelmänsä – joista tärkeimpänä Jumalan sanaan perustuva raamattu – todisti noituuden olemassaolon. Näin ollen kontekstin, tässä tapauksessa talonpoikien uskomusjärjestelmän, puutteellisuus ohjaa tutkijan analysoiman toimijoiden toimintaa puutteellisesti. Skinner 2002, 35–37.

³⁸ Ylikangas 2015, 231.

³⁹ Skinner 2002, 6.

⁴⁰ Galbraith 1969, 40–44.

luonnonvoimainen prosessi vaan valintojen tulos”. Menneisyyden toimijoilla on aina ollut vaihtoehtoja, joiden välillä he ovat puntaroineet ja valinneet. Mikäli historia näyttäytyy vaihtoehdottomalta, se johtuu Hyrkkäsen mukaan ainoastaan siitä, ettei historioitsija ole havainnut vaihtoehtoja. Historian todellinen ymmärtäminen edellyttää, että kykenee selittämään, *miksi* olemassa olleet vaihtoehdot jäivät toteutumatta.⁴¹

Näyttääkin siltä, että parhaimmillaan historiantutkimus voi avartaa näkemystämme omasta yhteiskunnastamme, huonoimmillaan toistamme samaa vakiintunutta viisautta. Tämän vuoksi näen erittäin perusteltuna, että tutkielmani sijoittuu sekä historian- että politiikantutkimuksen paradigmoihin, keskustellen samanaikaisesti näiden näennäisten raja-aitojen ylitse. Näin ”tavanomaiset viisaudet” ja ”lumovoimat” tulevat varmemmin osoitetuiksi ja kyseenalaistetuiksi.

2.2. TUTKIELMAN LÄHDEAINEISTO

Anneli Kanto kuvaa kirjassaan ”Verirusut”, kuinka vuoden 1917 kuohunta näyttäytyi aamunkoittona valkeakoskelaiselle työväestölle. Aiemmin sorretuiksi itsensä kokeneet olivat historiallisessa roolissa. Ihmisille oli tarve ikuistaa ajallinen virstanpylväs valokuviin, ikään kuin todistaakseen, että itsekin sai olla mukana kaikessa tapahtuneessa.⁴² Myös Pitkänien järjestäytynyt työväestö ikuisti vuosien 1917–1918 tapahtumat, ja säilynyt ja relevantti osa aineistosta toimii tutkielmani lähdeaineistona. Kuten Kannon kuvailemat valkeakoskelaiset, myös pitkänienemäläiset otattivat valokuvia itsestään. He tallensivat paikalliset tapahtumat oman ammattiosastonsa ja sen jaostojen pöytäkirjoihin. He osallistuivat historiallisiin hetkiin Kansan Lehden ja Työmiehen sivuilla. Seuraavissa kahdessa alaluvussa käyn läpi, millaisia kysymyksiä voin esittää lähdeaineistolleni. Lisäksi käyn läpi millainen tutkielmani lähdeaineisto on numeraalisesti. Esittelen myös pöytäkirjan ja sanomalehtikirjoitusten ohella käyttämäni lähdeaineiston.

2.2.1. Aineistona Pitkänien Palveluskunnan osaston pöytäkirja

PPO:n pöytäkirja muodostaa tutkielmani tärkeimmän yksittäisen lähdeaineiston, jonka sivuilta luen esille Pitkänien järjestäytyneen työväen poliittisen toimijuuden muotoja ja niissä tapahtunutta muutosta vuosien 1917–1918 aikana. Pöytäkirja pitää sisällään sekä PPO:n yleisten kokousten pöytäkirjat että PPO:n johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1917–1918. Näiden lisäksi pöytäkirjassa on

⁴¹ Hyrkkänen 2011, 257–258.

⁴² Kanto 2008, 90.

PPO:n ja PPO:n huvitoimikunnan toimintakertomukset vuodelta 1917 ja kirjeenvaihtoa sairaalan johdolle ja muille PPO:n verkoston piirissä oleville toimijoille. Kirjoitettuja sivuja pöytäkirjassa on yhteensä 154.

Vuosien 1917–1918 aikana PPO järjesti yhteensä 49 yleistä kokousta, joissa laadittiin yhteensä 278 pykälää. Yksi pykälä tiivistää yleensä yhden asian pohjalta käydyn keskustelun ja yleisen kokouksen päätöksen – mikäli tällainen tehtiin – käsiteltävään asiaan liittyen. PPO:n johtokunta puolestaan kokoontui yhteensä 35 kertaa, ja pöytäkirjaan laadittiin yhteensä 190 pykälää. Näin ollen aineistoni käsittää 84 kokouksen pöytäkirjat ja näissä laaditut 468 pykälää ja osaston toimintakertomuksen vuodelta 1917. Tutkielmani analyysivaiheessa olen kopioinut pöytäkirjan tekstisisällön sellaisenaan Excel-taulukkoon. Taulukko on jaoteltu viidelle välisivulle: 1) Vuoden 1917 yleiset kokoukset 2) Vuoden 1917 johtoryhmän kokoukset 3) Vuoden 1917 toimintakertomus 4) Vuoden 1918 yleiset kokoukset ja 5) Vuoden 1918 johtoryhmän kokoukset.

Toimintakertomusta (3) lukuun ottamatta olen jaotellut lähdeaineistoni taulukoihin siten, että yhdellä rivillä on kokouksessa laaditut pöytäkirjapykälät, eli rivin nimittäjänä vasemmalla on päivämäärä jolloin kokous pidettiin. Pöytäkirjapykälät on puolestaan jaoteltu analyysivaiheen aikana useisiin eri kategorioihin, joista jokaisella on oma vertikaalisesti kulkeva sarakkeensa. Tutkielmani analyysivaiheessa olen jäsentänyt pöytäkirjaan kirjattuja pykälä ja puheenvuoroja sarakkeesta toiseen. Aluksi kategorioita oli useampia, mutta aineistolähtöisen analyysini edetessä luin esille ja tiivistin kategoriat viiteen: 1) Organisaatio 2) Suhteet sairaalan ulkopuolelle 3) Palkkaus, työaika ja yksittäiset epäkohdat 4) Suhteet sairaalan johtoon ja 6) Osaston sisäinen toiminta. Näiden luokittelujen pohjalta muodostin analyysilukujeni rakenteen.

Näiden kategorioiden lisäksi luin aineiston analyysivaiheessa esille kolme muuttujaa, joiden avulla pystyin rakentamaan kuvan osaston jäsenten välisistä suhteista ja osaston jäsenistön aktiivisuudesta: 1) Kirjuri, joka oli laatinut kyseisen kokouksen pöytäkirjan, 2) Yleisessä kokouksessa mainitut osaston jäsenet ja mainitsemisen syy tai johtokunnan kokoukseen osallistuneet henkilöt ja 3) Kokouksen ilmoitettu osallistujamäärä. Tätä tietoa olen hyödyntänyt erityisesti analyysiluvussa 4.2, jossa analysoin PPO:n organisaatiota ja sinä tapahtuneita muutoksia.

PPO:n pöytäkirja ei muodosta peiliä menneisyyden ja nykyisyyden välille. Tällä tarkoitan sitä, ettei pöytäkirja kuvaile sellaisenaan, millaisia PPO:n kokoukset olivat. Pöytäkirjan sivut ovat tulkinta siitä, mikä kokousten sisällöstä oli merkityksellisintä tai kirjaamisen arvoista. Kulloinenkin kirjuri

on tiivistänyt puheenvuoroista muistikirjan sivuille omasta mielestään keskeisimmät. Lisäksi puheenvuorot on muutettu alkuperäisestä tekstigenrestä (puheenvuoro, alustus, puhe yms.) toiseen genreen kuuluvaksi, eli pöytäkirjamerkinnäksi, jolloin alkuperäisten puheenvuorojen tunnelatausta, sävyeroja tai konnotaatioita on lähes mahdotonta lukea esille. Olen tutkijana pakotettu toimimaan lähdeaineistoni rajaaman pelikentän puitteissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että olisin tuomittu tyytymään ainoastaan pöytäkirjan tarjoamiin puitteisiin. Olenkin levittänyt pelikenttäni rajoja toisilla alkuperäislähteillä.

2.2.2. Aineistona sanomalehtikirjoitukset

Järjestäytyneiden pitkäniemeläisten poliittinen toimijuus näyttäytyy sanomalehtikirjoittelussa. Tutkielman kirjoitusvaiheen aikana 1.2.1917 Kansalliskirjaston digi.kansalliskirjasto.fi-palvelu avasi yleisölle pääsyn suomalaisiin sanoma- ja aikakauslehtiin vuoteen 1920 saakka. Aiemmin raja kulki vuodessa 1910. En voi olla kuin kiitollinen Kansalliskirjaston kulttuuriteosta ja tutkielmani kannalta oivallisesta ajoituksesta. Olen hyödyntänyt tutkielmassani sivuston digitaalista palvelua, joka mahdollistaa lehtien lukemisen lisäksi digitaalisen leikekirjan koostamisen ja omien muistiinpanojen ja aihetunnisteiden luomisen ja tallentamisen.

Taulukko 1: Sanomalehti- ja aikakauslehtiaineisto julkaisun ja ilmestymisvuoden mukaisesti

	Aamu- lehti	Epione	Kansan Lehti	Pirkkalan Uutiset	Tampereen Sanomat	Tampereen Uutiset	Työ- kansa	Työ- mies	Muut	Yht.
1899– 1904	2	-	4	-	-	2	-	-	2	10
1905– 1909	1	-	2	-	-	-	-	-	-	3
1910– 1914	13	-	9	8	2	-	-	-	5	37
1915– 1920	45	7	36	75	4	-	3	8	13	191
Yht.	61	7	51	83	6	2	3	8	20	241

Olen hyödyntänyt Kansalliskirjaston digi.kansalliskirjasto.fi-palvelua, jonka hakupalvelun kautta olen hakenut kaikki suomalaiset sanoma- ja aikakauslehdet vuosilta 1899–1920, joissa mainitaan Pitkäniemen keskuslaitos, Pitkäniemen Palveluskunnan osasto tai jokin keskuslaitoksen keskeisesti vaikuttanut henkilö. Hakutuloksia jo pelkän keskuslaitoksen osalta on 144 749

sanomalehtikirjoitusta ja 15 929 aikakausikirjoitusta.⁴³ Aineistoa selaamalla olen koonnut 241 sanomalehti- ja aikakausikirjoituksen leikekirjan digi.kansalliskirjasto.fi-palveluun.

Näistä 241 digitaalisesta lehtileikkeestä Pitkäniemen Palveluskunnan osaston PPO:n kirjoittamia on 13. Nämä tekstit on julkaistu vuoden 1917 aikana Kansan Lehdessä ja Työmieheissä. Nämä tekstit eroavat lähteenä PPO:n pöytäkirjasta, sillä sanomalehteen kirjoitetut tekstit on tarkoitettu julkisiksi kannanotoiksi toisin kuin pöytäkirjat. Tästä syystä sanomalehtikirjoitukset ovat teksteinä myös jäsenllympiä ja harkitumpia. Näin ollen ne myös mahdollistavat PPO:n poliittisen toimijuuden monipuolisemman analysoimisen.

PPO:n kirjoittamien tekstien analysointi mahdollistaa PPO:n julkisen poliittisen toimijuuden analysoinnin Olavi Borgin funktionaalisten ja retorisi-symbolisten kysymysten avulla: mistä asioista PPO kirjoitti eli mitkä ilmiöt ja asiat osasto koki tärkeänä, kenelle ja kuinka PPO perusteli toimintaansa ja ketä vastaan PPO toimi. Tekstin sisällön lisäksi analysoin, millaisia sävyjä PPO:n puheaktit sisälsivät ja mitä toiminnan tavoitteita osastolla oli.

Lisäksi aineistossa on 61 tekstiä tamperelaisesta Aamulehdestä, seitsemän tekstiä Suomen Sairaanhoidtajaryhdistyksen aikakauslehdestä Epionesta, 41 muuta tekstiä Kansan Lehdessä, 83 uutista Pirkkalan Uutisissa, kuusi tekstiä Tampereen Sanomissa, kaksi tekstiä Tampereen Uutisissa, kolme tekstiä Suomen Kristillisen Työväen Liiton äänenkannattajassa Työkansassa ja viisi muuta tekstiä Työmieheissä. Muut-nimikkeen alle kuuluvat yksittäiset kirjoitukset muun muassa Helsingin Sanomissa, Helsingin Kuvalehdessä, Kansan Äänessä, Turun Sanomissa, Uudessa Suomettaressa, Uusimaassa, Valvojassa ja Suojeluskuntaisen Lehdessä. Suurin osa aineistosta, 191 tekstiä, on julkaistu vuosina 1915–1920. Pitkäniemen työntekijöiden poliittisen toimijuuden kontekstin kannalta olen nähnyt kuitenkin tarpeelliseksi hyödyntää sanomalehtikirjoittelua jo sairaalan rakennusajalta vuodesta 1899 alkaen.

Tutkielmani kannalta tärkeimmät sanomalehdet ovat tamperelaiset Kansan Lehti ja Aamulehti sekä paikallislehti Pirkkalan Uutiset. Kansan Lehti toimi PPO:n pääasiallisena äänitorvena, jolla ammattiosasto viesti muulle ammattiyhdistysliikkeelle ja työväenluokalle Pitkäniemen tapahtumista ja omasta poliittisesta toimijuudestaan. Kansan Lehti oli kolmas suomalainen sosialidemokraattinen työväenlehti, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1899. Kansan Lehten osakkeiden enemmistö oli Tampereen työväenyhdistyksellä ja ammattiosastoilla. Vuodesta 1917 myös PPO

⁴³ Hakusanat: Pitkänn* OR Pitkän* OR Pitkässän* OR P-nie* OR Therman OR Swendelin.

kuului vähemmistöomistajien joukkoon. Lehti sai jo 1900-luvun alkuvuosina vahvan jalansijan Tamperetta ympäröivällä maaseudulla. Kansan Lehti oli perustamisestaan alkaen kilpailuasetelmassa helsinkiläisen Työmiehen kanssa. Kansan Lehdellä oli asiakassuhde kahteen uutistoimistoon ja maaseutukirjeenvaihtajia, jotka tuottivat uutisisältöä lehteen. Myös PPO:lla oli oma Kansan Lehden kirjeenvaihtajansa, joka vastasi PPO:n tekstien kirjoittamisesta. Lehden sävy oli vielä 1910-luvulla propagandistinen, ja lehden sisällön pääpaino oli artikkeleissa ja kantaaottavissa teksteissä. Sisällissodan kynnyksellä Kansan Lehti oli hyvässä taloudellisessa tilanteessa, mitä kuvastaa se, että lehdellä oli oma liiketalo, ravintola ja suurehko maatila. Vuonna 1917 lehden levikki oli 17 500, mikä oli 29 prosenttia suurempi kuin edellisvuonna. Sodan jälkeen Kansan Lehti lakkautettiin ja sen painokoneet päätyivät Tampereen Sanomien haltuun.⁴⁴

Aamulehti perustettiin vuonna 1881 kilpailijaksi konservatiiviselle Tampereen Sanomille. 1905 lehden toimitus päättyi vanhasuomalaisten haltuun, jolloin nuorsuomalaiset hylkäsivät johtokunnan ja päätoimittaja erosi. 1910-luvulla Aamulehti oli suomalaisen puolueen linjalla ja joulukuussa 1918 lehti asettui kokoomuspuolueen äänenkannattajaksi. Aamulehdestä kasvoi Tampereen ja Pohjois-Hämeen päälehti jo 1880-luvulla. Kansan Lehtikin kykeni horjuttamaan Aamulehden johtoaseman ainoastaan vuosina 1917–1918. Vuonna 1917 Aamulehden levikki oli 15 600 eli 1 900 pienempi kuin Kansan Lehden. Punaisten vallattua Tampereen tammikuussa 1918 Aamulehden, kuten muidenkin ei-vallankumouksellisten lehtien kristillistä Työkansaa lukuun ottamatta, julkaisu kiellettiin.⁴⁵

Paikallislehti Pirkkalan Uutiset (nyk. Nokian Uutiset) perustettiin vuonna 1913. Vuosina 1913–1917 lehti ilmestyi 26 kertaa vuodessa.⁴⁶ Ennen PPO:n perustamista lehdessä julkaistiin muun muassa Pitkäniemen iltamien ilmoituksia.⁴⁷ Lisäksi lehdessä julkaistiin paikallisuutisia, verotustietoja varakkaimmista paikallisista, kuolin-, muutto- ja avioliittoilmoituksia ja kunnalliskertomuksia. Pirkkalan Uutiset ei kuitenkaan muodostanut tiedotuskanavaa PPO:lle, eikä osasto julkaissut lehdessä kirjoituksiaan tai tapahtumailmoituksiaan. Sisällissodan aikana lehden julkaisu oli Aamulehden tapaan kielletty ja sodanjälkeinen punaisia syyllistävä linja⁴⁸ viesti lehden olleen ensisijaisesti porvarillinen.

⁴⁴ Tommila, Ekman-Salokangas, Aalto & Salokangas 1988a, 264–266; Suodenjoki 2007, 130–131.

⁴⁵ Salokangas 1987, 171; Tommila, Ekman-Salokangas, Aalto & Salokangas 1988a, 13–16.

⁴⁶ Tommila, Ekman-Salokangas, Aalto & Salokangas 1988b, 160–161.

⁴⁷ Esimerkiksi: ”Iltama”, Pirkkalan Uutiset 3.1.1917; ”Pirkkalan Punasen Ristin Pitkäniemen ompeluseuran iltama”, Pirkkalan Uutiset 2.12.1914.

⁴⁸ ”Kunnallinen toiminta”, Pirkkalan Uutiset 24.4.1918; ”Punaisten hirnuvalta”, Pirkkalan Uutiset 24.4.1918.

Taulukko 2: Sanomalehti- ja aikakauslehtiaineisto juttutyypin mukaan

	Uutinen	Artikkeli	Kolumni	PPO:n kirjoitus	Muu ay-liikkeen kirjoitus	Kiitoskirjoitus	Teatteri-arvostelu	Kunnalliskertomus	Ilmoitus
1900–1904	7	2							1
1905–1909	1				1				1
1910–1914	23	2	5		1	1	1		4
1915–1920	85	11	2	13	6	7		2	65
yht.	116	15	7	13	8	8	1	2	71

Olen jakanut lähdeaineistoni tekstit yhdeksään juttutyyppiin. *Uutinen* sisältää on etupäässä tapahtuman kuvailua. Osassa teksteissä saatetaan ottaa voimakkaastikin kantaa uutisen tapahtuneen puolesta, mutta kerronnan pääpaino on kuitenkin uutisoinnissa. *Artikkelit* käsittävät reportaasit ynnä muut kirjoitukset, jotka eivät käsittele päivän polttavia aiheita. Näihin kuuluvat muun muassa reportaasit, joissa toimittaja kuvailee vierailuaan Pitkäniemen keskuslaitoksella. *Kolumnit* käsittävät selkeitä mielipiteitä käsittelevästä asiasta. En ole edellyttänyt, että kirjoittaja on vakituinen kolumnipalsta lehdessä, vaan olen luokitellut kategorian alle myös mielipidekirjoitukset, joiden kirjoittaja jää epäselväksi. *PPO:n kirjoitus* käsittää ne tekstit, jotka ovat todennettavissa PPO:n ylläpitäjäjäsenten kirjoittamiksi. Toisinaan nämä tekstit on julkaistu ilman kirjoittajan allekirjoitusta uutismuodossa, jolloin olen päätellyt ne PPO:n kirjoittamiksi peilaamalla kirjoituksia muihin aikalaislähteisiin. Toisinaan PPO:n Kansan Lehteen kirjoittamat tekstit levisivät muihin työväenluokan julkaisuihin Työmieheen ja Kansan Ääneen. Mikäli lehden toimitus muokkasi juttua lisäten joukkoon omia näkemyksiään, olen laskenut jutun sisällöstä riippuen joko uutiseksi tai kolumniksi. *Muu ay-liikkeen kirjoitus* käsittää sellaiset tekstit, jotka on todistettavasti kirjoittanut lehdenoimittajan sijasta ammattiyhdistysliikkeen piiriin kuuluneet henkilöt. *Kiitoskirjoitukset* ovat julkisia kiittämisiä, joita ihmiset saattoivat kirjoittaa esimerkiksi saadessaan muistolahjan. Olen laskenut mukaan yhden *teatteriarvostelun* pitkäniemeläisten näytöksestä. *Kunnalliskertomukset* ovat Pirkkalan uutisissa julkaistut kunnalliskertomukset vuosilta 1917 ja 1918. *Ilmoitukset* käsittävät muun muassa iltamien mainokset, melisairaanhoitajien kurssi-ilmoitukset, kuolinilmoitukset ja muuttoilmoitukset.

2.2.3. Muu lähdeaineisto

Analysoidakseni Pitkänien tapahtumia, olen käyttänyt lähteenäni Pitkänien keskuslaitoksen ylilääkäri Ernst Thermanin tekstiä ”Sairaala sodan jaloissa”, joka julkaistiin lääketieteellisessä aikakauskirjassa *Duodecimissa* vuonna 1975. Kirjoitus perustuu Thermanin päiväkirjamerkintöihin keväältä 1918.⁴⁹ On kuitenkin syytä huomioida, että vaikka Thermanin *Duodecimissa* julkaisema teksti pohjautuu hänen päiväkirjaansa, on teksti edellyttänyt 1970-luvulla tapahtunutta muokkausta ja valikointia. Se on myös julkaistu 1970-luvun lukijoille, mikä on todennäköisesti lieventänyt kirjoituksen sävyä ja kulunut aika on syventänyt ymmärrystä myös työntekijöiden toimintaa kohtaan. Olisiko teksti ollut erilainen, mikäli suojeluskunnan upseerina toiminut ylilääkäri Therman olisi julkaissut tekstin 1920-luvulla? Vastaus saattaisi hyvinkin olla myönteinen. Tämän vuoksi Thermanin teksti antaa varmuudella vastauksen kysymykseen, kuinka ylilääkäri muisteli sisällissodan tapahtumat Pitkäniemessä 1970-luvulla. Tästä syystä johtuen tekstiltä voidaan kysyä asioita, kuten *mitä* sairaalassa tapahtui ja *milloin*. Mikäli tekstistä halutaan lukea esille sairaalan johdon suhtautumista PPO:n toimintaan, tulee näkemys asettaa lähdekritiikille alttiiksi.

PPO:n toiminta loppui maaliskuussa 1918, minkä jälkeen osasto ei myöskään tuottanut lähdeaineistoa, jota voisi tulkita. Tutkielmani kontekstin sekä sairaalan johdon ja PPO:n jäsenten suhteen analysoinnin kannalta on kuitenkin olennaista selvittää, mitä Pitkäniemessä tapahtui maaliskuun 1918 jälkeen. Aiemman tutkimuskirjallisuuden lisäksi olen tukeutunut Kansallisarkistossa säilytettävien Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkiston ja Pirkkalan suojeluskunnan lähdeaineistoihin. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto koostuu aineistosta, joka kerättiin punavankien tutkintojen aikana 1918–1920 valtiorikosoikeuksien syytemateriaaliksi. Pirkkalan osalta arkisto sisältää jäsenlistoja ja muuta materiaalia paikallisen punakaartin toiminnasta. Lähdeaineiston läpikäyminen on mahdollistanut PPO:n ja punakaartin välisen suhteen analysoinnin. PPO:n lakkauttaminen ei tarkoittanut kuitenkaan sitä, että sen jäsenet olisivat lopettaneet toimimasta poliittisesti. Aihetta ei ole kuin sivuttu aiemmassa Pitkänien historiankirjoituksessa, joten olen Pirkkalan suojeluskunnan arkiston kokoelmaa käyttäen hahmottanut Pitkäniemessä 1910–1920-luvuilla toimineen Pitkänien suojeluskunnan osaston toimintaa. Arkiston sisältämiä asiakirjoja ja nimilistoja analysoimalla kykenen osoittamaan jäsenistön liikkuvuuden PPO:n ja suojeluskunnan välillä.

⁴⁹ Therman 1975.

3. TUTKIELMAN HISTORIALLINEN KONTEKSTI

Tutkielmani historiallinen konteksti voidaan jakaa kolmeen eri kokonaisuuteen, jotka avaavat oman kurkistusluokkansa tutkielmani tutkimuskysymyksen kannalta olennaisimpiin yhteiskunnallisiin ja paikallisiin ilmiöihin ja aatteisiin, jotka vaikuttivat pitkäniemeläisten poliittiseen käyttäytymiseen. Ensimmäisenä avaan Pitkäniemen keskuslaitoksen kontekstia: millainen toimintaympäristö Pitkäniemi oli, ja millaisia sairaalan työntekijät olivat. Toisessa alaluvussa avaan työväenliikkeen kehittymisen kontekstia Suomessa, Hämeessä, Pirkkalassa ja Pitkäniemessä 1800-luvulta 1910-luvulle. Kolmannessa alaluvussa käsittelem sen poliittista kontekstia, jossa valtio nimeltä Suomi ensin itsenäistyi ja vähän myöhemmin ajautui sisällissotaan.

3.1. PITKÄNIEMI TYÖYHTEISÖNÄ 1900-LUVUN ALUSSA

3.1.1. Pitkäniemen keskuslaitos

Niinkuin jokainen meistä pirkkalaisista tietää, sijaitsee Pitkäniemen keskuslaitos täällä Pirkkalan keskuudessa, Pyhäjärveen pistävällä pitkällä, alavalla niemellä. Matkustajan silmään pistää jo kaukaa, joka laivalla kulkien, tai maantietä ajaen, valkeaksi kalkitut, puhtaat, komeat rakennusryhmät, jotka niin jyrkästi eroittuvat maalaismaiseman luonteesta. Rakennusten sisällä asustaa useita satoja ihmisiä, joista suurin osa on ruumiillisten tai sielullisten häiriöitten runtelemana saatettu tänne kanssaihminen hoivaa saamaan. Laitoksen suuruus ja moninaisuus vaikuttaa oleskelijaan ikäänkuin joutuisi johonkin uuteen yhteiskuntaan, jossa jokaisella on omat tehtävänsä toimitettavana. Niinpä löytyykin täältä paitsi varsinaiseen sairashoitokuntaan kuuluvia henkilöitä, miltei kaikkiin ammatteihin kuuluvat edustajansa.⁵⁰

Pyhäjärven rannalla, silloisessa Pirkkalassa, sijaitseva valtion mielisairaala Pitkäniemen keskuslaitos avasi porttinsa vuonna 1900. Kansan Lehden aikalaiskuvailun mukaan komeat rakennukset muistuttivat järveltä katsottuna siirtomaan uudiskaupunkia kirkontorneineen, savupiippuineen ja korkeine muureineen.⁵¹ Pitkäniemen sairaalan rakentaminen aloitettiin vuonna 1895, ja kyseessä oli siihen asti suurin rakennusurakka, jonka yksityiset rakennuttajat olivat Suomessa saaneet suoritettavakseen. Työmaa työllisti yhteensä noin 700 henkeä. Valmistuessaan Pitkäniemen keskuslaitos oli moderni mielisairaala, joka luopui pakkoon perustuvasta hoidosta ja vanhemmissa sairaaloissa käytössä ollut sellijärjestelmä korvattiin paviljonki- ja huvilatyyllillä, ja mielisairaala pyrittiin erottelemaan muista vaivaisista.⁵²

Pitkäniemi sijaitsee noin kymmenen kilometriä Tampereelta ja viisi kilometriä Nokialta. Uuden Suomettaren toimittaja, nimimerkillä Voyagear, vieraili kahdesti Pitkäniemen keskuslaitoksella vuosina 1912–1913. Kulkuyhteydet olivat Voyagerin mukaan ”sangen mukavat”, sillä lähimmälle

⁵⁰ ”Kirje Pitkästäniemestä.”, Pirkkalan Uutiset 21.1.1914.

⁵¹ ”Kirje Pitkäniemestä.”, Kansan Lehti 6.4.1899.

⁵² Kaarninen & Kaarninen 1990, 7–16; Kallio 2007, 11–15; Pietikäinen 2013, 162–163.

pysäkillä Porin junaradalle oli kolme kilometriä ja kesäisin höyrylaivalla pääsi 40–50 minuutissa Tampereelle. Keskuslaitoksella oli oma höyrylaiva ”Pitkäniemi”, joka matkasi kesäaikaan kahdesti viikossa Tampereelle hakeakseen tavaraa ja kuljetti samalla matkustajia. Henkilökunta sai matkustaa laivalla ilmaiseksi. Lisäksi höyryalus ”Sampo” liikennöi välillä Tampere–Pitkäniemi–Maatjala. Voyagear saapui itse Pitkäniemeen hevoskyydillä valtatieä pitkin.⁵³

Suurine henkilökuntineen sekä kaikkine rakennuksineen muodostaa Pitkäniemi oman, eikä aivan pienen maailman. Maantielle ja järvelle näyttää paikka sievältä kaupungilta tai huvilayhteiskunnalta. Mutta saavuttuaan itse alueelle ja tultua tekemisiin siellä onnen hylkäämien hoidokkien kanssa, valtaa ahdistus ihmisen mielen.⁵⁴

1910-luvun puolivälissä Pitkäniemessä oli hoitopaikat 540 potilaalle. Pitkäniemen keskuslaitos käsitti yhteensä 29 rakennusta. Sairaalan kymmenen paviljonkia ja hallintorakennus sijaitsivat noin 30 metrin päässä toisistaan, ja niitä yhdistivät toisiinsa käytävät. H-kirjaimen muotoiset rakennukset oli pyritty suuntaamaan etelään, jotta huoneisiin tulisi riittävästi valoa. Miehille ja naisille oli omat rakennuksensa, ja ne sijaitsivat eri puolilla laitokselle johtavaa tietä. Hieman kauempana sijaitsivat puiset paviljongit, joihin sijoitettiin turvaosaston potilaita ja kulkutautiosasto. Kiviset talouspuolen rakennukset sijaitsivat sairaalan alueen luoteisosassa, käsittäen tallin, navetan, sikalan ja tarvittavat aputilat. Keittiörakennuksesta löytyivät myös pesu- ja kylpytupa ja palvelusväen asuntoja. Konehuone sijaitsi keittiön läheisyydessä, ja myös siinä oli työhuoneita ja työväen asuntoja. Pitkäniemessä oli myös oma kappeli ja hautausmaa.⁵⁵

Kyytimiehemme sitoessa hevostaan, astumme suureen hallintorakennukseen, joka on suoraan edessämme. Sinne on sijoitettu ainoastaan laitoksen johto, vaan myöskin muutamien toimihenkilöiden asuntoja. Tämän kautta käy kulku tähän monessa suhteessa mielenkiintoiseen laitokseen.⁵⁶

Laitokselle johtavan tien päässä keskellä sairaala-aluetta sijaitsi näyttävä hallintorakennus. Rakennuksessa oli hallintohuoneiden lisäksi myös lääkärin asuntoja, juhlasali, kirjasto ja kirkko. Keskuslaitoksen kauneimmalla paikalla sijaitsi ylilääkärin asunto, jota pitkäniemeläiset ovat myöhemmin aikoina kutsuneet *Linnaksi*.⁵⁷

⁵³ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914; Liikenneyhteyksistä myös: Kaarninen & Kaarninen 1990, 32–33. Höyrylaivaliikenne 1920-luvulla, kun säännöllinen linja-autoliikenne alkoi.

⁵⁴ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914.

⁵⁵ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914; Kaarninen & Kaarninen 1990, 14–25.

⁵⁶ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914.

⁵⁷ Kaarninen & Kaarninen 1990, 14–18.



Postikortissa taustalla näkyy keskuslaitoksen päärakennus, jossa sijaitsi hallintorakennusten lisäksi kirkko, kirjasto, juhlasali ja lääkäreiden asuntoja. Postikortti on arviolta vuosilta 1905–1915. Museokeskus Vapriikki.

Pitkänieemeen kuului 1910-luvulla myös Pitkänieimen virkatalo, muutama torppa ja yhteensä 285 hehtaaria maata. Suomen senaatti edellytti, että tätä entistä Pitkänieimen kornetin virkataloa hoidettaisiin keskuslaitoksen perustamisen jälkeen edelleen maanviljelystilana. 1900-luvun alussa maanviljelys keskittyi yksinkertaiseen pelto- ja niittyviljelyyn, jotta potilaat pystyivät osallistumaan työntekoon. Maatilan ja keskuslaitoksen hevosia hoidettiin ja käytettiin yhdessä. Vuonna 1921 hevosia oli kaikkiaan yhdeksän, joista viisi kuului keskuslaitokselle ja neljä maatilalle. Keskuslaitokselle rakennettiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä myös kasvihuoneita ja keskuslaitoksen puutarhan rakennustyöt aloitettiin. Lisäksi Pitkänieimen virkataloon kuului metsästysmaita.⁵⁸

Pitkänieimessä toimi Tampereen postikonttorin alainen toisen luokan postiasema vuodesta 1900 alkaen. Posti oli tärkeä laitoksen henkilökunnalle, mutta myös potilaille, jotka saivat postin välityksellä rahalähetyksiä. Lisäksi keskuslaitoksella oli käytössään puhelin heti 1900-luvun alusta lähtien.⁵⁹

⁵⁸ Kaarninen & Kaarninen 1990, 25–31.

⁵⁹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 33.

Pitkaniemen mielisairaalan historiaa tutkittu ennen omaa tutkielmaani, mistä voi kiittää aktiivista Pitkaniemen Perinneyhdistystä.⁶⁰ Tärkein yksittäinen tutkimus on historioitsijoiden Mervi ja Pekka Kaarnisen kirjoittama ”Pitkaniemen sairaala 1900–1990”⁶¹. Teoksessa käsitellään kattavasti Pitkaniemen keskuslaitoksen historiaa rakentamisesta avohoidon yleistymiseen ja vuoden 1989 erikoissairaanhoidolakiin⁶² saakka. Oman tutkielmani kannalta on merkityksellistä, että Kaarniset ovat tutkineet sairaalan henkilökuntaa 1900–1910-luvuilla. He myös käsittelevät silloin saatavilla olleen lähdeaineiston valossa vuosien 1917–1918 tapahtumia sairaalalla.

3.1.2. Pitkaniemen henkilökunta

Sairaalan johtajana toimi ylilääkäri. Vuosina 1914–1918 järjestysnumeroltaan kolmantena Pitkaniemen ylilääkärinä toimi Ernst Therman. Kuopiossa vuonna 1869 syntynyt Therman väitteli lääketieteen ja kirurgian tohtoriksi vuonna 1907. Therman siirtyi Pitkaniemeen ensimmäisen alilääkärin paikalta Lapinlahden mielisairaalaan, jossa hän oli vuosina 1905–1913 toiminut ajoittain myös virkaatekevänä ylilääkärinä. Therman toimi myös psykiatrian ylimääräisenä professorina loppuvuodesta 1913.⁶³



Ernst Therman valokuvattuna aikavälillä 1903–1911. Kuva: Helsingin yliopistomuseo.

Ylilääkärin ohjesäännön mukaan ylilääkärin velvollisuuksiin kuului laitoksen ylin valvonta, hän vastasi laitoksen sairaanhoidosta ja valvoi, että virkamiehet ja muu laitoksen henkilökunta tekivät työnsä moitteettomasti. Ylilääkärin tuli käydä sairaalassa vähintään kerran päivässä, ja hän raportoi sairaalan toiminnasta lääkintöhallitukselle. Ylilääkäri valitsi Pitkaniemen hoitajat ja hoitajattaret ja teki lääkintöhallitukselle esitykset kirjanpitäjistä, ylihoitajista, työnjohtajista ja ylihoitajattaresta.⁶⁴

⁶⁰ Tässä luvussa mainittujen lisäksi Karoliina Sysiharju on kirjoittanut historiikin Pitkaniemi sodassa 1939–1945 (Sysiharju 2012), Pekka Kaarninen on toimittanut kirjan ”Pitkaniemen vuosisata” (Kaarninen 2000) ja Ilkka Hautamäki on kirjoittanut elämäkerran Pitkaniemen ylilääkäristä Erik Anttinen ”Erik. E. Anttinen psykiatrina, työtoverina ja opettajana” (Hautamäki 2009).

⁶¹ Kaarninen & Kaarninen 1990.

⁶² Tämä keskitti erikoissairaanhoidon yhteen kuntainliittoon, jolloin mielisairaaloitten erikoisasema suomalaisessa sairaalajärjestelmässä poistui.

⁶³ ”Pitkaniemi centralanstalt.”, Hufvudstadsbladet 8.3.1914; Bergholm 1927, 514–515.

⁶⁴ Kaarninen & Kaarninen 1990, 63–64, 83.

Ernst Therman kohtasi pian Pitkäniemeen siirtymisensä jälkeen henkilökohtaisen tragedian, kun hänen molemmat lapsensa hukkuivat Pyhäjärveen elokuussa 1914. Aamulehden tietojen mukaan 15-vuotias poika ja 12-vuotias tyttö olivat olleet purjehtimassa, kun ankara pohjoistuuli oli kaatanut veneen. Etsintäoperaation osallistui Pitkäniemen höyrylaivan lisäksi kymmenen venettä, kuitenkin ilman tulosta.⁶⁵ Therman nimitettiin tammikuussa 1918 lääkintöhallituksen väliaikaiseksi lääkintöneuvokseksi. Hän ei kuitenkaan ehtinyt matkustaa Pitkäniemestä uuteen pestiinsä ennen sisällissodan syttymistä vaan toimi ylilääkäri huhtikuuhun 1918.⁶⁶

Ylilääkärin lisäksi sairaalassa toimi neljä muuta lääkäriä eli apulaisylilääkäri ja kolme alilääkäriä.⁶⁷ Lääkärit vastasivat omien osastojensa potilaista. Apulaisylilääkäri oli ylilääkärin oikea käsi, joka myös tuurasi ylilääkäriä tämän lomien aikana. Alilääkärit avustivat ylilääkäriä kansliatöissä ja ruumiinavauksissa, vastasivat lääkevarastosta, lääkemääräyksistä, apteekkitilauksista, kirjastosta, instrumentaalisista välineistä ja henkilökunnan sekä näiden perheiden sairaanhoidosta.⁶⁸

Sairaalan palveluksessa työskentelivät myös ylihoitaja ja ylihoitajatar. Ylihoitajalta eli päällysmieheltä edellytettiin kolme vuotta opettajaseminaaria ja työkokemusta. Hän vastasi hoitotyöstä miesosastoilla. Pitkäniemen ylihoitajana toimi vuosina 1900–1929 Karl Forsberg, minkä jälkeen virka lakkautettiin. Naisten puolella hoitotyöstä vastasi ylihoitajatar, jolta vaadittiin aluksi täydellistä tyttökoulunkurssin suorittamista ja kansakoulunopettajaseminaaria tai vastaavia tietoja. Lisäksi häneltä vaadittiin yhden vuoden työkokemusta mielisairaalasta. Nämä koulutusvaatimukset olivat melko korkeat, sillä koulutettujen naisten määrä ei ollut vuosisadan vaihteessa vielä kovin suuri. Vuosina 1916–1918 Pitkäniemen johtavana ylihoitajattarena toimi Lydia Sinisalo.⁶⁹

Ylilääkärin lisäksi laitoksen toinen johtaja oli senaatin talousosaston nimittämä toimitsija eli taloudenhoitaja, jonka vastuulla oli sairaalan kiinteä ja irtain omaisuus, ostosten suorittaminen ja maanviljelyksestä huolehtiminen. Talli, sikala ja erilaiset laitteet kuuluivat taloudenhoitajan vastuulle. Kun ylilääkäri toimi hoitohenkilökunnan johtajana, taloudenhoitajan alaisuuteen kuului talouspuoli. Taloudenhoitajan alaisuudessa työskenteli myös ylilääkärin esittelemä

⁶⁵ ”Kumoonpurjehdus Pyhäjärvellä”, Aamulehti 4.8.1914.

⁶⁶ Kaarninen & Kaarninen 1990, 83.

⁶⁷ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914

⁶⁸ Kaarninen & Kaarninen 1990, 64.

⁶⁹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 64–66, 114–115, 236.

lääkintöhallituksen nimittämä kirjanpitäjä. Bruno Swendelin toimi Pitkäniemen taloudenhoitajana vuosina 1907–1919.⁷⁰ Hän oli koulutukseltaan upseeri ja entinen kaartinluutnantti.⁷¹



Pitkäniemen hoitajan univormu korosti auktoriteettia. Kuvajaajana Juho Holmstén-Heiniö 1905–1915. Museokeskus Vapriikki.

Varsinainen sairaalan työväenluokka koostui hoitohenkilö- ja palveluskunnasta. Näiden henkilöiden koulutusvaatimukset ja palkka erosivat suuresti ylempien toimihenkilöiden vastaavista. Potilaiden kannalta läheisin henkilökuntaan kuulunut henkilö oli hoitaja, sillä hoitajat ja hoitajattaret vastasivat käytännön hoitotyöstä. Vuonna 1918 hoitohenkilökuntaan kuului kaikkiaan 116 hoitajaa. Heistä miespuolisia hoitajia oli 39. Naishoitajattaria oli 73, joista vanhempia hoitajattaria oli kahdeksan ja nuorempia hoitajattaria 65. Hoitohenkilökuntaan laskettiin hoitajien ja hoitajattarien lisäksi ylihoitaja ja hänen apulaisensa, ylihoitajatar ja työnjohtajatar. Hoitohenkilökunnan suoranaissina esimiehinä toimivat ylihoitaja, ylihoitajatar ja työnjohtajatar sekä lääkärikunta, ylimpänä auktoriteettina ylilääkäri.⁷²

1900-luvun alussa hoitohenkilökunnan koulutusvaatimukset eivät olleet kovin tarkat. Vuosisadan vaihteessa mielisairaalat olivat lähinnä mielisairaiden säilytyspaikkoja, jolloin hoitajien tehtäväksi jäi sairaiden vartiointi ja järjestyksen ylläpito. Näissä olosuhteissa ei koulutusta pidetty vielä kovin merkittävänä, vaan tärkeämpää olivat hoitajan fyysiset ominaisuudet.⁷³ Uuden Suomettaren reportaasi Pitkäniemen sairaalasta kuvaa hoitajien roolia ja hoitomenetelmiä vuonna 1914:

Toisessa huoneessa näytti tohtori erään vielä täällä laitoksessakin vaarallisen mielipuolen; hänen erikoisuutensa oli hyökätä takaapäin ihmisten kurkkuun, ja tekipä hän jo hyökkäyksen meitäkin kohtaan, mutta eräs tanakka vartija ehti väliin. – Täällä [Pitkäniemessä] oli eri osastoita hiljaisille, rauhallisille hoidokeille ja myös rajummille. Useat viime mainituista täytyi öiksi sulkea yksityisiin pehmikkailta vuorattuihin selleihin. Kaameimman vaikutuksen tekivät ehkä ne huoneet, joissa kaikkein rajuimmat hoidokit saivat päivät päästään istua verkolla päällystetyissä kylpyammeissa, mistä ne ainoastaan yöksi pääsivät pois.⁷⁴

⁷⁰ Kaarninen & Kaarninen 1990, 67, 236.

⁷¹ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914.

⁷² Kaarninen & Kaarninen 1990, 63–74; Siltanen 2014a, 23–25.

⁷³ Seppinen 1977, 7–12.

⁷⁴ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914.

Hulluuden historiaa tutkinut historian professori Petteri Pietikäinen kuvailee, kuinka uuden vuosisadan alussa mieleltään sairaiden pahoinpitelyt eivät olleet harvinaisia. Jopa osa lääkärikunnasta piti selkäsaunaa terapeuttisena pelästyttämisen- ja shokkihoitona. Tällaiset hoitomuodot eivät kuitenkaan olleet virallisia, ja niistä kiinni jäädessään joutui nopeasti irtisanotuksi.⁷⁵ Pitkäniemi nousi valtakunnallisen uutisoinnin aiheeksi, kun vuosina 1910 ja 1911 kaksi potilasta kuoli hoidon yhteydessä.⁷⁶ Mielisairaanhoidotyön tasoa pyrittiinkin parantamaan 1910-luvulta lähtien muun muassa koulutuksella ja myös Pitkäniemen hoitohenkilökunnalle tarkoitettu ohjesääntö korosti ystävällisyyttä ja kärsivällisyyttä potilaita kohtaan.⁷⁷ Lisäksi viihtyvyyteen kiinnitettiin huomiota, kuten Voyagerinkin reportaasista käy ilmi:

Sain oppaan, joka johdatti minut miesten sivurakennukseen N:o 5 ja parin minuutin kuluttua löysin itseni hausassa, upeasti kalustetussa rakennuksessa, jossa oli useita yksityisiä huoneita, muutamia yleisiä ruokasaleja, biljardisali j.n.e, ja kesti hyvän aikaa ennen kuin hoidokkien näkyminen y.m. saattoi minut selvään tietoisuuteen laitoksen todellisesta tarkoituksesta.⁷⁸

Pitkäniemen sairaalan työväenluokkaan kuului hoitohenkilökunnan ohella taloushenkilökunta, joka oli moninainen joukko eri ammattiryhmien edustajia. Maatila työllisti renkejä, keittiö leipojia, keittäjiä ja piikoja, pesula pesijöitä, konehuone koneenkäyttäjiä ja lämmittäjiä. Lisäksi sairaalassa oli tarve sepälle ja tämän apulaiselle, räätäilille, maalarille, puusepille, puutarhurille, yövartijalle, vahtimestarille ja keskuksenhoitajille. Jokaisella työpaikalla oli oma päällysmiehensä, joka vastasi sen toiminnasta. Päällystöä ei tosin laskettu samaan porukkaan kuuluvaksi, mikä ilmeni muun muassa ammattiosaston jäsenrajauksissa. Sairaalan omavaraisuus näkyi pitkään sairaalan palkkalistoilla, sillä esimerkiksi maatilan toimintaa vähennettiin merkittävästi vasta 1960-luvulla.⁷⁹ Vuonna 1918 talouspuolen palvelusväkeen laskettavia henkilöitä oli 54.

⁷⁵ Pietikäinen 2013, 166.

⁷⁶ ”Pitkäniemen keskuslaitoksessa sattuneet kuolemantapaukset”, Keski-Pohjalainen 18.2.1911; ”Ne Pitkäniemen ammekuolemajutut”, Kansan Tahto 21.6.1911; ”Pirstaleita”, Kansan Lehti 22.6.1911; ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914.

⁷⁷ Kaarninen & Kaarninen 1990, 64, 75–77.

⁷⁸ ”Pitkäniemen keskuslaitos”, Uusi Suometar 17.5.1914.

⁷⁹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 70–72, 165–166.

Taulukko 3: Pitkäniemen keskuslaitoksen henkilökunta 1918

Ylilääkäri	1
Apulaisylilääkäri	1
Alilääkärit	3
Saarnaaja	1
Taloudenhoitaja	1
Kirjanpitäjä	1
Ylihoitaja	1
Apulaisylihoitaja	1
Farmaseutti	1
Ylihoitajatar	1
Työnjohtajatar	1
Nuorempi hoitaja	39
Vanhempi hoitajatar	4
Vanhempi hoitajatar (alempi palkka)	4
Nuorempi hoitajatar	65
Vouti	1
Puutarhuri	1
Ylikonemestari	1
Koneenkäyttävä	1
Lämmittäjä	7
Vahtimestari	1
Yövärtija	1
Renki	8
Emännöitsijä	1
Keittäjä	3
Leipoja	3
Piika	7
Pesutyönjohtaja	1
Pesijät	14
Puuseppä	2
Maalari	1
Räätäli	1
Seppä	1
Sepän apulainen	1
Keskuksenhoitaja	2
Yhteensä	183

Lähde: Kaarninen & Kaarninen 1990, 71.

Henkilökunnan palkkaus erosi suuresti ammattinimikkeeseen ja sukupuolen mukaan. Ylilääkärin osuus sairaalan koko palkkamenoista oli noin kymmenesosa. Ero hoitohenkilökuntaan oli merkittävä, ja esimerkiksi ylilääkärin palkka vuonna 1899 vastasi 18 nuoremman hoitajan palkkaa. Myös asunto-oloissa oli merkittävät eronsa: lääkärit asuivat perheineen tilavissa virka-asunnoissaan, kun hoitaja jakoi pienen huoneensa usean kollegan kanssa. Palveluskunnan välillä oli palkkaeroja: kun nuorempi hoitaja tienasi suunnilleen saman verran kuin lämmittäjä, maalari, räätäli ja nuorempi puuseppä, niin koneenkäyttäjät tienasi yli kolme kertaa enemmän. Renki tienasi puolestaan selvästi vähemmän kuin hoitaja.⁸⁰

Pitkaniemi oli henkilökunnan työpaikka ja koti. Se oli omanlaisensa yhteisö, joka vielä omavaraisuuteen pyrkivänä kykeni tuottamaan lähes kaiken tarvittavan omassa pihapiirissä. Henkilökunnan työsuhde-etuihin kuului varsinaisen palkan lisäksi asunto, lämmitys, sähkövalo ja ruoka. Sairaala sijaitsi jonkinlaisen matkan päässä muista asutuskeskuksista, joten henkilökunnan oli luontevaa viettää sairaalan alueella myös vapaa-aikaansa. Näin Pitkaniemestä muodostui henkilökunnalle koti, jossa virkamiehet, lääkärit ja palveluskunta asuivat yhdessä potilaiden kanssa.⁸¹ Pitkaniemeläinen mielisairaanhoidaja Hilla Mattila ilmaisi asian 1940-luvulla seuraavasti: ”Mielisairaalat ovat syrjäisten sijaitsemispaikkojensa vuoksi muodostuneet omaksi suljetuksi maailmaksi, jonka sisäistä elämää ulkopuoliset eivät tunne.”⁸²



Pitkaniemen hoitajia viettämässä vapaa-aikaa. Kuva otettu vuosina 1905–1915. Museokeskus Vapriikki.

⁸⁰ Kaarninen & Kaarninen 1990, 68–70.

⁸¹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 69–72.

⁸² ”Mielisairaalat ja niiden sisäinen elämä”, Mielisairaanhoidaja-lehti N:o 2/1945, 17.

1900-luvun alkupuolella Pitkäniemessä asumista ja elämistä määrittivät tarkat säännöt. Asuinhuone piti pitää siistinä ja kruunun omaisuus moitteettomassa kunnossa. Henkilökunta oli työn ulkopuolellakin työnantajan kontrollin alaisena. Joissakin tapauksissa vapaa-ajan erottaminen työstä oli haasteellista, sillä esimerkiksi hoitajien ja potilaiden asuinhuoneet olivat samoissa rakennuksissa. Hoitajien piti myös vuorotellen nukkua levottoman osaston potilassalissa. 1910-luvun alussa hoitajilla ei ollut varsinaista ruokatuntia, vaan he söivät työn lomassa yhdessä potilaiden kanssa. Näin huolenpito potilaista jatkui työn lisäksi myös vapaa-ajalla. Näinpä Mervi ja Pekka Kaarninen ovat kuvanneet, että Pitkänien keskuskaitos ”oli yksi suuri perhe, jonka rytmi sääteli siellä työskentelevien ja asuvien ihmisten elämää vuorokaudet ympäri.” Myös hoitohenkilökunnan perhe saattoi osallistua potilaiden hoitoon, toisinaan ilman varsinaista rahapalkkaa.⁸³

Ensimmäinen kerran Pitkänien 1910-luvun historiaa on sivuttu Atso Sarvilinnan lääketieteellis-historiallisessa väitöskirjassa ”Mielisairaanhoidon kehityksestä Suomessa vuoteen 1919” vuodelta 1938. Tutkimuksessaan Sarvilinna viittaa ohimennen myös sisällissodan aikaisiin tapahtumiin ja ammattiosaston toimintaan.⁸⁴ Ensimmäisenä Suomen mielisairaanhoitajien ja siinä sivussa Pitkänien työntekijöiden ammatillista järjestäytymistä on sivuttu mielisairaanhoitaja ja ammattiyhdistysaktiivi Toivo Kasarin vuonna 1952 kirjoittamassa historiikissa ”Suomen mielisairaanhoitohenkilökunnan järjestötoiminta 1927–1951”.⁸⁵ Kasaria perusteellisemmin ja analyttisemmin mielisairaanhoitajien järjestäytymistä on käsitellyt Ilkka Seppinen ammattiyhdistyshistoriikissaan ”Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan Liitto ry 1927–1977”⁸⁶ vuodelta 1977. Seppinen on muun muassa Suomen tehdas- ja sekatyöväenliiton pöytäkirjoja tutkimalla luonut kuvaa mielisairaalan työntekijöiden pyrkimyksistä oman liiton perustamiseksi vuonna 1917.

Sekä Kasarin että Seppisen tarkastelu keskittyy mielisairaanhoitajien ammatilliseen järjestäytymiseen, mikä on ymmärrettävää heidän lähtökohdistaan – toinen oli ammatiltaan hoitaja ja mielisairaanhoitajien ammattiosaston aktiivi ja toinen puolestaan kirjoitti mielisairaanhoitajien liiton järjestöhistorian. Sellaisinaan historiikit kuitenkin antavat harhaanjohtavan kuvan siitä, että Pitkänien ja muiden mielisairaaloitten työntekijöiden järjestäytyminen olisi ollut tyystin hoitajavetoista. Pitkäniemessäkin talouspuolen henkilökunnan merkitys järjestäytymisessä oli

⁸³ Kaarninen & Kaarninen 1990, 69–76.

⁸⁴ Sarvilinna 1938, 423–424.

⁸⁵ Kasari 1952.

⁸⁶ Seppinen 1977.

merkittävä. Olen itse kirjoittanut tilaushistorian ”Suljetun maailman työntekijät. Pitkäniemen ammattiyhdistystoiminnan historiaa 1900–2014”⁸⁷, jossa käsittelen myös vuosien 1917–1918 tapahtumia ja työntekijöiden järjestäytymistä. Käytin osittain samaa lähdeaineistoa kuin tutkielmassani, mutta lähestyin aineistoa pääasiassa mielessäni kysymys siitä, *mitä* ammattiosasto teki kyseisenä aikana.

3.2. SUOMALAISEN TYÖVÄENLIIKKEEN KEHITYS AMMATTIYHDISTYSLIIKKEEKSI

3.2.1. Työväenluokka käsitteenä

Pertti Haapala kirjoittaa artikkelissaan ”Työväenluokan synty”, että sana ”työväenluokka” tunnettiin Suomessa jo ennen sanaa ”kapitalismi”. Työväenluokalla viitattiin epäitsenäiseen, ruumiillista työtä tekevään väestönosaan, myös maatyöläisiin. Se oli rahvaan synonyymi, ja jopa itsenäinen talonpoika voitiin lukea työtätekevään väkeen. Luokkajako perustui sääty-yhteiskunnan ideologiaan ja lainsäädäntöön, jossa työväellä oli oma tehtävänsä yhteiskunnassa. Yhteiskunnan luonnonmukainen eriarvoisuus vahvistettiin oikeusjärjestelmässä. Vapaita olivat puolestaan itsenäistä toimeentuloa nauttivat maanomistajat, virkamiehet ja kaupunkien porvarit. Heille kuului myös yhteiskunnallinen päätäntävalta. Suomalaiset työläiset eli säätyvaltion epäitsenäiset olivat 1700-luvulta lähtien pakkotyöjärjestelmän alaisuudessa, jolloin he joutuivat hakeutumaan vapaiden kansalaisten suojelukseen. Käytännössä tämä tarkoitti, että työläisen oli oltava palkollisena tai oppilaana itsenäisessä taloudessa. Tottelemattomat olivat irtolaisia ja joutuivat rangaistukseksi pakkotyöhön.⁸⁸ 1700–1800-luvun sääty-yhteiskunnan työväenluokka on kuitenkin historiallisesti eri asia ja ilmiö kuin se työväenluokka, jonka järjestäytymistä ja toimintaa tutkielmassani tarkastelen.

Kapitalistinen yhteiskunta edellytti taloudellisen toiminnan ja työmarkkinoiden vapautta, ja irtolaisasetukset kumottiin samanaikaisesti elinkeinovapauden säätämisen kanssa 1879–1880. Uusi laki määritteli työsuhteen tasavertaisten työntekijän ja työnantajan väliseksi yksityiseksi sopimukseksi. Laki synnytti vapaan palkkatyöläisen, joka saattoi valita vapaasti työnsä ja etsiä parempaa työpaikkaa. Samalla työvoiman liikkuvuus lisäsi kilpailua työstä toisten työntekijöiden kanssa.⁸⁹

Pertti Haapala toteaa tutkimuksessaan ”Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muotoutuminen Tampereella 1820–1920”, että työväenluokan muodostumisen voi jakaa

⁸⁷ Siltanen 2014a.

⁸⁸ Haapala 1990, 215.

⁸⁹ Haapala 1990, 215–217.

neljänlaisiin tekijöihin: ulkoisiin, sisäisiin, objektiivisiin ja subjektiivisiin. *Ulkoiset tekijät* tarkoittavat niitä asioita, jotka erottavat työväenluokan muista ryhmistä. Mitään yhteiskuntaryhmää ei voi määrittää vain itsestään lähtien. *Sisäisillä tekijöillä* tarkoitetaan työväestön rakennetta ja muita tekijöitä, jotka määräävät sen homogeenisuutta. *Objektiivisilla tekijöillä* tarkoitetaan taloudellisia ja sosiaalisia elämänehtoja. Työväenluokan muodostumisessa ei ole kyse vain rakenteista, vaan myös yksilöistä, jotka kokevat ja määrittävät paikkansa *subjektiivisesti* itse.⁹⁰

1900-luvun alun suomalainen työväenluokka syntyi osana kapitalisen talousjärjestelmän vakiintumista 1800-luvun lopulla. Sen muotoutumisen taustalla olivat edellä kuvatut oikeudelliset muutokset liikkumisen ja elinkeinon suhteen, jotka tekivät työväenluokan järjestäytymisestä ylipäänsä mahdollista. Vuonna 1910 Suomessa oli Haapalan mukaan suhteellisen suuri palkkatyöväen luokka sekä maaseudulla että kaupungeissa. Vapaus ei kuitenkaan yksinään olisi ajanut ihmisiä samaistumaan työväenluokkaan, vaan tämä edellytti yhteiskuntäkäsityksen muuttumista, sääty-yhteiskunnan alamaisuusajattelusta irtaantumista.⁹¹

Haapalan mukaan työväestö omaksui opin tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta, mutta todellisuus ei vastannut ideaaleja. Työväestöllä ei ollut valtiollista äänioikeutta ja tuloihin sidottu kunnallinen äänioikeuskin ainoastaan harvoilla. Työväenliikkeen poliittinen erottautuminen ja luokka-ajattelu syntyivät sosiaalisen todellisuuden ja sen toiminnallisen periaatteen ristiriidasta. Vuoden 1905 suurlakko romahdutti kerralla sääty-yhteiskunnan alemmuudentunteen.⁹²

Luokkarajat olivat Suomessa selkeitä. Työväestö oli Haapalan mukaan yhtenäinen köyhien ihmisten luokka, jos sitä verrataan kaupunkien keski- ja yläluokkaan. Virkamiehet ja kauppiaat tienasivat yleisesti kymmenen kertaa ja käsityöläismestarit viisi kertaa enemmän kuin työntekijät. Työnjohtajien ja alempien toimihenkilöiden palkat olivat kaksinkertaiset työntekijöiden keskituloon verrattuna. Myös avioliitto, koulutus ja useilla paikkakunnilla kieli ylläpitivät luokkarajoja. On kuitenkin huomioitava, että 1800-luvun lopun suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalinen nousu oli todennäköisempää kuin lasku ja tilattoman muutto maalta kaupunkiin tiesi sosiaalisen statuksen ja elintason nousua. Haapala painottaakin, että suomalainen työväki organisoitui ennemmin tullakseen osaksi porvarillista yhteiskuntaa kuin kumotakseen sen. Osallistumalla kansalaisyhteiskunnan muotoutumiseen työväki pyrki kumoamaan sääty-yhteiskunnan eriarvoisuuden.⁹³

⁹⁰ Haapala 1986, 13.

⁹¹ Haapala 1990, 215–221.

⁹² Haapala 1990, 227–230.

⁹³ Haapala 1990, 223–232.

PPO:n jäsenet samaistuivat osaksi sairaalan työväestöä eli ”palveluskuntaa”, kuten he itseään nimittivät. Sairaalan maailmassa työntekijät erotettiin toisistaan selkeässä hierarkiassa, joka näkyi palkkapussin suuruuden lisäksi ulospäin aina työvaatteita myöten. Vaikka palveluskunta itsessään oli varsin heterogeeninen – olivathan PPO:n jäsenet ammanteiltaan kaikkea koneenkäyttäjistä siivoojiin ja mielisairaanhoitajiin – tuli luokkajako annettuna sairaalan puolelta. Jotkut työntekijöistä toimivat asiantuntijatehtävissä (lääkärit) tai esimiesasemissa (työnjohtajat), mutta suurin osa kuului työntekijöihin. Tämä ei tarkoita, että samaistuminen yhtenäiseksi ryhmäksi olisi ollut itsestäänselvyys – mikäli Pitkänien keskuslaitos ei olisi yhdistänyt työntekijöitä, olisivat he tuskin kuuluneet samaan järjestöön. Myöhemmin yhteinen työnantajakaan ei enää taannut työntekijöiden yhtenäisyyttä, sillä esimerkiksi vuosina 1941–1982 Pitkänien työntekijät järjestäytyivät kahteen erilliseen – talouspuolella omansa ja mielisairaanhoitajilla omansa – ammattiosastoon. Lisäksi sairaanhoitajille oli oma liittonsa ja osastonsa.⁹⁴ Järjestäytymisen alkuaikoina vuosina 1917–1918 näyttää kuitenkin siltä, että yksi yhteinen palveluskunnan osasto oli luontevin tapa ajaa sairaalan työntekijöiden asioita ja sairaala työnantajana tärkeämpi sisäinen tekijä kuin ammattikunta.

Pitkänienläisiin vaikuttivat samat elämänehdot kuin muihinkin suomalaisiin. Järjestäytymisinto saapui sairaalaan ulkopuolelta, samoin osaston toimintaan liittyvät toimintatavat. Osaston nostamat palkkaan, irtisanomisiin tai asumiseen liittyvät yksittäiset epäkohdat kertovat siitä, kuinka epätasa-arvoinen sairaalaympäristö oli vuonna 1917. Kuitenkin subjektiivinen kokemus näyttyy erittäin tärkeänä: esimerkiksi kaikki pitkänienläiset mielisairaanhoitajat eivät kuuluneet ammattiosastoon, mikä herätti aika ajoin närää jäsenistön keskuudessa. Toisilla syy saattoi olla joko poliittinen tai uskonnollinen, mutta ilmeisesti osa työntekijöistä samastui työtehtävistään huolimatta ennemmin virkamieskuntaan kuin palveluskuntaan. Osa jäsenistä myös erosi osastosta kesken toimintavuoden.

Onkin tärkeää huomioida, että tutkielmassani tarkastelen sairaalan ammatillisesti järjestynyttä työväestöä. Heidän lisäksi sairaalassa oli joukko järjestäytymättömiä työntekijöitä, joiden poliittinen toimijuus jää lähteistä johtuen tämän tutkielman tarkastelun ulkopuolelle. He näyttävät ainoastaan ammattiosaston toiminnan kohteina. Seuraavaksi tarkastelen ulkoisia ja objektiivisia tekijöitä, jotka vaikuttivat työväenluokan järjestäytymiseen ammattiyhdistyksiin.

⁹⁴ Siltanen 2014a.

3.2.2. Wrightiläisestä liikkeestä suurlakkoon

Pirjo Ala-Kapee kuvaa ammattiyhdistyshistoriassa ”Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930”, kuinka yhdistystoiminta syntyi 1800-luvun loppupuolella kansallisen heräämisen myötä. Sosialistisen joukkoliikkeen koettiin vaarantaneen monissa maissa yhteiskuntarauhan, ja suomalaisessa sanomalehtikirjoittelussa alettiin peräänkuuluttaa Ruotsissa perustettujen työnantajien ja työntekijöiden yhteisiä yhdistyksiä, joissa voitiin sovittaa osapuolten eriäviä etuja. Työväestö haluttiin saada järjestäytymään sivistyneistön ehdoilla.⁹⁵

Ensimmäiset työnantajien, sivistyneistön ja työntekijöiden yhteiset työväenyhdistykset syntyivät 1880-luvulla. Suomalaisen työväenliikkeen organisoitumisen alkukautta kutsutaan wrightiläiseksi työväenliikkeeksi Viktor Julius von Wrightin mukaan. Hän toimi Helsingin Työväenyhdistyksen puheenjohtajana yhdistyksen perustamisesta 1883 vuoteen 1894 saakka. Rottinkitehtailija von Wright kannusti työntekijöitä perustamaan ammattiyhdistyksiä työväenyhdistysten yhteyteen, jolloin wrightiläisessä työväenliikkeessä poliittinen ja ammatillinen työväenliike toimivat samoissa järjestöissä. 1890-luvun puolivälissä wrightiläisessä työväenliikkeessä arvioidaan olleen 35 etupäässä käsityöläisten ammattiyhdistystä ja noin 1000 jäsentä.⁹⁶

Siinä missä wrightiläinen työväenliike epäonnistui työväen masinoimisessa raittiusliike onnistui. Raittiusliike toimi eräänlaisena työväestön esipoliittisena joukkojärjestönä ja sen vaikutusta on työväen järjestäytymisen historian kannalta arvioitu merkittävämmäksi kuin wrightiläisen työväenliikkeen. Pelkästään Raittiuden Ystävät -järjestön alla oli 1890-luvulla yli 8000 jäsentä, kun wrightiläisissä järjestöissä oli samanaikaisesti noin 4000 jäsentä. Raittiusliike puhutteli kaupunkilaisten lisäksi maaseutulaisia, ollen niin sosiaalisesti kuin alueellisesti wrightiläistä työväenliikettä kattavampi. Pirkkalassa perustettiin ehdotonta raittiutta ajanut raittiusseura jo vuonna 1885. Liike kytkettyi vahvasti Nokian paperitehtaaseen, sillä suurin osa sen jäsenistä oli tehtaan työntekijöitä. Pirkanmaalaista työväenliikettä tutkineiden Jussi Koivuniemen ja Sami Suodenjoen mukaan raittiusliikkeen ja työväenliikkeen kannatuspohjan limittymistä kuvaa se, että monet raittiusliikkeen johtohahmot olivat myös perustamassa Pirkkalan työväenyhdistystä.⁹⁷

⁹⁵ Ala-Kapee 1982, 62–65.

⁹⁶ Ala-Kapee 1982, 61–70, 111.

⁹⁷ Koivuniemi 1994, 180–182; Suodenjoki 2007, 47–50.

1800-luvun loppupuolella wrightiläisenä alkanut työväenliike muuttui työväen omaehtoiseksi toiminnaksi, jolloin myös sosialismi löysi tiensä työväen järjestöjen ohjelmiin. Jussi Koivuniemen mukaan työväenyhdistyksistä tuli Pirkkalan teollisuusyhteiskunnissa 1900-luvun alussa merkittäviä työväen yhteistoiminnan kenttiä. Työväestö muodosti kunnassa ylivoimaisen enemmistön ja tiedosti näinä vuosina asemansa ja vaikutusmahdollisuutensa. Pirkkalan Työväenyhdistys perustettiin vuonna 1894, ja lähes kaikki johtokunnan jäsenet olivat Nokia-yhtiön keskimääräistä paremmin ansaitsevia työntekijöitä. Yhdistys oli alkuvuosinaan lähes täysin tehtaalaisten järjestö. Yhdistyksen toiminta keskittyi pääasiassa jäsenistönsä taloudellisen ja sivistyksellisen tason parantamiseen ollen vuoden 1905 suurlakkoon asti aatteellisesti maltillista. Jussi Koivuniemen mukaan järjestö oli ennen suurlakkoa lähellä nuorisoseuraliikettä, mutta suurlakon tapahtumat olivat taitekohta yhdistyksen toiminnassa.⁹⁸

Suurlakossa politiikasta tuli suoraan ihmisten arkipäivästä noussut tekijä, ei siitä irrallaan oleva elämänalue. Se oli samalla suomalaisen järjestäytymisen suuri hetki, joka mentaalisisella tasolla nosti työväestön politiikan objektista subjektiksi. Marko Tikan sanoin, vuoden 1905 suurlakossa kansa koki itsensä kuninkaaksi, joka murtaisi säätyvallan lopullisesti⁹⁹. Suurlakko kesti Karl Ekmanin mukaan Nokialla 14.11.–20.11.1917. Tänä aikana ”työ oli täydellisesti seisauksissa yhtiön [Nokia Aktiebolag] tehtaissa, lakkovartijoita oli asetettu teiden viereen ja työpaikoille, ja paikkakunnan ’järjestyskaartin’ jäsenet, usein venäläisten sotilaiden avustamina, panivat toimeen kotitarkastuksia – syyskuusta asti oli parisataa venäläistä sotamiestä asustanut Nokian [Pirkkalan] työväenyhdistyksen talossa”¹⁰⁰.

Lakko sai aikaan myös vallanvaihdon Pirkkalan Työväenyhdistyksessä, sillä jäsenistö ei enää tyytynyt johtokunnan maltilliseen linjaan, vaan vaati sosialistisia tunnuksia ja vaatimuksia. Marraskuun aikana, suurlakon jo päätyttyä, Pirkkalassa pidettiin suuria kansankokouksia, joihin osallistui kerralla jopa 300 henkilöä. Marraskuussa 1905 perustettiin myös Nokian tehtaalle ammattiosasto. Kaikkiaan työväenyhdistyksiin jollain tavalla kuuluneita henkilöitä oli Pirkkalassa vuonna 1905 jopa 12 prosenttia väestöstä.¹⁰¹

Samassa innostuneessa suurlakkovuoden liikehdinnässä myös Pitkaniemen työntekijät järjestäytyivät ensimmäisen kerran. Kansan Lehdessä 16.1.1906 julkaistun Pirkkalan työväen

⁹⁸ Koivuniemi 1994, 180–183.

⁹⁹ Tikka 2009a, 266–272.

¹⁰⁰ Ekman 1930, 168.

¹⁰¹ Koivuniemi 1994, 183–187.

suurlakkokomitean lääkintöhallitukselle osoittaman kirjeen mukaan Pitkäniemessä syntyi suurlakon seurauksena ”pieniä häiriöitä”. Kirjeen mukaan silloinen ylilääkäri Emil Hougberg¹⁰² oli vakuuttanut sairaalan alueelle kokoontuneelle ”kansanjoukolle sekä mainitun laitoksen palvelijakunnalle”, ettei tapahtuneita ”oteta muistiin”, sillä sairaalan johto huomioisi olosuhteiden poikkeuksellisuuden, eikä ryhtyisi kurinpidollisiin toimenpiteisiin.¹⁰³

Kirjeen kirjoittajien mukaan ”Pitkäniemen herrat” unohtivat lupauksensa nopeasti, ja joulukuun lopulla työnantaja selvitti työntekijöiden poliittisia mielipiteitä ja aloitti ”erityisen vainon niitä harvoja henkilöitä kohtaan”, jotka kuuluivat työväen järjestöön. Kirje kertoo, että järjestäytyneitä työntekijöitä irtisanottiin ”juuri joulurauhan aikaan”. Suurlakkokomitean tiedusteltua irtisanomisperusteita, oli heitä kehoitettu kääntymään lääkintöhallituksen puoleen. Kirjeen kirjoittajat toteavatkin lopuksi, että sairaalan johto kilpailee ”yksityispääoman omistajain” kanssa työväen sortamisesta.¹⁰⁴

3.2.3. Ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuosina 1905–1918

Suurlakkovuoden alkuinnostuksesta huolimatta suomalainen työväenliike paljastui vielä hyvin heikoksi, mikä näkyi muun muassa jäsenmäärän laskuna. Esimerkiksi Nokian Työväenyhdistyksen¹⁰⁵ jäsenmäärä nousi vuoden 1905 hurmoksessa 548 jäseneen, mutta kaksi vuotta myöhemmin jäseniä oli enää 55.¹⁰⁶ Koivuniemen mukaan ammattiyhdistystoiminnasta tuli Pirkkalassa suurlakon jälkeisinä vuosina merkittävä osa työväenliikettä, vaikka pienillä osastoilla ei ollut vahvaa asemaa etujensa ajamiseen. Työväen kokoajana ja yhteenkuuluvuuden luoja rooli oli kuitenkin suuri.¹⁰⁷

Suurlakon synnyttämä joukkovoiman tunne kannusti työväkeä lakkoiluun, eikä työväenpuolue kyennyt hillitsemään paikallistason työtaisteluja. Lakkovyöryn seurauksena perustettiin valtakunnallinen Suomen Ammattijärjestö SAJ vuonna 1907. Lakkojen johdosta nousseet jäsenmaksut ja joukkovoiman puutteen vuoksi hävityt työtaistelut laimensivat entisestään intoa kuulua ammattiyhdistysliikkeeseen. SAJ:n jäsenmäärä väheni perustamisen jälkeen jatkuvasti

¹⁰² Emil Hougberg toimi Pitkäniemen keskuslaitoksen ylilääkärinä 1899–1909. Kaarninen & Kaarninen 1990, 236.

¹⁰³ Pitkäniemen rettelöt, *Kansan Lehti* 16.1.1906.

¹⁰⁴ Pitkäniemen rettelöt, *Kansan Lehti* 16.1.1906.

¹⁰⁵ Yhdistys muutti nimensä Pirkkalan Työväenyhdistyksestä Nokian Työväenyhdistykseksi vuonna 1906. *Suodenjoki* 2007, 116.

¹⁰⁶ Osittain jäsenmäärän romahdusta selittää kilpailevien yhdistysten perustaminen ja sisäiset ristiriidat. Toisaalta Tampereen kehitys oli hyvin samansuuntaista kuin Nokialla: vuoden 1905 jäsenmäärän räjähdysmäinen kasvu kääntyi laskuun jo vuonna 1907. *Suodenjoki* 2007, 116–127.

¹⁰⁷ Koivuniemi 1994, 197.

vuoteen 1910 saakka. Perustamisvuonna SAJ:ssa oli 25 000 jäsentä, mutta kolme vuotta myöhemmin jäseniä oli alle 16 000. SAJ oli yhä alisteinen poliittiselle työväenliikkeelle, suurin osa ammattiosastojen jäsenistä kuului puolueeseen, mutta harvempi puolueenjäsen kuului ammattiliittoon.¹⁰⁸

Yksi työväenliikkeen keskeisiä tavoitteita toteutui vuonna 1907, kun Suomessa astui voimaan yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Uudistus nosti työväenpuolueen tasavertaiseksi muiden puolueiden kanssa, jolloin työväenliikkeen tuli määritellä suhteensa parlamentaariseen yhteistyöhön porvarien kanssa. Eduard Bernstein korosti yhteistyön merkitystä, kun taas kautskylaisuus korosti työväen vallankumouksen tarpeellisuutta. Jälkimmäisen näkökulman mukaan äänioikeuden laajentaminen ei ollut muuttanut valtion todellista luonnetta. Suomalainen ammattiyhdistysliike pyrki SAJ:n historiaa tutkineen Pirjo Ala-Kapeen mukaan etenemään revisionismin hengessä sopimusten ja neuvottelujen tietä, mutta vuodesta 1909 työnantajaliitot alkoivat periaatteessa kieltäytyä työehtosopimuksista. Tämä kallisti työväenliikkeen kautskylaisuuden suuntaan, jolloin jyrkkä luokkataistelu alkoi näyttäytyä ainoana varteenotettavana vaihtoehtona.¹⁰⁹

Pirjo Ala-Kapeen mukaan SAJ:n toiminta pysyi vaatimattomana ennen ensimmäisen maailmansodan puhkeamista. Ennen sodan puhkeamista vuosina 1913–1914 järjestäytyminen yleistyi etenkin saha-, metalli-, kutoma- ja kuljetustyöläisten keskuudessa. Järjestäytymisaste oli kuitenkin järjestäytyneidenkin alojen työntekijöiden keskuudessa ainoastaan 10–20 prosenttia. Miesten ja naisten välillä oli eroa järjestäytymisessä. Esimerkiksi kutomateollisuudessa naisten järjestäytymisaste oli noin 7 prosenttia, kun miesten kohdalla se oli 16 prosenttia.¹¹⁰ Sukupuolten välinen ero näkyi myös Pitkäniemessä, jossa naiset muodostivat yli puolet henkilökunnasta.

Pitkäniemessä ammattiyhdistystoiminta ei vakiintunut ennen vuotta 1917. Tätä ennen työntekijöiden poliittinen toimijuus näkyi yksittäisinä työtaistelupyrähdyksinä tai harrastuskerhon puitteissa tapahtuneena toimintana. Esimerkiksi elokuussa 1912 Pitkäniehen mieshoitajat aloittivat lakon saadakseen yhtä paljon vapaapäiviä kuin mitä naishoitajilla oli. Sairaalahoidon suhtautumista

¹⁰⁸ Ala-Kapee 1982, 179–192, 230–238; 245–246; Suodenjoki 2007, 124–127. Keskusjärjestö yritettiin perustaa Ruotsin Landsorganisationin (LO) mallin mukaiseksi jo vuonna 1899 Helsinkiin ja vuonna 1900 Tampereelle, mutta ammattiyhdistysten johtohenkilöiden keskinäisten riitojen vuoksi molemmat hankkeet kaatuivat. SDP:n puoluekokous päätti, että ammattiyhdistysliike kehittyisi paikallisten ammattiosastojen perustamisen kautta, ja että valtiollinen keskusjärjestö olisi mahdollinen myöhemmin tulevaisuudessa. Ala-Kapee 1982, 123–127.

¹⁰⁹ Ala-Kapee 1982, 217–220.

¹¹⁰ Ala-Kapee 1982, 230–238.

henkilökunnan vaatimuksiin kuvastaa se, että ylilääkäri Björkman ei suostunut neuvottelemaan lakkolaisten kanssa, vaan lähti lomalle. Ylilääkäriin sijainen kuitenkin sovitteli tilanteen palkkaamalla sairaalalle harjoittelijan, jonka avulla miehille järjestyi vapaapäivät yhtä usein kuin naisille.¹¹¹ Pitkänimeläisten lakko oli paikallisesti todellinen poikkeustilanne, mikä selittää osaltaan myös ylilääkäriin reagointia. Vuosien 1905–1917 välillä Pirkkalassa ei käyty Pitkänimien lisäksi kuin kaksi työtaistelua Siuron valtiosahalla vuosina 1907–1908.¹¹² Poikkeuksellisen Pitkänimien työtaistelusta tekee myös se, että se päättyi työntekijöiden voittoon.

Ensimmäinen maailmansodan puhjettua SAJ ajoi maltillista linjaa, sillä keskusjärjestö ei halunnut tarjota viranomaisille syytä puuttua ammattiyhdistysliikkeen toimintaan. Tämän linjauksen seurauksena SAJ menetti ainoan työmarkkinapoliittisen aseensa eli lakon. Kun työnantajapuoli laski palkkoja työehtosopimuksista välittämättä yleiseen epävarmuuteen vedoten, SAJ vetosi jäsenistöön, jotta nämä säilyttäisivät malttinsa.¹¹³ Yhteiskunnallista ilmaisuvapautta kuvastaa hyvin se, että vuosina 1910–1913 jopa useat SDP:n kansanedustajista joutuivat vankilaan majesteettirikoksesta tuomittuina arvosteltuaan tsaarin hallintoa.¹¹⁴

Maaliskuun vallankumous mullisti Suomen poliittisen toiminnan ja ammattiyhdistysliikkeen toimijuuden työmarkkinoilla. Työväenliike näki keväällä 1917 kumousajan myönteisenä, sillä uusi tilanne mahdollisti poliittisten ja taloudellisten tavoitteiden ajamisen. SDP:n ja ammattijärjestöjen kannatus oli lähtenyt nousuun jo edellisvuoden 1916 eduskuntavaaleissa, esimerkiksi Pirkkalassa SDP:n kannatus oli yli 75 prosenttia. Vuoden 1916 lopusta vuoden 1917 loppuun keskusjärjestö SAJ:n jäsenmäärä nelinkertaistui 42 000 hengestä 160 000 henkeen, minkä seurauksena SAJ kasvoi jäsenmäärältään suuremmaksi kuin SDP. Voimakkainta jäsenmäärän kasvu oli sekatyöläisten, joihin mielisairaanhoitajatkin laskettiin, keskuudessa. Tehdas- ja sekatyöväen liitto kasvoi ylivoimaisesti suurimmaksi liitoksi, ja sillä oli jäsenmäärä nousi vuodessa yhtä suureksi kuin koko SAJ:n jäsenmäärä oli vuonna 1916. Kehitys ruokki myös työtaistelua, ja onnistuessaan ne houkuttelivat uusia ihmisiä liittymään järjestöihin. Monet ammattiryhmät, kuten Pitkänimien palvelusväki, jotka olivat aiemmin jättäytyneet ammattiliittojen ulkopuolelle, järjestäytyivät.¹¹⁵

¹¹¹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 70; Siltanen 2014a, 28–32, 37.

¹¹² Koivuniemi 1994, 194–197.

¹¹³ Ala-Kapee 1982, 374–377.

¹¹⁴ Majesteettirikoksesta tuomittiin mm. Kullervo Manner, Matti Airola, Taavi Tainio ja Vihtori Huhta. Lackman 2017, 24–27.

¹¹⁵ Ala-Kapee 1982, 406–410; Suodenjoki 2007, 185–190, 211–212.

Maaliskuun vallankumouksen myötä Suomen senaatti muodostettiin uudelleen, jolloin kaksi työväenliikkeen johtohahmoa nousi sen jäseniksi: SAJ:n puheenjohtaja Oskari Tokoi nousi senaatin puheenjohtajaksi ja SDP:n puheenjohtaja Matti Paasivuori valittiin kauppa- ja teollisuustoimituskunnan apulaispäälliköksi. Pirjo Ala-Kapeen mukaan Tokoin ja Paasivuoren jättämästä aukosta seurasi se, että SAJ:n johto oli poliittisen murroksen keskellä kokemattomampi ja kyvyttömämpi hillitsemään jäsenistönsä lakkoilua.¹¹⁶

Yhteiskunnallinen tilanne kärjistyi syksyn kuluessa. Marraskuun 13. päivänä SAJ:n edustajakokous vaati porvarienemmistöistä eduskuntaa julkaisemaan valtalin, lain kahdeksan tunnin työajasta, kunnallislait ja lain eduskunnan oikeudesta tarkastaa hallituksen ja sen virkatointen lainmukaisuus. Kun eduskunnan puhemies kieltäytyi ottamasta vaatimuksia käsittelyyn, SAJ:n edustajakokous antoi hyväksyntänsä suurlakolle, joka alkoi 14. päivänä marraskuuta. Monilla paikkakunnilla valta siirtyi punakaarteille, joilla oli myös oikeus takavarikoida elintarvikkeita, ottaa haltuunsa suojeluskuntalaisten aseita ja pidättää työväkeen vihamielisesti suhtautuvia henkilöitä. Melko nopeasti tämän jälkeen eduskunta hyväksyi vaaditut lakiesitykset, ja Työväen Vallankumouksellinen Keskusneuvosto päätti lopettaa lakon. Monien ammattiyhdistysjäsenten mielestä suurlakko lopetettiin liian aikaisin, sillä työväenliike ei ollut saavuttanut punaista senaattia. Tämän jälkeen SAJ:n oli vaikea kontrolloida jäsenistöään. Monet SDP:n ja SAJ:n toimintaan kyllästyneet löysivät uuden vaikutuskanavan työväen järjestyskaarteista, ja tammikuussa 1918 järjestyskaartit eivät enää hyväksyneet puoluetoimikunnan tai SAJ:n johtavaa asemaa. SAJ:n johto osallistui kuitenkin senaatin korvanneen Kansanvaltuuskunnan¹¹⁷ toimintaan ja järjestöjen merkitys näkyi etenkin SAJ:n puheenjohtajan Johan Lumivuokon johtamassa työasiain osastossa, jonka tehtävänä oli erityisesti pitää Suomen suurimmat tehtaot käynnissä sisällissodan aikana. Sodan aikana SAJ:n johtohenkilöt pakenivat Neuvosto-Venäjälle mukanaan ammattiyhdistysliikkeen varallisuus.¹¹⁸

¹¹⁶ Ala-Kapee 1982, 389–393.

¹¹⁷ Kansanvaltuuskunta oli suoralainaus bolševikkivallankumouksen organisaatiosta. Kansanvaltuuskunta oli hallitus ja parlamentiksi muodostettiin Työväen Pääneuvosto, joka puolestaan oli suomalaisten oma sovellus. SAJ:lla oli oma edustus Työväen Pääneuvostossa. Pääneuvoston rooli ei ollut keskeinen, vaikka se hyväksyikin Kansanvaltuuskunnan esittämät lait. Ala-Kapee 1982, 429.

¹¹⁸ Ala-Kapee 1982, 421–434.

3.3. KUN YHTEISKUNTA HAJOSI VUONNA 1917

3.3.1. Sisällissota, kansalaissota, vapaussota, kapina, maailmansota

Menneisyys pitäisi voida riisua nykyhetken projektioista ja lakata tarkastelemasta sen osapuolia yhtenäisinä möhkäleinä, hyviksina ja pahiksina. Näin tapahtuu rajattaessa valkoisten toiminta vain valtiolliseksi vapautukseksi ja kuvattaessa punaiset vain joukkoteloitusten uhreina. Historiantutkimus ei saavuta akateemisten historioitsijoiden itseymmärryksen mukaista ihannetta niin kauan kuin kysytään, kenen joukoissa kirjoittaja seisoo.¹¹⁹

Professori Juha Siltalan lainaus tiivistää vuoden 1918 konfliktin nimeämisen ongelmat: tapahtumalla on monia nimiä, joista monet ovat poliittisesti latautuneita. Pitkään tutkijat ovat käyttäneet omaa poliittista ajatusmaailmaansa tukevia käsitteitä, mikä on puolestaan vääristänyt historiantulkintaa¹²⁰. Itse käytän konfliktista nimitystä *sisällissota*, jonka käytöstä vallitsee Siltalan mukaan jonkinlainen yhteisymmärrys historioitsijoiden keskuudessa.¹²¹

Kuten Heikki Ylikangas, itsekin koen nimityksen *kansalaissota* rajoittavana, sillä sotaan osallistui suomalaisten lisäksi myös saksalaisia, venäläisiä ja ruotsalaisia. Ulkomaisten joukkojen osallisuus sisällissotiin on puolestaan lähes säännönmukaista.¹²² Kansalaissota-termillä on myös poliittinen taakkansa. Käsitettä käytettiin aluksi sekä valkoisten että punaisten puolella, mutta se vakiintui sodan jälkeen vasemmiston käyttämäksi. Käsitteellä alleviivattiin sodan sisäpoliittisia syitä ja sitä, ettei punaisen puolen päämääränä ollut yhdistyminen Neuvosto-Venäjään. 1960-luvulta kansalaissota sai puolivirallisen aseman, ja koulukirjoissa alettiin käyttää yhdistelmää vapaussota-kansalaissota.¹²³

Sodalle on myös muita vakiintuneita nimityksiä, kuten *vapaussota*, *veljessota*, *kapina ja luokkasota*. Käsitteenä vapaussota korostaa konfliktin luonnetta valtiollisen itsenäisyyden puolesta Neuvosto-Venäjää ja bolševikkien edustamaa kommunismia vastaan. Nimitys vakiintui käyttöön sodan aikana keväällä 1918 valkoisten puolella. Vapaussota-käsite korostaa näkökulmaa, jonka mukaan punakaartit olivat liittyneet vieraaseen valtaan ja itsenäisyyden aatteen pettämiseen. Sodan loputtua vapaussodasta tuli konfliktin virallinen nimitys, ja sitä käytettiin lakiteksteissä ja

¹¹⁹ Siltala 2009, 11.

¹²⁰ Haapala & Tikka 2013, 109–115. Marko Tikan mukaan historiankirjoituksen tunnustama sodan alkamispäivä 27.1. voittajien sanelema, sillä kyseinen ajankohta alleviivaa punaisten syyllisyyttä sodan syttymiselle. Yhtä hyvin oli perusteltua esittää, että sisällissota alkoi jo marraskuussa 1917, jolloin valkoisten ja punaisten välisen tulitaistelun seurauksena sai surmansa maanviljelysneuvos Alfred Kordelin. Tikka 2006, 9–11.

¹²¹ Siltala 2009, 9–10. Kevään 2017 gradu-seminaarissa käydyssä keskustelussa itselleni ilmeni, että nimitys ei ole itse olen päätyntä käyttämään käsitettä sisällissota.

¹²² Ylikangas 1993, 15; myös Haapala 2009a, 13–14.

¹²³ Haapala 2009a, 11.

koulukirjoissa. Vapaussota-tulkinnan mukaan valkoinen armeija vapautti maan lopullisesti Venäjältä ja pelasti suomalaiset kommunismilta.¹²⁴ Käsite tulkitsee konfliktia ainoastaan toisesta näkökulmasta, vääristäen näin konfliktin historiallisen monimuotoisuuden. Vapaussota-käsite peittää alleen muun muassa punaisen puolen vaatimuksen siitä, että valtiosääntö tuli pystyttää Sveitsin mallin mukaiseksi kansanvaltaiselle pohjalle ja että sosialismista puhuttiin todellisuudessa vain varoen.¹²⁵

Aikalaiset käyttivät myös sanaa *kapina*. Punaiset tekivät kapinan hallitusvaltaa vastaan ja nimittivät itseään kapinallisiksi. Myös valkoinen armeija taisteli kukistaakseen kapinan. Sana oli yleinen arkipuheessa, mutta myös laissa, jossa sillä tarkoitettiin esivallan uhmaamista, vallankaappausta ja valtiokaappausta. Sodan jälkeen kapina-nimitys hävisi valkoiselta puolelta, mutta se jäi elämään punaisen puolen muistelmissa ja arkipuheessa. Kapina korvasi käsitteen vallankumous, joka oli tavalliselle kansalle liian kirjallinen ilmaus, ja sitä käytettiin sodan jälkeen lähinnä punaisten johtajien muistelmissa.¹²⁶

Luokkasota-selitysmalli, jossa sisällissota ainoastaan toi esille yhteiskunnan rakenteiden epätasa-arvoisuuden, on nyttemmin kyseenalaistettu. Luokkasota-käsite oli käytössä jo vuonna 1918, ja sitä käytettiin muun muassa aikalaispropagandassa. Sodan jälkeen käsitettä käytettiin marxilaisen teorian mukaisessa kommunistisessa historiankirjoituksessa ja myöhemmin kommunistisen puolueen julkaisuissa. Luokkasota-käsitteellä korostettiin, että sisällissota johtui yhteiskunnallisesta sorrosta. Luokkaeroilla on Pertti Haapalan mukaan mahdollista ymmärtää sisällissodan taustaa, syitä ja rintamajakoa, mutta ne eivät selitä sodan syttymistä. On totta, että Suomessa oli 1900-luvun alussa suuret luokkaerot. Suomi ajautui myös kesällä ja syksyllä 1917 talouskriisiin pitkän sotasuhdanteen jälkeen, jolloin työttömyys oli näkyvää, inflaatio kiihtyi ja elintarvikepula paheni. Vakaviin toimeentulovaikeuksiin ajaututtiin kuitenkin vasta sisällissodassa. Lisäksi sosiaalinen liikkuvuus oli Suomessa eurooppalaisittain vertailtuna varsin suurta: keskiluokkaisia ihmisiä oli monista eri taustoista, eikä pienellä yläluokalla ei ollut enää mitään erioikeuksia. Yhteiskunta oli kaiken kaikkiaan suhteellisen tasa-arvoinen, sillä kansalaisilla oli yhtäläiset poliittiset oikeudet, koulutustaso oli verrattain korkea ja ihmisillä oli mahdollisuus edetä yhteiskunnassa. Haapala ja Tikka havainnollistavat sosiaalisen kontekstin mutkikkuutta muistuttamalla, että punaisten suurinta

¹²⁴ Haapala 2009a, 10–11; Haapala & Tikka 2013, 109–115.

¹²⁵ Ylikangas 1993, 24.

¹²⁶ Haapala 2009a, 11–12.

kannatusaluetta oli varakas Etelä-Suomi, kun taas valkoisten kannatus kumpusi köyhemmän Pohjois-Suomen maanviljelijöiden keskuudesta.¹²⁷

Sisällissodan käyttöä puolustaa se, että ulkomaisista voimista huolimatta suomalaiset aloittivat sodan ja sotaa käytiin siitä, kenellä on valtiovalta Suomessa. Muun muassa Haapalan ja Tikan mukaan kyseessä oli ”tyylikas sisällissota”, jossa siviilit – eivätkä kahden valtion armeijat – taistelivat keskenään.¹²⁸ Vaikka sota käytiin vastaitseenäistyneen Suomen vallasta, ei sisällissotaa tule kuitenkaan ymmärtää erillissodaksi, jota voisi tarkastella omana kokonaisuutenaan kansallisesta historiantutkimuksen näkökulmasta käsin. Sitä vastoin Suomen sisällissota tulee ymmärtää osana ensimmäistä maailmansotaa, yhdeksi sodan monista kriiseistä. Nykytutkimuksessa yhä vahvemmin myös Euroopan historiaan, jolloin kotimainen sisällissota näyttäytyy osana laajempaa suurvaltojen poliittista ja sosiaalista hajoamisprosessia – ei vain bolševikkien vallankumouksen oireena.¹²⁹

Brittiläisen historiantutkijan Eric Hobsbawmin mukaan Itävallan 28.7.1914 Serbialle julistama sota aloitti 31 vuotta kestäneen maailmanlaajuisen konfliktin, joka päättyi Japanin antautumiseen 14.8.1945.¹³⁰ Ensimmäinen maailmansota mullisti Euroopan poliittisen kartan murentaen Habsburgien Itävalta-Unkarin, Venäjän, osmanien ja Saksan valtakunnat.¹³¹ Lisäksi sota saattoi imperiumien taustalla olleen ideologian matkalle hautaan. Ilman ajatusmaailman muutosta Suomen sisällissodalle ei olisi ollut sen vaatimaa psykologista perustaa: mikäli ihmiset eivät olisi irtaantuneet sääty-yhteiskunnan aateilmaapiiristä, he eivät olisi kokeneet elintarvikepulaa tai tuloerojen kasvua yhteiskunnallisina tasa-arvo-ongelmina vaan luonnollisena asiointilana, kuten suurina nälkävuosina 1866–1868. Samaten ilman säätyvallan murentumista ja maailmansotaa Venäjän keisarikunta ei olisi romahtanut niin äkkinäisesti, mikä puolestaan loi valtatyhjiön koko

¹²⁷ Haapala 2009a, 12; Haapala & Tikka 2013, 113.

¹²⁸ Haapala 2009a, 10; Haapala & Tikka 2013, 107–109.

¹²⁹ Haapala & Tikka 2013, 107–109; Esimerkkejä sisällissodan eurooppalaisesta kontekstista: Kaarninen 2008, 7; Tikka 2006b, 16–28. Venäjän, Itävalta-Unkarin ja Osmanien valtakunnan luhistuminen jätti jälkeensä laajoja alueita, joilta puuttui järjestys tai selkeä valtiovalta. Lisäksi bolševikkien vallankumous lietsoi vallankumouksia tai vastavallankumouksia myös maailmansodan voittaneissa maissa. Vuosina 1917–1923 Suomen lisäksi vallankumouksia, vastavallankumouksia, itsenäisyysotia, sisällissotia, etnisiä selkkauksia, juutalaisvainoja, tai valtioiden välisiä sotia oli Venäjällä, Ukrainassa, Baltian maissa, Puolassa, Itävallassa, Unkarissa, Saksassa, Italiassa, Anatoliassa, Kaukasiassa ja Irlannissa. Gerwarth & Horne 2013a, 15. Myös Gerwarth & Horne 2013b, 69, 80–81; Gerwarth 2013, 86; Balkelis 2013, 178–179.

¹³⁰ Hobsbawm 1999, 38–39.

¹³¹ Gerwarth & Horne 2013, 15–23; Hobsbawm 1999, 49, 82–84.

entiseen keisarikuntaan.¹³² Suomen ajautuminen sisäiseen kriisiin ei siis ollut poikkeus, vaan valtataisteluja käytiin samanaikaisesti myös Baltian maissa, Puolassa ja Unkarissa.¹³³

Toisekseen Suomen sisällissota linkittyy tapahtumiensa valossa osaksi maailmansotaa. Suomi oli maa, jolla oli suurpoliittista strategista merkitystä Euroopan tapahtumien kannalta. Vaikka venäläisten sotilaiden vaikutus taisteluiden kulkuun oli Karjalaa lukuun ottamatta vähäinen, oli venäläisten materialistinen tuki suuri ja myös merkittävä motivoiva tekijä niin punaisten puolella kuin myös valkoisten pohjanmaalaisten puolella, jotka aloittivat sodan venäläisiin sotilaisiin kohdistuvana ”vapaussotana”.¹³⁴ Valkoinen Suomi kääntyi puolestaan Saksan puoleen ja laati valtiosopimuksen, jossa Suomi siirtyi Saksan vasallivaltioksi. Matti Lackmanin mukaan Saksan sotilaallinen tuki oli voiton saamiseksi välttämätön. Saksan armeijan pelote oli niin vahva, että se sai Leninin johtaman hallituksen supistamaan tukensa punaisille minimiin. Ensimmäisen maailmansodan loppuminen ja Saksassa tapahtunut vallankumous marraskuussa 1918 saivat saksalaiset poistumaan Suomesta, mikä vasta takasi de facto Suomen itsenäisyyden.¹³⁵

Sekä valkoisten ja punaisten joukoissa taisteli ammattisotilaita, jotka olivat saaneet sotakokemusta Venäjän tai Saksan armeijoissa maailmansodassa. Valkoisen puolen voittoon katsotaan yleisesti vaikuttaneen Saksassa sotilaskoulutuksen saaneiden jääkärien osallistuminen konfliktiin ja heidän mukanaan tuoma sotataktinen osaaminen. Jääkäreiden maine ja Jääkarinmarssi valoivat uskoa valkoisten armeijaan.¹³⁶

Oman tutkielmani kannalta tärkeimpiä vuosien 1917–1918 tapahtumia käsitteleviä tutkimuksia ovat kirjoittaneet jo aiemmin mainitut historian professori Pertti Haapala ja dosentti Marko Tikka. Heidän yhteisartikkelinsa ”Vallankumous, sisällissota ja terrori Suomessa vuonna 1918”¹³⁷ kokoaa yhteen sotaan johtaneita syitä, joita Haapala erittelee jo vuonna 1995 julkaisemassaan kirjassa ”Kun yhteiskunta hajosi”¹³⁸. Sisällissodan kontekstin rakentamisesta olen velkaa myös Juha Siltalan tutkimukselle ”Sisällissodan psykohistoria”, Heikki Ylikankaan tutkimukselle ”Tie Tampereelle” ja

¹³² Siltala 2009, 21–47.

¹³³ Baltiasta: Alapuro 1990, 12–24; Balkelis 2013, 178–183. Puolasta: Eichenberger 2013, 267–268. Ukrainasta: Yekelchik 2013, 151–155.

¹³⁴ Alapuro 1990, 11–12; Ylikangas 1993, 18–24, 41–49.

¹³⁵ Lackman 2009, 55–57.

¹³⁶ Ylikangas 1993, 20, 48–49. Matti Lackmanin mukaan sodan jälkeen luotu jääkärimyytti ylikorosti jääkärien roolia, vaikka hänkin näkee, että ilman jääkäreitä sodan kulku olisi mennyt toisin. Lackman 2009, 57.

¹³⁷ Haapala & Tikka 2013.

¹³⁸ Haapala 1995.

Tuomas Hopun ja Matti Lackmanin artikkeleille teoksessa ”Sisällissodan pikkujättiläinen”¹³⁹. Pirkkalan sisällissodan aikaisia tapahtumia ovat avanneet Jussi Koivuniemen Nokian ja Pirkkalan historia 1865–1921¹⁴⁰, Karl Ekmanin ”Nokian tehdas 1868–1928”¹⁴¹, Mervi ja Pekka Kaarnisen ”Pitkäniemen sairaala 1900–1990”¹⁴² ja Sami Suodenjoen pirkanmaalaisen työväenliikkeen historiaa vuosina 1880–1918 kuvaava ”Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa”¹⁴³.

3.3.2. Yhteiskunnan hajoaminen vuonna 1917

Venäjän suurruhtinaskuntaan kuulunut Suomi joutui emämaansa mukana ensimmäiseen maailmansotaan vuonna 1914. Suomeen julistettiin sotatila 31. heinäkuuta ja kriisi vaikutti maan kansalaisiin, vaikkakin maan työväestö säästyi liikekannallepanolta poiketen monista muista eurooppalaisista. Poikkeustilanteen seurauksena Suomessa kiellettiin mielenosoitukset ja lakot sekä rajoitettiin sananvapautta. Eduskunta ei kokoontunut ennen vuotta 1917, vaikka eduskuntavaalit järjestettiin vuonna 1916. Venäjän sotatarvikkeiden kysyntä ja venäläisen tuontivilja ehkäisivät pahinta elintarvikepulaa. Venäjän vuoden 1917 vallankumous syvensi kuitenkin kriisiä myös Suomessa.¹⁴⁴

Maailmansodan aiheuttama sotaväsymys, huono sotamenestys, elintarvikepula ja epäusko poliittiseen järjestelmään synnyttivät protestiliikkeitä Venäjän valtakunnassa. Valtiovalta pyrki korjaamaan tilanteen väkivallalla, mutta armeijan ja poliitikkojen uskollisuus keisarille oli alkanut rakoilla. Mellakointi johti lopulta vallankumoukseen, jonka seurauksena keisari Nikolai II luopui kruunustaan maaliskuussa 1917. Maaliskuun vallankumous synnytti myös Suomeen suurlakkovuoden 1905 kaltaista hurmaa, mutta ennen kaikkea vallankumousta seurasi valtatyhjiö, jonka seurauksena järjestysvallan siirtyminen paikallisjärjestöille: punakaarteille ja suojeluskunnille. Avainkysymykseksi nousi, kuka saa ylläpitää järjestystä.¹⁴⁵

Aluksi keisarinvallan kaatumista, ”svabodaa”, juhlivat kaduilla sekä porvarit että työläiset. Tässä liikehinnässä Tampereella järjestettiin maaliskuun 17. päivänä yleislakko, jolla tuettiin Venäjän vallankumousta ja Suomen oikeuksien palauttamista. Kenraalikuvernööri Seyn vangittiin Helsingissä. Suomelle nimitettiin uusi senaatti, jonka varapuheenjohtajaksi valittiin

¹³⁹ Haapala & Hoppu (toim.), 2009.

¹⁴⁰ Koivuniemi 1994.

¹⁴¹ Ekman 1930.

¹⁴² Kaarninen & Kaarninen 1990.

¹⁴³ Suodenjoki 2007.

¹⁴⁴ Haapala 2009c, 58–63; Haapala & Tikka 2013, 107; Hoppu 2010a, 32–37; Suodenjoki 2007, 194, 215–232.

¹⁴⁵ Haapala 2009c, 60–62, 75–80; Suodenjoki 2007, 185–243; Tikka 2006b, 41–42.

sosialidemokraatti Oskari Tokoi. Hallitus oli kuitenkin alusta asti riitaisa porvaripoliitikkojen ja SDP:n yhteisprojekti, jossa kumpikaan ei halunnut antaa toiselle valtaa, muttei myöskään jäädä oppositioon. Tokoin hallituksen kansansuosiota kuvannee Väinö Tannerin antama pilkkanimi ”uhrilampaiden hallitus”.¹⁴⁶

Toukokuussa 1917 senaatti teki aloitteen väliaikaisesta perustuslaista, jossa eduskunta saisi päättää Suomen asioista ulkopoliittikkaa ja sota-asioita lukuun ottamatta. Eduskunta hyväksyi niin kutsutun valtalain, jolla se julisti itsensä korkeimman vallan haltijaksi. Keisarille kuuluneet valtaoikeudet päättää laeista ja toimeenpanosta, eduskunnan kokoontumisesta ja senaatin nimittämisestä siirtyivät eduskunnalle. Valtalain myötä Suomi olisi ollut riippumaton Venäjästä. Valtalaki hyväksyttiin äänin 136–55, ja se kannatusta yli puoluerajojen.¹⁴⁷

Venäjänsä väliaikainen hallitus ei hyväksynyt oman valtansa rajoittamista, joten se kaatoi valtalain ja hajotti eduskunnan heinäkuun 31. päivä. Uudet vaalit määrättiin lokakuulle 1917. Valtalain kaataminen hajotti poliittisen kentän. Sosialidemokraatit pitivät eduskunnan hajotusta vallankaappauksena, porvaripuolueet puolestaan alkoivat nähdä valtalain sosialistien vallankaappausyrityksenä. Eduskuntavaaleihin oli ainoastaan kolme kuukautta, ja vaalitaistelu kärjisti Pertti Haapalan mukaan entisestään poliittista elämää, jonka kielenkäytössä vastapuolta syytettiin petturuudesta. Sosialistit hakeutuivat yhteistyöhön bolsevikkien kanssa, jotka yllyttivät vallankumoukseen ja lupasivat itsemääräämisoikeutta. Porvarit nähtiin väliaikaisen hallituksen liittolaisina työväen riistossa. Porvarien näkökulmasta SDP oli vihollinen, joka yritti yksinvaltaan.¹⁴⁸

Suomessa poliisilaitos oli hajalla, elintarvikepula synnytti mellakoita, hinnat nousivat ja työttömyys uhkasi kymmeniä tuhansia. Tokoin johtamalla senaatilla oli laajat valtaoikeudet, mutta hallituspuolueet ajoivat yhteisen asian sijasta omiaan, mikä edesauttoi maan ajautumista kriisiin. Lopulta senaatti hajosi, eikä Suomessa ollut hallitusta ennen marraskuun loppua.¹⁴⁹ Marko Tikan mukaan suomalaisen poliittisen eliitin, jolla olisi ollut edes jonkinlainen mahdollisuus hallita tilannetta, hajoamisen seurauksena yhteiskunnallinen tilanne ei pysynyt enää kenenkään käsissä.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Ala-Kapee 1982, 389–393; Haapala 2009c, 60–62, 88; Haapala 1995, 223–224; 232–237; Siltala 2009, 47; Suomenjoki 2007, 185–186; Tikka 2006b, 45.

¹⁴⁷ Haapala 2009c, 63–64.

¹⁴⁸ Haapala 2009c, 63–66.

¹⁴⁹ Haapala 2009c, 65; Siltala 2009, 47.

¹⁵⁰ Haapala 2009c, 60–62; Haapala 1995, 223–224; 232–237; Suomenjoki 2007, 185–186; Tikka 2006b, 45.

Vuoden 1917 Suomessa järjestettiin yleislakon lisäksi yli 500 erillistä lakkoa. Osa lakoista oli yleispoliittisia liittyen esimerkiksi valtalakiin, osassa puolestaan vaadittiin kahdeksan tunnin työaikaa tai torpparivapautusta. Osanottajien määrä oli virallisten tietojen mukaan 225 000 ja menetettyjen työpäivien määrä kaksi miljoonaa.¹⁵¹ Pirkkalassa lakkoja oli muun muassa Nokian piirautatehtaalla ja Alastalon sahalla sekä maatalouslakot aiheuttivat järjestyshäiriöitä useilla paikkakunnilla.¹⁵²

Lakkojen ja paikallisten ristiriitojen seurauksena järjestysvalta siirtyi paikallistasolle. Armeija ja poliisivoimat oli lakkautettu keisarivallan kaatumisen jälkeen, jolloin kenraalikuvernööri, läänien kuvernöörit, poliisipäälliköt ja suuri osa poliiseista joutuivat jättämään tehtävänsä. Kunnalliset poliisitoimi järjestettiin uudelleen, ja yleensä poliisivoimien johtoon nousi poliittisen painostuksen seurauksena paikallisjärjestöt, jotka pyrkivät täyttämään valtatyhjiön ja murentuneen järjestyksenpidon. Näin rikollisuus pysyi alkuvuodesta aisoissa, vaikkakaan järjestysvalta ei ollut poliittisesti neutraalia. Heikki Ylikankaan mukaan organisaatiot lohkoutuivat vasta myöhemmin suojeluskunniksi tai punakaarteiksi riippuen siitä, jäikö valta oikeistolle vai vasemmistolle. Pertti Haapalan mukaa paikallistasolla vallassa oli useimmiten työväenluokka, ja syksyllä 1917 järjestyskaartit korvasivat monin paikoin poliisin.¹⁵³

Lokakuun eduskuntavaalit keikauttivat eduskunnan voimatasapainon, kun vaaliliitossa olleet porvaripuolueet saivat enemmistön. Eduskunta kokoontui ensimmäisen kerran marraskuussa 1917. SDP ei tunnustanut uutta eduskuntaa, vaan esitti vallan kuuluvan edelliselle eduskunnalle. Suomi oli edelleen ilman hallitusta, ja sitten Venäjän väliaikainen hallituskin kaatui marraskuun alussa bolševikkien noustessa valtaan, mikä muutti myös Suomen poliittisen tilanteen täydellisesti.¹⁵⁴

Bolševikit kehottivat suomalaista työväkeä vallankumoukseen, mihin järjestäytyneellä työväellä ei ollut punakaarteista ja aseista huolimatta valmiutta. Viikkoa myöhemmin, marraskuun 14. päivä, Suomessa julistettiin yleislakko. Sitä johti Työväen Vallankumouksellinen Keskus, jonka takana oli SDP, SAJ ja työväen järjestyskaartit. Lakko ulottui koko maahan lähes täydellisesti ja johti väkivaltaisuuksiin, joissa kuoli kaikkiaan 34 ihmistä. Haapalan mukaan marraskuun suurlakko

¹⁵¹ Haapala 2009c, 86–88. Lakoista myös: Ala-Kapee 1982, 400–406.

¹⁵² Koivuniemi 1994, 197–202.

¹⁵³ Haapala 2009c, 74–75; Ylikangas 1993, 16.

¹⁵⁴ Haapala 2009c, 66–68.

osoitti porvareille, että heidät aiotaan syöstä vallasta, ja sosialisteille kirkastui vallankumouksen mahdollisuus.¹⁵⁵

Marraskuun 15. päivänä eduskunta hyväksyi uuden version valtalaisissa, jossa se julistautui käyttämään *toistaiseksi* korkeinta valtaa Suomessa, ja valtiosyhteys Venäjään katkaistiin. Samana päivänä eduskunta hyväksyi lait kahdeksan tunnin työajasta ja kunnallislajeista. Näin yleislakko saatiin loppumaan. Marraskuun 27. päivänä eduskunta nimitti P.E. Svinhufvudin hallituksen, joka otti tehtäväkseen Suomen irrottamisen bolsevikkien johtamasta Venäjästä. Lopulta bolsevikkihallitus allekirjoitti Suomen itsenäisyyden uudenvuoden aattona 1917.¹⁵⁶

Poliittisen kuohunnan ohella ihmisten arkielämä tuntui epävarmemmalta. Tämä ruokki entisestään poliittista vastakkainasettelua ja syvensi yhteiskunnan hajoamista. Sen sijaan, että politiikalla olisi rauhoitettu ongelmia, poliittisen eliitin hajottua kävi päinvastoin. Rahan arvon laskeminen, hintojen nousu, elintarvikepula ja työttömyyden uhka koskettivat koko kansaa, vaikkakin ongelmat olivat osan kohdalla syvempiä kuin toisten. Inflaatio kiihtyi maailmansodan seurauksena ympäri Euroopan, eikä Suomi ollut poikkeus. Suomen Pankki uskoi markkaan maksuvälineenä niin lujasti, että pyrki korjaamaan tilanteen painamalla lisää rahaa. Hintojen nousu oli kohtuullista vuoteen 1917 saakka, mutta ne kaksinkertaistuivat vuoden loppupuolella ja kolminkertaistuivat vuoden 1918 aikana. Eniten tilanteesta hyötyivät keinottelijat.¹⁵⁷

Venäjän sotatalouden kysyntä ja ylimääräiset hakkuu-, kuljetus- ja linnoitustyöt pitivät yllä työllisyyttä ja sekatyöntekijöiden korkeita palkkoja. Vuoden 1917 alussa Suomen talous oli kytkeytynyt Venäjän sotamenestykseen. Sotatarviketeollisuus työllisti 42 000 ihmistä ja lähes kaikki vienti keskittyi Venäjälle. Linnoitustyöt ja muut sotilasurakat työllistivät parhaimmillaan 30 000 henkeä. Pirkkalassa vallityöt työllistivät noin 2 000 henkilöä. Venäläiset sotilaat ja siviilit olivat suuri kuluttajajoukko, ja venäläiset tilaukset työllistivät välittömästi 100 000 suomalaista. Kesällä 1917 lähes kaikki sotatilaukset loppuivat, minkä seurauksena syntyi työttömien joukko, ”vallityöntekijät”, joiden koettiin horjuttavan yhteiskuntarauhaa. Työttömyys nousi lukujaan suuremmaksi poliittiseksi kysymykseksi, joka ei ratkennut ennen sisällissotaa, jolloin osa liittyi kaarteihin siellä maksetun palkan vuoksi.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Haapala 2009c, 68–69.

¹⁵⁶ Haapala 2009c, 68–74.

¹⁵⁷ Haapala 2009c, 80–82.

¹⁵⁸ Haapala 2009c, 85–86; Pirkkalan vallitöistä: Koivuniemi 1994, 203–204.

Venäjän maaliskuun vallankumous tiesi taitetta elintarvikekysymyksessä. Eduskunta hyväksyi toukokuun puolivälissä elintarvikelain, joka antoi eduskunnalle laajat oikeudet takavarikoida elintarvikkeita. Kulutusta päätettiin rajoittaa ja maan viljavarastot takavarikoitiin, mikä tarkoitti ylimääräisen viljan pakkomyyntiä valtiolle, joka puolestaan jakoi ne kunnallisille lautakunnille. Nämä jakoivat korttiannoksina 150–300 gramman päiväannoksia niille, joita ei laskettu omavaraistalouksiin. Vuonna 1917 korttiannosten varassa Pirkkalassa oli noin 10 000 henkilöä ja omavaraistalouksia oli noin 3 400. Epäonnistuneen elintarvikepolitiikan seurauksena hinnat nousivat ja kaupungeissa syntyi jauhopula. Turvatakseen korttiannokset kaupunkien elintarvikelautakunnat joutuivat ostamaan viljaa paikallisilta tuottajilta ja mustasta pörssistä korkeaan hintaan. Vuoden 1917 lopulla maan viljamäärä oli puolet edellisvuoden tasosta.¹⁵⁹

Sosiaaliset ongelmat eivät kuitenkaan saavuttaneet lakipistettään vuonna 1917, eikä esimerkiksi elintarvikepula tai nälkä selitä sisällissodan syttymistä. Olennaista oli sisällissodan psykohistoriaa tutkineen Juha Siltalan mukaan, että puutteenalaisuus alkoi tuntua loukkaukselta ihmisarvoa kohtaan ja moraalinen katkeruus johti toimintaan. Vaikka elintarvikepula, rahan arvon aleneminen, hintojen nousu ja työttömyys koskivat kaikkia, ne eivät kohdistuneet tasaisesti, minkä seurauksena tuloerot olivat suurempia kuin koskaan. Pertti Haapalan mukaan suomalainen yhteiskunta hajosi samanaikaisesti niin taloudellisesti, poliittisesti kuin moraalisestikin. Kun lakia ei koettu oikeaksi, tuli sen rikkomisesta helppoa.¹⁶⁰

3.3.3. Sisällissodan kulku Pirkkalassa

Vuoden 1918 alussa maan yhteiskunnallinen ja poliittinen hajoaminen oli jo hyvin pitkällä. Eri puolilla Suomea sattui yhteenottoja ja tammikuun 9. päivä Nikkilässä sattui suojeluskuntalaisten ja punakaartilaisten välinen organisoitu välienselvittely, jota voidaan historioitsija Tuomas Hopun mukaan pitää sisällissodan ensimmäisenä taisteluna. Vakiintunut historiankirjoitus ajoittaa sisällissodan alun kaksi viikkoa myöhemmäksi, kun Helsingin punakaarti miehitti strategisesti tärkeimmät kohteet yöllä 27.–28. tammikuuta. Tampereella punakaarti aloitti liikekannallepanon 26. päivä, mutta varsinainen vallankumous alkoi 28. tammikuuta. Tampereella ja sen ympäristössä kaupunki- ja maalaisköyhälistö kykeni luontevasti yhteistyöhön. Pirkkalassa punakaarti nousi valtaan samana päivänä kuin Tampereella, Pitkäniemessä kaksi päivää myöhemmin. Vahvan työväenemmistön vuoksi valtaannousu ei kohdannut vastarintaa.¹⁶¹

¹⁵⁹ Haapala 2009c, 80–85; Pirkkalan tilanteesta: Koivuniemi 1994, 203.

¹⁶⁰ Haapala 1995, 12–14; Siltala 2009, 23–42.

¹⁶¹ Haapala 2009c, 78–80; Hoppu 2010b, 95–107; Koivuniemi 1994, 206; Suomenjoki 2007, 259–263.

Jo toisena päivänä kapinan puhkeamisesta ottivat punaiset venäläisten pistinten avulla herruuden Nokiolla. Tammikuun 28 p:nä 1918 iltapäivällä valtasi paikallinen punakaarti puhelinkeskuksen, vahdinpito järjestettiin, porvaristo pantiin ankaran valvonnan alaiseksi, aseiden etsintöjä pantiin toimeen. Samaan aikaan lakkautettiin tamperelaisten kansankomissaarien käskystä työ Nokian Aktiebolagin paperitehtaassa, puuhiomossa ja selluloosatehtaassa; voimalaitoksella sitä vastoin jatkettiin töitä kuten ennenkin.¹⁶²

Sodan aluksi kapinallisten asema vaikutti vahvalta. Väestöllisesti punainen Suomi kattoi 45 prosenttia koko maan asukasluvusta, ja noin 77 prosenttia maan teollisesta kapasiteetista ja pääosa elintarvikkeista oli työväenvalloituksen alaisuudessa. Punaisessa Suomessa sijaitsivat suurimmat kaupungit Helsinki, Turku, Viipuri, Tampere, Pori ja Lahti.¹⁶³

Maa jakaantui kahtia punaiseen Etelä-Suomeen ja valkoiseen Pohjois-Suomeen, ja Tampereesta muodostui vuoden 1918 aikana punaisen Suomen sydän, sillä kaupunki sijaitsi keskellä radikaalia Pohjois-Hämettä. Sisällissodan hajanainen rintama kulki 50–100 kilometriä Pirkkalasta. Nokiolla punakaartin yleisiin tehtäviin kuului värväästoiminta, takavarikkojen ja kotitarkastusten suorittaminen, osallistuminen henkilöstön huoltoon, vartiointi, valkoisten valvonta, tutkiminen ja erilaisten lupien myöntäminen ja tarkastaminen. Pirkkalan kaartit koostuivat lähinnä tehdas- ja sekatyömiehistä.¹⁶⁴

Nokia säästyi paikkakuntana pääasiassa sisällissodan punaiselta terrorilta. Kuolemaan johtavia terroritekoja suoritti Pirkkalassa ainoastaan Siuron punakaarti ampuessaan Hämeenkyrön nimismiehen ja tämän pojan tammikuun lopussa 1918.¹⁶⁵ Ekmanin mukaan Nokian porvarit säästyivät enemmiltä väkivaltaisuuksilta: ”Tässä suhteessa muodostuivat olot Nokiolla erilaisiksi kuin naapuriseuduilla, Siurossa, Epilässä ja Pispalassa.”¹⁶⁶ Jussi Koivumäki arvelee tämän johtuneen ainakin osittain siitä, ettei Nokiolla ollut ennen sisällissotaa tapahtunut pahoja yhteentörmäyksiä työväen ja porvareiden välillä.¹⁶⁷ Vaikka paikkaunta säästyi suurimmalta väkivallalta, oli sen uhka kuitenkin todellinen.¹⁶⁸

Jussi Koivuniemen mukaan Kalle Emil Heleniuksen johtama Nokian kaarti otti valvontaansa lähes kaiken. Kunnan ja kirkon kassat, rautatie, posti, tehtaot ja kartano olivat kaartin valvonnassa. Kaarti teki kotitarkastuksia, kuulusteli useita ihmisiä ja pidätti lyhyeksi ajaksi muun muassa paikallisia

¹⁶² Ekman 1930, 168.

¹⁶³ Ylikangas 1993, 24.

¹⁶⁴ Koivuniemi 1994, 206; Ylikangas 1993, 25–28.

¹⁶⁵ Koivuniemi 1994, 207.

¹⁶⁶ Ekman 1930, 169.

¹⁶⁷ Koivuniemi 1994, 207.

¹⁶⁸ Ekman 1930, 168–169.

maanviljelijöitä. Ilman kulkulupaa ei saanut matkustaa kunnan ulkopuolella ja muutenkin liikkumista rajoitettiin. Punakaarti vaati talollisilta kyydityksiä. Elintarvikepulan vuoksi punakaarti ja kunnan elintarvelautakunta takavarikoivat maanviljelijöiltä lähes kaiken viljan.¹⁶⁹ Myös Pitkäniemen keskuslaitoksella suoritettiin ruoka-ainetarkastus, jossa sairaalalta takavarikoitiin 170 kilogrammaa sokeria, jotka vietiin Nokian punakaartin esikuntaan. Helmikuussa Kansanvaltuuskunnan¹⁷⁰ antaman määräyksen mukaan kaikki omavaraistaloudet tuli lopettaa, minkä johdosta yllilääkäriltä ja pehtoorilta takavarikoitiin jauhoja, viljaa ja ryynejä. Maaliskuun alussa suoritettiin vielä toinen ruoka-ainetarkastus, jossa takavarikoitiin 50 kilogrammaa sairaalan sokerivaroja.¹⁷¹

Myös läheisellä Tampereella arki pysyi vielä helmikuussa ja maaliskuun alussa melko rauhallisena ja tasaisena. Ihmisiä vaivasi Ylikankaan mukaan eniten turvattomuuden tunne, mikä ilmeni puhelinkuunteluina, kirkossa käymisen tihentymisenä, uutistenjanona ja läheisyydenkaipuuna.¹⁷²

Valkoisten hyökkäys länsirintamalla maaliskuussa pakotti punaiset joukot perääntymään Kurun-Ruoveden, Länkipohjan, Vilppulan ja Ikaalisten-Kyröskosken rintamilla. Kouluttamattomat joukot joutuivat helposti pakokauhun valtaan, jolloin rintamaan tuli suuria aukkoja. Nokialaiset saivat merkin sodan lähestymisestä maaliskuun 11. päivänä, kun Kyröskoskelta kuului tykkien jylinää. Punaisten Kyröskosken rintama murtui 23. maaliskuuta, jonka jälkeen Siuroon vaelsi ensin pakolaisia ja pian sen jälkeen valkoisten armeija. Siuron kukistuttua vuorossa oli Nokian vapauttaminen 27. maaliskuuta. Nokialla valkoinen armeija ei kohdannut juurikaan vastustusta, eikä miehityksessä ammuttu kuin muutama laukaus. Nokian kaartin esikunta oli paennut Pispalaan ja punaiset olivat päättäneet puolustautua vasta Tampereella.¹⁷³ Saman vuorokauden aikana valkoinen armeija saapui myös Pitkäniemeen.

Valkoisten miehityksen jälkeen paikkakunnalle perustettiin Nokian suojeluskunta, jonka ensimmäiseksi päälliköksi valittiin Gustaf Fogelholm. Suojeluskunnan esikunta sijoitettiin Nokia Aktiebolagetin konttorirakennukseen. Valkoisen vallan ensimmäisiä tehtäviä oli punakaartilaisten vangitseminen ja kuulustelu. Miehityksen aikana valkoisen terrorin uhriksi joutui yksi paikallinen

¹⁶⁹ Koivuniemi 1994, 206–208.

¹⁷⁰ Kansanvaltuuskunta oli suorallinen bolshevikivallankumouksen organisaatiosta. Kansanvaltuuskunta oli hallitus ja parlamentiksi muodostettiin Työväen Pääneuvosto, joka puolestaan oli suomalaisten oma sovellus. SAJ:lla oli oma edustus Työväen Pääneuvostossa. Pääneuvoston rooli ei ollut keskeinen, vaikka se hyväksyikin Kansanvaltuuskunnan esittämät lait. Ala-Kapee 1982, 429.

¹⁷¹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 85; Therman 1975, 44–45.

¹⁷² Ylikangas 1993, 25–33.

¹⁷³ Ekman 1930, 169; Koivuniemi 1994, 208–211.

välskäri, joka oli toiminut punakaartin ensiaputehtävissä. Nokian Suojeluskunnan esikunta antoi kaikkiaan 252 lausuntoa paikallisista punakaartilaisista. Suojeluskunnan lausunnoilla oli suuri merkitys tuomion kannalta. Suurimmalta osin lausunnot olivat maltillisia ja jopa johtavat paikalliset punakaartin jäsenet välttivät kuolemantuomion. Kaikkiaan sodan uhriksi joutui 250 pirkkalalaista. Heistä 52 kuoli rintamalla, 14 katosi, 51 ammuttiin pikaoikeudenkäynnin jälkeen tai ilman oikeudenkäyntiä ja 133 kuoli vankileirillä tai sen seurauksena. Sodan lisäksi kuolleisuutta lisäsivät kulkutaudit, minkä seurauksena alle 5-vuotiaiden kuolleisuus oli korkea.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Ekman 1930, 170; Koivuniemi 1994, 211–214.

4. PITKÄNIEMEN TYÖNTEKIJÖIDEN JÄRJESTÄYTYMINEN

4.1. NELJÄ KÄÄNNEKOHTAA PITKÄNIEMEN PALVELUSKUNNAN OSASTON TOIMINNASSA

Lähdeaineiston analysoinnin yhteydessä Pitkäniemen palveluskunnan osaston toiminnan ajalta nousee esille neljä käännekohtaa, jotka vaikuttivat osaston toimintaan ja toimintaedellytyksiin. Ensimmäisessä analyysiluvussa luen esille toimijuuteen kontekstia Borgin hahmottelemien kuka – mitä – koska -kysymysten valossa. Ymmärrän mitä-kysymyksen syvällisesti, mikä tarkoittaa paikallisten tapahtumien sitomista yhteiskunnalliseen kontekstiin ja PPO:n tavoitteiden (primary intention) analysointia.

4.1.1. Järjestäytyminen maaliskuussa 1917

Venäjän keisarikuntaa ravistelleen helmikuun vallankumouksen ensiaskeleet otettiin Suomessa käytössä olevan gregoriaanisen kalenterin mukaan maaliskuun alussa. Vajaa kaksi viikkoa myöhemmin, 15. maaliskuuta, keisari Nikolai II luopui kruunustaan. Maailma muuttui aikalaisten näkökulmasta vauhdilla. Vallankumouskevät 1917 innosti työväenluokkaa järjestäytymään ja perustamaan ammattiosastoja ympäri Suomea. SAJ:n jäsenmäärä nelinkertaistui 42 000 hengestä 160 000 henkeen. Kevään 1917 aikana pelkästään Tampereelle perustettiin 16 uutta ammattiosastoa. Myös Nokian ammatillisen järjestäytymisen kehitys seurasi muun maan kehitystä ja työväenyhdistysten jäsenmäärät moninkertaistuivat, mistä Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöiden ammattiosasto käy esimerkkinä.¹⁷⁵ Näin osasto kuvailee yhteiskunnallista ilmapiiriä vuosikertomuksessaan 1917:

Maaliskuun vallankumous Wenäjällä saattoi myös Suomessakin työväestölle vapaamman toimintamahdollisuuden. Työväki alkoi järjestäytymään monivuotisen painostuksen alta. Ammattiosastoja perustettiin kaikkialla maassamme.¹⁷⁶

Venäjällä tapahtuneen vallankumouksen koettiin edustavan vapautta ja inspiroivan työväenluokkaa, mikä heijastui järjestäytymisasteen kasvuna. Järjestäytyminen ulottui myös sellaisten ammattiryhmien keskuuteen, jotka olivat aiemmin pysyneet ammattiyhdistysliikkeen ulkopuolella. Yhteiskunnallisen muutoksen nopeutta ilmentää, ettei Venäjän vallanvaihdoksen jälkeen kulunut edes kahta viikkoa, kun Pirkkalan tapaisessa pitäjässä sijainneen mielisairaalan työntekijät alkoivat pohtia oman ammattiosastonsa perustamista.

Työväenaate alkoi saada jalansiaa myöskin mielisairaalan palvelusväestön keskuudessa. Niinpä Pitkäniemen keskuslaitoksella useampain henkilöiden

¹⁷⁵ Suodenjoki 2007, 211–214.

¹⁷⁶ PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkäniemen arkisto.

mielipiteiden johdosta päätettiin kutsua joku työväen puhuja joka selostaisi tilannetta, ja samalla antaisi alku ohjeet osaston perustamisessa.¹⁷⁷

Apua osaston perustamiseen löytyi Suomen tehdas ja sekatyöväenliiton Tampereen piiritoimistolta, joka lähetti toveri Lehdon Pitkaniemeen maaliskuun 26. päivä. Lehto tapasi joukon pitkäniemeläisiä työntekijöitä, joille hän kertoi ammattiosaston toiminnasta. Ammattiliitolla oli olemassa valmis toimintatapa ja jonkinlainen ohjeistus, kuinka uusien ammattiosastojen perustaminen saatiin jouhevasti käyntiin.

Keskusteltiin ammattiosaston perustamisesta keskuuteemme ja kokouksessa olevien yleinen mielipide oli että se perustettaisiin.¹⁷⁸

Kokouksen osanottajat tekivät suuntaa-antavan laskuharjoituksen, jolla he kartoittivat kuinka paljon jäseniä uusi ammattiosasto saisi. Lähdeaineisto ei kerro ynnälaskun tulosta, mutta mitä ilmeisemmin se ja ammattiyhdistysliikkeen edustajana toiminut Lehto vakuuttivat osallistujat osaston tarpeellisuudesta. Kokouksen osallistujat päättivät perustaa oman ammattiosaston, liittyä Suomen Ammattijärjestön SAJ:n alaiseen Suomen tehdas ja sekatyöväenliittoon, jonka jäseneksi osasto hyväksyttiin 4.4.1917 saaden jäsennumerokseen 170. Lisäksi osasto päätti liittyä Sosialidemokraattiseen puolueeseen SDP:hen.¹⁷⁹

Myöhemmin Pitkaniemen työntekijät näkivät järjestäytymisensä osana laajempaa yhteiskunnallista muutosta ja viitekehystä. Pitkaniemen Palveluskunnan osaston ensimmäisen toimintavuoden vuosikertomuksessa kuvaillaan, kuinka vuoden 1917 toiminta nähtiin jatkumona suurlakkovuoden 1905 toiminnalle. Samalla ammattiosaston perustamista perustellaan vastatoimena sairaalanjohdon vuosia jatkuneelle ”painostukselle”.¹⁸⁰

Näin siis uudistettiin se mikä jo suurlakon aikana 1905 alulle pantiin tässäkin laitoksessa. Mutta joka mielivaltaisen isäntävallan painostuksesta hetimiten jäi lamaan sopivan ajan tullessa uudistettavaksi innolla ja isommalla voimalla.¹⁸¹

Kirjuri Heikki Porrasniityn analyysi perustamissyistä on kirjoitettu loppuvuodesta 1917. Näin ollen yllä oleva lainaus kertoo enemmän kirjoitushetkensä (joulukuu 1917) kuin ammattiosaston perustamishetken (maaliskuu 1917) tilanteesta. Kevään jälkeen Suomessa oli tapahtunut paljon, mikä vaikutti ajan poliittisessa ilmapiiriin. PPO:n kirjoituksen ensisijaisena tavoitteena voidaan nähdä olleen PPO:n toiminnan tarinallistaminen. Tässä tarinassa PPO:n olemassaolo haluttiin nähdä osana suurempaa työväenluokan historiankerrontaa. Teksti on pääasiassa suunnattu omille

¹⁷⁷ PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkaniemen arkisto.

¹⁷⁸ PPO:n perustavakokous 26.3.1917, Pitkaniemen arkisto.

¹⁷⁹ PPO:n väliaikaisen johtokunnan kokous 26.3.1917; PPO:n perustavakokous 26.3.1917; PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkaniemen arkisto.

¹⁸⁰ PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkaniemen arkisto.

¹⁸¹ PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkaniemen arkisto.

jäsenille ja mahdollisesti myös – valokuvien ja muiden reliikkien tapaan – tuleville jälkipolville, jolloin tarinan tavoite näyttyytyn eräänlaisena oman identiteetin rakennustyökaluna.

Toisaalta lainaus paljastaa myös sen, kuinka kahtiajakautuneessa yhteiskunnassa pitkäniemeläiset omasta katsantokannastaan elivät: työntekijät kokivat kärsineensä sairaalanjohdon painostuksesta vuosia, ja kipinän nähtiin kyteneen pinnan alla suurlakosta lähtien. Nyt 12 vuotta myöhemmin aika oli pitkäniemeläisten näkökulmasta vihdoinkin kypsä muutokselle ja työväestön voimannäytölle.

PPO:n organisoituminen

Pitkäniemen työntekijöiden yleinen kokous 26.3.1917 valitsi keskuudestaan väliaikaisen kuusihenkisen johtokunnan, jonka tehtäväksi tuli alustaa osaston toiminnan aloittamista.¹⁸² Kolme päivää myöhemmin väliaikainen johtokunta esitteli yleiselle kokoukselle Suomen tehdas ja sekatyöväenliiton säännöt, jotka hyväksyttiin nyt virallisesti. Kokouksessa valittiin 14 ehdokasta ammattiosaston johtokuntaan. Ehdokaslista päätettiin naulata sairaalan päärakennuksen ja osastojen ilmoitustauluille.¹⁸³ Toiminnan aloittaminen edellytti myös erinäisten toimistotarvikkeiden, kuten tilikirjojen sekä jäsenkorttien tilaamista.¹⁸⁴

Ammattiosasto suoritti 9.4.1917 puheenjohtaja- ja johtokuntavaalit, joissa valittiin viisi vakituista järjestyksenvalvojaa, 12 huvitoimikunnan jäsentä ja kaksi tilintarkastajaa. Puheenjohtajaksi valittiin Emil Sievinen, joka sai johdettavakseen kuusihenkisen johtokunnan.¹⁸⁵ Tuoreen johtokunnan taival jäi ainoastaan kolmepäiväiseksi, sillä jo ensimmäisessä johtokunnan kokouksessa ilmeni, että johtokunnan ”ulkopuolella olevat henkilöt ovat arvelleet tapahtuneen viime virkailiavaaleissa epäselvyyttä.” Johtokunta keskusteli asiasta ja antoi yleisen kokouksen päättää, kuinka tapauksessa tulisi toimia. Yleinen kokous mitätöi edellisen äänestystuloksen ja päätti järjestää uudet vaalit:

Useita puheenvuoroja käyttämällä jäsenten kesken ilmeni etteivät virkailiavaalit olleet oikeudenmukaiset. Päätettiin panna toimeen uudet vaalit. Johtokunnan ehdokkaiksi tulivat samat kuin edellisissä vaaleissa. Päätettiin äänestää puheenjohtaja eri lipulla.¹⁸⁶

Uusissa vaaleissa Emil Sievinen hävisi puheenjohtajannuijan koneenkäyttäjälle¹⁸⁷ Vihtori Salokanteleelle. Sievinen jatkoi kuitenkin osaston varapuheenjohtajana. Puheenjohtajavaihdosta

¹⁸² PPO:n väliaikaisen johtokunnan kokous 26.3.1917; PPO:n perustavakokous 26.3.1917; PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkäniemen arkisto.

¹⁸³ PPO:n yleiskokous 29.3.1917,

¹⁸⁴ PPO:n johtokunnan kokous 9.4.1917,

¹⁸⁵ PPO:n johtokunnan kokous 9.4.1917; PPO:n yleinen kokous 12.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

¹⁸⁶ PPO:n yleinen kokous 15.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

¹⁸⁷ Kun Pitkäniemen keskuslaitos haki toista koneenkäyttäjää Aamulehdessä loppuvuodesta 1910, tuli hakijoilla olla suorituna toisen luokan koneenkäyttäjän tutkinto sekä kyky hoitaa sähkökoneita ja korjata sähköjohtoja.

lukuun ottamatta johtokunnan kokoonpano pysyi varajäsenistä lähtien samana. Johtokunnan vakinaisista jäsenissä oli kuusi miestä ja yksi nainen. Varajäsenistä puolestaan suhdeluku oli päinvastainen, sillä miehiä oli kaksi ja naisia viisi. Rahastonhoitaja päätettiin valita johtokunnan ulkopuolelta.¹⁸⁸ Mitä ilmeisemmin sekaannus johtui sekä johtokunnan että jäsenistön tottumattomuudesta järjestötoimintaan. Koska pöytäkirjassa erikseen korostettiin, että uusissa vaaleissa päätettiin puheenjohtaja äänestää ”eri lipulla”, on todennäköistä, että edellisen kokouksessa sekä johtokuntaa että puheenjohtajaa äänestettiin yhdellä lipulla, minkä johdosta osa jäsenistöstä koki ”epäselvyyttä”¹⁸⁹ äänestyksen suhteen.

Miksi PPO:n johtokunta antoi yleisen kokouksen päättää uusista vaaleista? Ilmeisesti, johtokunta halusi alusta lähtien toimia järjestön sääntöjen ja avoimen toiminnan periaatteiden mukaisesti. Mikäli jäsenistön kritiikki olisi sivuutettu, olisivat uuden osaston lähtökohdat olleet varsin huonot. Uusien vaalien seurauksena oli puheenjohtajan vaihdos, mikä ei synnyttänyt suurempaa draamaa tai konfliktia osaston sisälle. Alun sekaannusten jälkeen osaston toiminta pyöri syksyyn 1917 saakka ilman suurempia ongelmia.

Tunnukseksi sininen risti punaisen tilalle

Huhtikuun puolivälissä yleinen kokous valitsi tuoreelle ammattiosastolle nimen Pitkäniemen Palveluskunnan osasto PPO. Väliaikainen johtokunta esitti yleiselle kokoukselle ammattiliiton sihteerin muotoilemaa Pitkäniemen palveluskunnan ammattiosastoa, mutta enemmistöäänin päätettiin tiputtaa sana ”ammatti” pois. Johtokunta oli yhtä mieltä siitä, että osastolle tulisi hankkia oma lippu, johon tulisi punainen risti valkoisen ympyrän sisällä ja kirjainyhdistelmä P.S.P.o. Yleinen kokous vaihtoi ristin värin siniseksi ja valitsi jäsenistöstä neljä vaikuista lipunkantajaa.¹⁹⁰

Pitkäniemeläisten poliittisen toiminnan ymmärtämisen kannalta ei ole yhdentekevää, millä symboleilla he päättivät esittää itsensä itselleen ja jäsenistön ulkopuolelle. Matti Klingen mukaan symbolit ovat eri ihmisryhmiä yhdistäviä tunnuksia, jotka samalla ilmentävät ja ohjaavat ryhmäsamaistumista. Väline on viesti, eivätkä tunnukset ainoastaan edusta esittämäänsä kohdetta, vaan ne myös muokkaavat sitä omalta osaltaan.¹⁹¹ Suomalaista nationalismia tutkinut Tuomas Tepora puolestaan toteaa, etteivät erilaiset liput olleet 1910-luvun loppupuolella ainoastaan esineitä,

Puhelinkoneiden ja -johtojen tuntijat asetettiin ilmoituksessa etusijalle. Vuosipalkka oli 1000 mk. ”Koneenkäyttäjät”, Aamulehti 12.10.1910.

¹⁸⁸ PPO:n yleinen kokous 15.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

¹⁸⁹ PPO:n yleinen kokous 14.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

¹⁹⁰ PPO:n johtokunnan kokous 14.4.1917; PPO:n yleinen kokous 12.4.–23.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

¹⁹¹ Klinge 1981, 280, 293.

jotka raamittivat erilaisia tapahtumia, vaan ne saivat totemistisia ominaisuuksia ja niistä käytiin yhteiskunnallisia kamppailuja.¹⁹² Se, että osaston yleinen kokous päätti esittää itsensä palveluskunnan osastona viitanee siihen, että jäsenistöä yhdisti ennen kaikkea yhteinen työnantaja eikä yhteinen ammatti. Työtehtävät ja ammatit vaihtelivat, mutta kaikki kuuluivat palveluskuntaan. Työnantaja toistuu myös osaston lipun ristitunnuksessa.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on se, että ristin väri päätettiin liiton ehdotuksesta ja johtokunnan esityksestä poiketen vaihtaa punaisesta siniseksi. Pöytäkirjat eivät kuvaa tarkemmin, millaisia argumentteja kokouksessa käytettiin puolesta ja vastaan. Ymmärtääkseni skinneriläisittäin toiminnan tavoitetta, tarkastelen sitä osana laajempaa kontekstia. Matti Klingen mukaan Zachris Topelius esitti jo 1854 Suomen väreiksi sinistä ja valkoista, vastustaen täten leijonavaakunan innoittamaa punakeltaista lippua, jollainen oli käytössä muun muassa ylioppilaiden kuuluisassa Flora-juhlassa vuonna 1848. Samoihin juhliin ylioppilaskunta oli tilannut Fredrik Paciuksen säveltämän Maamme-laulun. Klingen mukaan Topelius näki sinivalkoiset värit vastavoimana 1800-luvun puolivälissä Euroopassa riehuneille vallankumouksille, jonka tunnuksiksi oli vakiintunut punainen väri. Ne yhdistettiin jakobinismiin ja kommunismiin, vaatimukseen sosiaalisen kysymyksen ensisijaisuudesta kansalliseen nähden. Klingen mukaan eurooppalaiset hallitukset oppivat tuolloin pelkäämään punalippua, ja Topeliukselle sinivalkoinen symboliikka oli asettumista keisarin puolelle vallankumouksen uhkaa vastaan. Sinivalkoinen Andreaksenristiä muistuttava lippu osoitti lojaaliutta keisarivallalle myös toisella tapaa – olihan Andreaksenristi Keisarikunnan laivaston symboli ja muistutti myös ortodoksisen Kreikan lippua, asettuen näin Krimin sodan vihollista Turkkiä vastaan. Siniristi valkoisella pohjalla vakiinnutti aseman virallisena kansallisena symbolina vasta vuonna 1918.¹⁹³

Kansainvälinen työväenliitto eli ensimmäinen Internationaali omaksui punalipun tunnukseseen jo 1860-luvulla ja Pariisin kommuuni julisti punalipun viralliseksi tunnukseseen vuonna 1871. Klingen mukaan tämä leimasi punalipun kapinallisuuden ja yhteiskunnallisen kumouspyrkimysten tunnuksiksi, ja useimpien hallitusten kieltojen ja vainojen kohteeksi. Suomessa sosialistinen K.P.T-ryhmä korosti punaisuuttaan 1880-luvulla. Saman aikaisesti punainen oli myös vuonna 1863 perustetun Punaisen ristin tunnus, körttiläisyydessä siihen liitettiin synti ja kuten edellä mainittiin se näkyi myös Suomen leijonavaakunassa. Punainen ei myöskään ollut aluksi itsestänselvyys työväenjärjestöjen tunnuksissa, sillä wrightiläinen työväenliike suosi 1800-luvulla sinivalkoisia

¹⁹² Tepora 2011, 39.

¹⁹³ Klinge 1981, 7–21, 50–58, 73–74. Myös Tepora 2011, 25–29.

kansallisvärejä. Sosialismin juurtuessa suomalaiseen työväenliikkeeseen, myös punainen väri vakiintui lippuihin kansainvälisten esikuvien mukaisesti. Vuonna 1917 maaliskuun vallankumouksen myötä työväentalot koristeltiin punalipuin ja myöhemmin saman vuoden aikana punakaartien perustamisen myötä sosialisteista viimeistään tuli ”punikkeja”.¹⁹⁴

Kevään 1917 vallankumouskuohunnassa symbolien merkitys korostui voimakkaasti.¹⁹⁵ Näin oli luontevaa, että Pitkänienienkin työntekijät päättivät ensimmäisinä tekoinaan määrittää osastolleen symbolit, joilla he tahtoivat edustaa itseään. Päätös vaihtaa punainen risti siniseksi on poliittisessa kontekstissaan mielenkiintoinen, sillä ammattiliiton ja johtokunnan ehdottama punainen väri edusti keväällä vahvasti uudenlaista vapautta ja niitä työväenliikkeen arvoja, jotka Pitkänienien työntekijät olivat hyväksyneet kokouksissaan. Eikä punaiseen väriin vielä sisällynyt tulevan sisällissodan verta tihkuvia mielleyhtymiä, vaikkakin punaisilla ja mustilla lipuilla liputtaminen oli ollut vuodesta 1896 virallisesti kielletty. Olkoonkin, että tätä asetusta katsottiin yleisesti läpi sormien. Vuoden 1905 suurlakon aikana punaiset banderollit ja liput ilmestyivät myös Pirkkalan katukuvaan. 1910-luvulla punalippujen käyttö saattoi johtaa pieniin kahnauksiin ja ne saattoivat joillakin paikkakunnilla olla jopa kiellettyjä.¹⁹⁶

Yleisen kokouksen toiminnan tarkoituksena oli todennäköisesti säilyttää sovinnolliset välit porvarilliseen sairaalan johtoon. Päätökseen osallistui Pitkänienien työntekijöiden suuri joukko, jopa 82 pitkänienieläistä. Kun vuoden 1917 aikana välit sairaalan johtoon kiristyivät useat työntekijät myös erosivat osaston jäsenyydestä. Muistissa varmasti oli, kuinka suurlakon vallankumouksen huuma kaksitoista vuotta aiemmin johti työntekijöiden ja sairaalanjohtoon välien kiristymiseen.

Toinen osaston toiminnan perustelu on, että sinivalkoiset värit olivat yleistyneet Pirkkalassa kansallisväreiksi, jolloin ne tuntuivat sopivilta myös Pitkänienien ammattiosaston tunnuksiksi. Tuomas Teporan mukaan niille maaseudulla asuneille, jotka olivat saaneet oppinsa suomenkielisissä kansakouluissa 1800-luvun lopulla, sinivalkoinen saattoi hyvinkin olla osa

¹⁹⁴ Klinge 1981, 68–79; Tepora 2011, 34–39. Väri ei kuitenkaan ollut vielä yksinoikeudella sosialistien, sillä Klingen mukaan punainen merkitsi keväällä 1917 yleinen vapaustunnus, jolla sekä porvarit että työväki osoittivat tukensa väliaikaiselle hallitukselle.

¹⁹⁵ Klinge 1981, 50–51.

¹⁹⁶ Tepora 2011, 34–36, 89–90; Pirkkalan Työväenyhdistys hankki punaisenlipun kesällä 1905. Koivuniemi 1994, 183.

mielenmaisemaa.¹⁹⁷ Pitkäniemessä järjestettiin mielisairaanhoidajakursseja vuodesta 1913 lähtien, ja pääsyvaatimuksena kurssille oli kansakoulu tai vastaava oppimäärä.¹⁹⁸

Kolmantena tarkoituksena oli varmasti se, että pitkäniemeläiset halusivat erottaa oman järjestönsä symbolit Punaisen ristin vastaavista. Vaikka suomalaiset miehet pääosin säästyivät emämaan armeijalta ensimmäisessä maailmansodassa, oli Punainen risti instituutiona tuttu Pohjois-Pirkkalassa. Pitkäniemen sairaalan henkilökunta keräsi rahaa Punaiselle ristille lokakuussa 1914, saaden vaivannööstään erityiskiitoksen Pirkkalan uutisissa.¹⁹⁹ Saman vuoden joulukuussa sairaalan juhlasalissa vietettiin Pirkkalan Punaisen ristin iltamat, jonne paikalliset saivat osallistua 50 pennin sisäänpääsymaksua vastaan.²⁰⁰ Näin ollen järjestön symbolina toimiva punainen risti valkoisella pohjalla oli varmasti tuttu sairaalan työntekijöille. Todennäköistä siis on, että pitkäniemeläiset halusivat myös erottua toisesta paikallisesti toimivasta järjestöstä.

On hyvin epätodennäköistä, etteivät pitkäniemeläiset tiedostaneet värien takana minkäänlaista symboliikkaa. Miksi yleinen kokous olisi tällöin ylipäänsä halunnut muutoksen liiton ehdotukseen? Konteksti huomioiden, uskon että pitkäniemeläisten toiminnan taustalla vaikuttivat ainakin jossain määrin kaikki kolme esittelemääni tavoitetta.

4.1.2. Osaston puheenjohtajan irtisanominen

Syyskuussa 1917 PPO:n puheenjohtaja Vihtori Salokannel ilmoitti johtokunnan kokoukselle, että hänet oli irtisanottu keskuslaitoksen palveluksesta. Sairaalan johto syytti koneenkäyttäjänä työskennelleen Salokanteleen olleen ”kykenemätön sähkötyöhön”, vaikka koneenkäyttäjän rekrytoinnissa oli kiinnitetty erityistä huomiota koneenkäyttäjän ammattitaitoon ja kykyyn hoitaa sähkökoneita ja korjata sähköjohtoja.²⁰¹ Ammattiosasto kokikin irtisanomisperusteet tekaistuina, ja johdon toiminnan motiivin irtisanomiselle olleen poliittinen ja asetti Salokanteleen paikan hakukieltoon.²⁰² PPO lähetti sairaalan taloudenhoitajalle syyttävään sävyyn kirjoitetun kirjeen, jossa se kyseenalaistaa irtisanomisen syyt. Kirjeen tavoitteena oli hyökkäys taloudenhoitajan auktoriteettia vastaan ja irtisanomisen peruminen.

¹⁹⁷ Tepora 2011, 27–30.

¹⁹⁸ Kaarinen & Kaarinen 1990, 75–79.

¹⁹⁹ Pirkkalan Uutiset 28.10.1914.

²⁰⁰ Pirkkalan Uutiset 2.12.1914; 9.12.1914. Pitkäniemeläiset keräsivät samaisen joulukuun aikana vielä tavaralahjoituksena sukkaa, tumppuja, paitoja ja sidekangasta. Pirkkalan Uutiset 23.12.1914.

²⁰¹ ”Koneenkäyttäjä.”, Aamulehti 12.10.1910.

²⁰² PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917; PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

Mutta ainoana ja todellisena syynä tässä erottamisessa on poikoteeraus sen johdosta, että mainittu Salokannel kuuluu Pitkänienien Palveluskunnan osastoon ja jota te ette sallisi. Ja juuri tämän tähden ei Pitkänienien Palveluskunnan osasto salli mainittua jäsentänsä erotettavan vaan tulee hänen puolestaan taistelemaan (johon Suomen tehdas ja sekatyöväen liitto on osastomme täydellisesti valtuuttanut) jos ei siihen rauhallisesti saada sovintoa, joka kuitenkin olisi toivottava.²⁰³

Samaisessa kirjeessä avataan Salokanteleen irtisanomiseen johtanutta tapahtumasarjaa. Salokannel oli kääntynyt työtehtävissään kahdesti Nokian sähkömestari Stenholmin puoleen ja pyytänyt häntä Pitkänienien auttamaan työtehtäviin liittyen. Tätä Salokannel perustelee kirjeessä sillä, ettei Salokanteleen lähin esimies, ensimmäinen koneenkäyttäjä Nyström, ”kyennyt neuvoa antamaan”. Kirjeessä annetaan myös ymmärtää, että Salokannelta syytettiin eräänlaisesta identiteettivarkaudesta eli Nokian sähkömestarin kutsumisesta taloudenhoitajan nimissä. Tätä syytöstä PPO pitää virheellisenä, ”sillä on ollut todistaja kuulemassa kummallakin kerralla, kun Salokannel on pyytänyt puhelimella hra Stenholmin tänne tulemaan mainitsematta vähääkään teistä.”²⁰⁴

Toiminnan – kirjeen – seuraukset eivät olleet tarkoitettunlaiset, sillä taloudenhoitaja ei suostunut perumaan irtisanomista tai antamaan kirjallista selvitystä. Tämän jälkeen PPO pyysi Suomen tehdas ja Sekatyöväenliittoa lähettämään edustajansa neuvottelemaan sairaalan johdon kanssa.²⁰⁵ Lisäksi Tampereen Sähkö ja Telefooni -ammattiosaston kolme edustajaa kutsuttiin Pitkänienien tarkastamaan Salokanteleen työnjälki. PPO:n pyyntökirjeessä vedotaan auttamaan taistelussa ”porvariston pyyteitä vastaan jotka pyyteet tarkoittavat osastomme hävittämistä sekä järjestyneen työväen yleistä vainoamista”²⁰⁶. Osasto oli myös yhteydessä Hämeen läänin kuvernööriin, jonka valtuudet eivät kuitenkaan ulottuneet valtion omistamaan Pitkänienien.²⁰⁷

Salokanteleen irtisanomisesta käytiin kaksipäiväiset neuvottelut marraskuun alussa. Toiselle puolelle neuvottelupöytää asettuivat PPO:n edustajat ja liiton lähettämä toveri Lehmus, toiselle puolelle taloudenhoitaja Swendelin, ylilääkäri Therman ja heidän kutsumansa asiantuntijat. Koska PPO ei kyennyt todistamaan Salokanteleen irtisanomisen olleen väärin perusteltu, jäi sairaalan johdon päätös voimaan.²⁰⁸ Salokanteleen tapaus muodosti kuitenkin kulmapisteen PPO:n ja sairaalan johdon keskinäisissä väleissä, minkä jälkeen välit kiristyivät ja syytökset lisääntyivät

²⁰³ PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkänienien arkisto.

²⁰⁴ PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkänienien arkisto.

²⁰⁵ PPO:n johtokunnan kokous 5.10.1917, Pitkänienien arkisto.

²⁰⁶ PPO:n johtokunnan kokous 7.10.1917, Pitkänienien arkisto.

²⁰⁷ PPO:n johtokunnan kokous 15.10.1917, Pitkänienien arkisto.

²⁰⁸ PPO:n yleinen kokous 2.11.1917, Pitkänienien arkisto.

puolin ja toisin. Salokanteleen irtisanominen nousi esille uudelleen alkuvuodesta 1918, kun PPO oli ottanut sairaalan valtaansa.

4.1.3. Sairaalan valtaus tammikuussa 1918

Suomen yhteiskunnallinen ilmapiiri kiristyi syksyn 1917 edetessä ja myös sairaalan johdon ja PPO:n välit kiristyivät entisestään. Yleislakon aikana Pitkänien keskuslaitoksen työnjohtajar Kustaava Palmunen muun muassa syytti ammattiosastoa sairaalalla tapahtuneesta flanellikangasvarkaudesta. Yhteiskunnallinen ilmapiiri näkyi myös siinä, että syksyn aikana Pitkänien sairaalalla suunniteltiin sekä suojeluskunnan että työväen suojeluskunnan perustamista. Suojeluskunnan perustamista ajoi keskuslaitoksen taloudenhoitaja Swendelin, mikä ei kuitenkaan kannatuksen puutteen vuoksi milloinkaan toteutunut.²⁰⁹ Myös PPO:n yleinen kokous päätti marraskuussa 1917 perustaa oman työväen suojeluskunnan ja muodosti jopa nelihenksen komitean valmistelemaan suojeluskunnan perustamista.²¹⁰ Päätöksestä huolimatta tämäkin suojeluskunta jäi perustamatta.

Vaikka Pitkänienessä suojeluskunnat jäivät perustamatta, muualla Suomessa niiden toiminta radikalisoitui. Marraskuun yleislakon aikana eri osapuolet ottivat yhteen viidesti, minkä seurauksena kaikkiaan yhdeksän ihmistä menetti henkensä. Yleislakon jälkeen maan hallitus ja kunnat vauhdittivat valkoisten suojeluskuntien perustamista ja varustamista.²¹¹ Tammikuun 12. päivänä eduskunta antoi senaatille täydet valtuudet rakentaa lujaa järjestysvaltaa, ja neljä päivää myöhemmin tehtävä annettiin kenraali Mannerheimin johdettavaksi. Näin valkoisten suojeluskuntien asemaa vahvistettiin entisestään.²¹² Tammikuun 24. päivä PPO:n yleisessä kokouksessa keskusteltiin polttavasta yhteiskunnallisesta tilanteesta:

Keskusteltiin porvarillisen eduskuntaryhmän sotalaitosperustamispuuhesta. Keskustelussa todettiin, että sotalaitos maassamme on tarpeeton ja vieläpä vaarallinenkin laitos. Sen johdosta kokous yksimielisesti päätti ilmoittaa jyrkän vastalauseen porvarillisen eduskuntaryhmän päätöksen johdosta, jolla se päätti antaa senaatille valtuudet sotalaitosperustamispuuheilussa ja myöskin kokous ilmoittaa, että Pitkänien järjestynyt työväki tulee käsikädessä koko maamme järjestyneen työväestön kanssa kaikella voimallaan vastustamaan maamme porvariston sotilassuunnitelmia.²¹³

²⁰⁹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 84–85; Therman 1975, 44.

²¹⁰ PPO:n yleinen kokous 29.10.1917, Pitkänien arkisto.

²¹¹ Haapala 2009c, 75–80.

²¹² Haapala 2009c, 78–80; Hoppu 2009b, 95–98.

²¹³ PPO:n yleinen kokous 24.1.1918; Pitkänien arkisto.

Päivä PPO:n kokouksen jälkeen Suomen senaatti julisti valkoiset suojeluskunnat senaatin joukoiksi, kaksi päivää myöhemmin työväen järjestyskaarti määräsi työväenkaartit liikekannelle pantavaksi, johtavat porvaripoliitikot vangittaviksi sekä senaatin, lääninhallitukset pankit ja sotilaallisesti tärkeät kohteet vallattaviksi. Suomen sisällissodan katsotaan alkaneen tästä julistuksesta.²¹⁴

PPO:n johtokunta kokoontui 29. tammikuuta käsittelemään Tampereelta saatuja tietoja Suomen yhteiskunnallisesta tilasta. Edellisenä päivänä punaiset olivat ottaneet vallan sekä Tampereella että Pirkkalassa. PPO:n johtokunnan kokouksesta ei ole kuitenkaan säilynyt pöytäkirjamerkintöjä, sillä kyseiset sivut on revitty muistivihkosta irti. Seuraavan päivänä järjestetyn yleisen kokouksen pöytäkirjamerkinnöistä kuitenkin selviää, että johtokunnan kokouksessa pohjustettiin sairaalan vallankumouksen ulottamista Pitkäniemen keskuslaitokselle.²¹⁵

30. tammikuuta PPO:n 650 jäsentä kokoontui yleiseen kokoukseen. Kokouksen aluksi paikalta häädettiin sellaiset henkilöt, joita ei katsottu PPO:n ”täydellisiksi jäseniksi”. Kokouksessa perustettiin viisihenkinen lakkokomitea, johon valittiin mielisairaanhoidajat Emil Sievinen, Kaarlo Lehtimäki ja Alekski Kivioja, renki Lempi Lahtinen ja lämmittäjä Heikki Hirvonen. Komitean tehtäväksi annettiin sairaalan valtaus. Lakkokomiteasta kaksi miestä määrättiin vartioon. Heille korostettiin, että yhden miehen tuli olla vartiossa niin kauan kuin puhelinlinjat olivat auki. Ylilääkärille päätettiin ilmoittaa, että vartiomiesten tuli saada vapaata töistä vartiotehtävänsä ajaksi. Tulevaisuus näytti PPO:n näkökulmasta valoisalta, sillä sairaalan valtauksen lisäksi lakkokomitean tehtäväksi annettiin selvittää, voisiko jo seuraavana viikonloppuna järjestää juhlat. Lakkokomitean jäsenet välittivät kokouksessa Tampereen tiedonantotoimistolta saamaansa tietoa koko Suomen tilanteesta. PPO päätti järjestää yleisiä kokouksia päivittäin, jotta osaston jäsenet saisivat myös jatkossa ajankohtaista tietoa sairaalan ja maan tapahtumista.²¹⁶

PPO:n jäsenten lisäksi myös muut sairaalan henkilökunnasta elivät jännityksessä ja uutispimennossa. Sairaalan ylilääkäri Therman muistelee aikaa seuraavasti:

Mielet olivat jännityksessä, ilma oli kovin sähköinen. Odotettiin mitä tuleman piti. Ensi päivinä ei tänne [Pitkäniemeen] saatu muita tietoja kuin mitä Kansanlehden julkaisemat tiedonannot (joista ensimmäinen oli punaisella painettu) sisälsivät.²¹⁷

²¹⁴ Hoppu 2009b, 104–107; Suodanjoki 2007, 259–263.

²¹⁵ On mahdollista, että kyseisen kokouksen pöytäkirjamerkinnöissä mainitaan nimeltä henkilöt, jotka suunnittelivat vallankumouksen käytännötoimenpiteitä. Vaikka itse kirja päätettiin sodan loppupuolella säilyttää, revittiin selkeimmät todisteet irti mahdollisen löytymisen pelossa.

²¹⁶ PPO:n yleinen kokous 30.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

²¹⁷ Therman 1975, 39.

Sairaalan valtaus onnistui lakkokomitealta ilman suurempia ongelmia, sillä asian tiimoilta ei ole kirjattu vastakkaista tulkintaa tukevia merkintöjä niin PPO:n kokousmuistiinpanoja tai ylilääkäri Thermanin muisteluihin. Tästä alkoi Pitkäniemen historiassa työntekijöiden vallankumouksen ajanjakso, joka kesti kaikkiaan 57 päivää.

Tammikuun 31. päivänä PPO:n yleinen kokous hyväksyi ja antoi tukensa sosialidemokraattisen vallankumoushallituksen ohjelmalle. Lisäksi lakkokomitea alusti kokoukselle Punaisen ristin tärkeydestä ja toi esille, että Pitkäniemen hoitohenkilökunnan tuli ”välttämättömästi” alistua Punaisen ristin määräyksiin ja antaa apunsa tarvittaessa. Yleinen kokous keskusteli myös sidetarpeiden ja muiden kenttäsairaanhoitotarvikkeiden hankinnasta. Huvitoimikunta ilmoitti, että edellisessä kokouksessa suunnitellut juhlat siirtyivät tuonnetuksi.²¹⁸

PPO:n toiminta muuttui vallatussa sairaalassa varovaisemmaksi. Helmikuun alussa lakkokomitea määräsi, ettei PPO myönnä uusia jäsenkirjoja ilman lakkokomitean hyväksyntää. Yleinen kokous keskusteli siitä, kuinka osaston tulisi suhtautua järjestäytymättömään henkilökuntaan. Lakkokomitealle annettiin valtuudet toimia asian suhteen.²¹⁹

PPO määräsi helmikuun alussa, että kaikille osaston jäsenille tulisi joka neljäs päivä vapaaksi. Hoitajapula korvattaisiin väliaikaisesti oppilaiden työpanoksella, ja he saisivat työstään saman korvauksen kuin kesäsijaiset. Määräys koski hoitajien lisäksi myös kahta leipuria ja yhtä tallimiestä, joilla ei vielä ollut kahdeksan tunnin työaika. Vapaapäiväjärjestelmän suunniteltiin olevan voimassa siihen asti, kunnes kansanvaltuuskunta saisi raha-asiansa kuntoon, ja Pitkäniemessä voitaisiin siirtyä täydellisesti kahdeksan tunnin työaikaan.²²⁰ Käytyään neuvotteluja ylilääkärin kanssa, astui lyhennetty työaika voimaan myös sellaisten työntekijöiden keskuudessa, jotka eivät olleet PPO:n jäseniä. Ylilääkäri myös tunnusti PPO:n oikeuden hyväksyttävä sairaalan uudet palveluskuntaan kuuluvat työntekijät ennen palkkaamista, mikä takasi sen, ettei sairaalle palkattaisi enää järjestäytymättömiä.²²¹ Voidaan perustellusti todeta, että PPO:lla ja etenkin lakkokomitealla oli Pitkäniemen ylin päätäntävalta, vaikkakin suurista päätöksistä käytiin edelleen keskusteluja ylilääkärin kanssa.

²¹⁸ PPO:n yleinen kokous 31.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

²¹⁹ PPO:n yleinen kokoukset 1.2.–7.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

²²⁰ PPO:n yleinen kokous 3.2.1918, Pitkäniemen arkisto; Kaarninen & Kaarninen 1990, 84.

²²¹ Siltanen 2014a, 58–61; Therman 1975, 41–42. Myös Kaarninen & Kaarninen 1990, 84.

Helmikuussa PPO aloitti toiminnan niitä sairaalan johtavissa asemissa toimineita henkilöitä vastaan, joiden katsottiin toimineen ammattiosastoa ja ”työväen pyrintöjä” vastaan. Osasto karkotti helmikuun aikana kaksi sairaalan johtohenkilöstöön kuulunutta henkilöä. PPO selvitti myös lääkäri Johannes Heikinheimon²²² ja taloudenhoitaja Bruno Swendelinin tilannetta, mutta todisteiden puutteen vuoksi osasto tai vallankumousoikeus ei asettanut tuomiota.²²³

Helmikuun 23. päivänä PPO:n yleinen kokous päätti, että kaikki sairaalalla siirtyivät syömään samanarvoista ruokaa. Myös erilliset viikkoannokset, lukuun ottamatta potilaita ja sairaita, lopetettiin. PPO:n yleinen kokous asetti sairaalan keittiöön kaksi jäsentään valvomaan, että annettua määräystä myös noudatettiin. Päätöstä perusteltiin yleisellä elintarvikepulalla ja henkilökunnan työsuhte-etuihin kuuluneen ruokajärjestelyn epätasa-arvoisuudella.²²⁴

Helmikuun 25. päivänä Pitkäniemeen saapui 25-miehinen komennuskunta, jonka tehtävänä oli ilmeisesti selvittää sairaalan virkamiesten yhteys valkokaartilaisiin. Tästä eteenpäin punakaarti vartioi sairaalan aluetta ja tarkasti ohikulkevat. Punakaarti kielsi myös hiihtämisen sairaalan alueella, mutta ylilääkäri Thermanin mukaan he eivät muuten ”sotkeutuneet” sairaalan toimintaan.²²⁵

4.1.4. Osaston lakkauttaminen

Maaliskuun 1918 loppupuolella sisällissodan taistelut saapuivat Pitkäniemen läheisyyteen. Maaliskuun 23. päivänä sairaalalle saapui 75 punakaartilaista. Kaksi päivää myöhemmin Pitkäniemeen tuotiin kaksi pahasti haavoittunutta punakaartilaista. Seuraavan yön aikana kaikki sairaalle sijoitetut punakaartilaiset hävisivät Pitkäniemestä mukanaan ruokavaroja, kaksi työhevosta, kaksi rekeä ja rekivällyt. He olivat pyytäneet Tampereen esikunnalta apua, saamatta kuitenkaan lupausta sen saamisesta. Seuraavan vuorokauden, 26. maaliskuuta, aikana Epilässä käytiin ankara taistelu Aatto Koivusen johtaman punakaartin ja ruotsalaisen eversti Harald Hjalmarsonin johtaminen valkoisten joukkojen välillä, ja taistelun äänet ja valot kantautuivat

²²² Johannes Immanuel Heikinheimo syntyi rovastin perheeseen Kittilässä 23.8.1877. Nuorempana lääkärinä hän toimi lähetyislääkärinä Kiinassa 1907–1909. Vuosina 1914–1919 Heikinheimo toimi Pitkäniemen keskuslaitoksen toisena alilääkärinä. 1.2.1919 hänet ylennettiin ensimmäiseksi alilääkäriksi. 1.3.1919 alkaen Pitkäniemen keskuslaitoksella työskenteli myös Johanneksen sisko Helmi Maria Heikinheimo, aluksi toisena ja myöhemmin ensimmäisenä alilääkärinä. Bergholm 1927, 170–171.

²²³ PPO:n yleiset kokoukset 2.2.–9.2.1918, Pitkäniemen arkisto; Kaarninen & Kaarninen 1990, 84–86; Siltanen 2014a, 60–61; Therman 1975, 40–46.

²²⁴ PPO:n johtokunnan kokous 23.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

²²⁵ Therman 1975, 45–46.

Pitkäniemeen saakka. Taistelun seurauksena Pitkäniemeen myös saapui 300 pakolaista, jolle tarjottiin ruokaa vähäistä maksua vastaan.²²⁶

Maaliskuun 27. päivä Pitkänienen ohi Epilää kohden kulki ylilääkäri Ernst Thermanin mukaan noin 400 valkokaartilasta. Joukot asettuivat ampumalinjaan noin kahden kilometrin päähän sairaalasta. Iltapäivällä luutnantti Blomqvist saapui Pitkäniemeen ja pyysi lupaa sijoittaa sairaalan alueelle sotilaita ja hevosia. Heille tarjottiin nukkumapaikat ja ruokaa. Illalla upseerit kokoontuivat taloudenhoitaja luutnantti Swendelinin luona. Seuraavana aamuna annettiin kapteeni Ekin päiväkäsky, jossa määrättiin kaikki sairaalan alueella olevat aseet luovutettavaksi ja kiellettiin sairaalan alueelta poistuminen. Maaliskuun 31. päivä Pitkänienen Palveluskunnan osaston paperit takavarikoitiin²²⁷ ja osaston toiminta kiellettiin. Samana päivänä henkilökunta sai allekirjoitettavakseen listan, mikäli he kannattivat Vaasassa evakossa ollutta hallitusta. Kaikki työntekijät kirjoittivat nimensä.²²⁸

Valkoisten yleishyökkäys Tampereelle alkoi maaliskuun 21. päivä kestäen huhtikuun 6. päivään saakka. Kyseessä oli sisällissodan ankarin taistelu, ollen yhä Pohjoismaiden sotahistorian suurin asutuskeskustaistelu. Valkokaartilaisia oli koko tämän ajan majoitettuna Pitkäniemessä, minkä johdosta sairaalalla puhdistettiin muun muassa 80 miestä vaatetaistia. Tampereen taistelun verisin päivä koettiin huhtikuun 3. päivänä, jolloin kaatui 230 valkoista ja 180 punaista. Tämän jälkeen punaisten puolustus toimi ilman toimivaa johtoa ja kesti enää kaksi päivää. Antautuneita punaisia kerättiin Kauppatorille. Tampereen valloituksen jälkeen ensin sotaväki jätti Pitkänienen ja siirtyi Tampereelle. Sairaalalle jäi kuitenkin pari upseeria ja muutama kymmenen valkokaartilasta ylläpitämään järjestystä. Illalla Pitkäniemessä järjestettiin kiitosjumalanpalvelus kenttäpappi Virkkulan johdolla. Lopullisesti valkokaartilaiset poistuivat Pitkäniemestä huhtikuun 27. päivä, jonka jälkeen sairaalan alueella toimi luutnantti ja länsirintaman intendenttipäällikkö Swendelinin johtama vapaaehtoisista koostunut vartio-osasto.²²⁹

²²⁶ Kaarninen & Kaarninen 1990, 87; Sarvilinna 1938, 423; Therman 1975, 47–48. Epilän taisteluista: Hoppu 2009d, 193.

²²⁷ PPO:n pöytäkirjat oli piilotettu ennen tätä ja takavarikoiduksi jäi etupäässä PPO:n alaisen huvitoimikunnan pöytäkirjat, joita muun muassa Mervi Kaarninen ja Pekka Kaarninen (1990), ovat käyttäneet lähteenä. Myöhemmin osa PPO:n papereista on saattanut päätyä Pirkkalan suojeluskunnan haltuun, sillä Kansallisarkiston Pirkkalan suojeluskunnan kokoelmista löytyi Suomen tehdas- ja sekatyöväen liiton PPO:n Aleksi Kiviojalle osoittama kirjekuori. Yleinen kirjeenvaihto: luettelot: saapuneet painotuotteet 1918–1928, SK-696:12, Pirkkalan suojeluskunta, KA.

²²⁸ Kaarninen & Kaarninen 1990, 87–88; Sarvilinna 1938, 423–424; Therman 1975, 47–48.

²²⁹ Pitkänimen tapahtumista: Kaarninen & Kaarninen 1990, 88; Therman 1975, 49. Tampereen tapahtumista: Hoppu 2009d, 185–198.

Sisällissodan käännyttyä valkoisten eduksi, palautettiin Pitkäniemessä hoitajien, siivoojien ja keittiöväen työajat sisällissotaa edeltäviksi. Huhtikuun loppupuolella lääkintöhallitus ilmoitti, että kahdeksan tunnin työaika olisi mahdoton järjestää valtion sairaaloissa. Huhtikuussa järjestettiin sotilaiden pyynnöstä sairaalan juhlasalissa tanssiaiset. Sotatilan vuoksi kaikki miehet kutsuttiin asepalvelukseen. Pitkäniemien henkilökunnasta kutsunnoissa hyväksyttiin kaikkiaan 26 miestä, joiden tuli astua palvelukseen huhtikuun lopussa. Ylilääkärin esityksen vuoksi 14 miestä sai kuitenkin lykkäystä, koska heidän työpanoksensa laitoksen toiminnalle nähtiin välttämättömäksi.²³⁰

Sairaalassa aloitettiin selvitys henkilökunnan osallistumisesta punakaartin toimintaan. Osaston *ylläpitäjä* Aliisa Medberg ja *suhdannejäsen* Ada Väisänen pidätettiin huhtikuun alussa, koska heidän kerrottiin puhuneen ”halventavasti” ja ”agiteeranneen vallankumouksen hyväksi”. Huhtikuun 8. päivänä sairaalan komendantiksi määrätty luutnantti Swendelin aloitti henkilökunnan kuulustelun, joiden perusteella Medbergin ja Väisäsen lisäksi kolme henkilöä määrättiin Tampereelle tutkittavaksi. Kuulusteluissa ilmeni myös muita väärinkäytöksiä, joiden perusteella yksi hoitaja irtisanottiin ja toinen sai varoituksen. Kuulusteltavat eivät myöntäneet osallisuuttaan mihinkään luvattomaan, ja syyksi vartiossaoloon nimettiin yleensä pakottaminen. Huhtikuun 16. päivänä Suomen senaatti määräsi kaikki punakaartin toimintaan osallistuneet irtisanottavaksi. Koska myös muiden alempaan palveluskuntaan kuuluneiden nähtiin osallistuneen vallankumoukselliseen toimintaan tai ainakin tukeneen sitä, päätettiin huhtikuun 23. päivänä koko Pitkäniemien henkilökunta irtisanoa. Niiden, jotka toivoivat säilyttävänsä työpaikkansa, tuli ilmoittautua vt. taloudenhoitaja Walleniukselle tai ylilääkäri Thermanille. Sisällissodan seurauksena kaikkiaan 34 työntekijää irtisanottiin Pitkäniemien keskuslaitoksen palveluksesta, mikä oli 20 prosenttia koko palveluskunnasta. Tässä joukossa oli lukuisia PPO:n aktiiveja.²³¹

Yksi irtisanotuista oli PPO:n perustajajäseniin kuulunut entinen puheenjohtaja Emil Sievinen. Hän toimi Kansanvaltuuskunnan määräämänä Pitkäniemien keskuslaitoksen elintarve- ja työkomisariona. Hän oli Tampereella kuulusteltavana osallisuudestaan vallankumoukseen, mutta tuli vapautetuksi rangaistuksista, jotka koskivat komisariona toimimista. Hän puolusti itseään kuulusteluissa sillä, ettei ollut toiminut omavaltaisesti, vaan keskustellut aina taloudenhoitaja Swendelinin tai ylilääkäri Thermanin kanssa. Irtisanominen jäi tästä huolimatta voimaan. Ylilääkäri kirjoitti kuitenkin Sieviselle työtodistuksen, jossa kertoi tämän hoitaneen työnsä hyvin ja tulleen valtiollisista syistä irtisanotuksi. Sievinen oli ainoa irtisanotuista, joka sai vastaavan työtodistuksen. Tämä siitäkin

²³⁰ Kaarninen & Kaarninen 1990, 88–89; Therman 1975, 48–51.

²³¹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 88–89; Therman 1975, 48–51.

huolimatta, että kuulusteluissa juuri Sievinen oli nimetty usein henkilöksi, joka käski muita pitkäniemeläisiä vartioon.²³²

Suomen sotasurmat 1914–1922 -projektin tietokannan mukaan punaisessa ja valkoisessa terrorissa kuoli sisällissodan aikana kaikkiaan 308 Pirkkalan kunnan kirjoilla ollutta. Tietokannan valossa näyttää kuitenkin siltä, että PPO:n jäsenistä lähes kaikki säästyivät sisällissodan jälkeiseltä valkoiselta terrorilta ja vankileireiltä. Yksikään PPO:n ydinpiiriin kuuluneista ei saanut surmaansa sodan seurauksena. Ainoa varmasti pitkäniemellinen uhri oli hoitajana työskennellyt Kalle Valkama. Hän oli PPO:n jäsen, muttei kuulunut ammattiosaston ydinpiiriin, sillä hänet mainitaan nimeltä ainoastaan kerran PPO:n pöytäkirjassa. Valkama liittyi punakaartiin sotilaaksi maaliskuussa 1918 ja päätyi vangiksi huhtikuun 8. päivänä. Valkama menehtyi 34-vuotiaana sydänhalvaukseen, todennäköisesti vesipöhön uuvuttamana, Tampereen vankileirillä elokuussa 1918.²³³

Sisällissodan seurauksena Suomi jakaantui kahteen leiriin. Marko Tikan mukaan kunnallinen ja valtiollinen päätöksenteko olivat ainoita areenoja, joilla nämä kaksi Suomea kohtasivat.²³⁴ Sodan jälkeen Pitkäniemessä ei toiminut ammattiosastoa ennen helmikuuta 1927, jolloin Pitkäniemessä perustettiin Suomen Mielisairasten Hoitajakunnan Liitto SMHL.²³⁵ Sen sijaan sisällissodan jälkeen sairaalalla toimi helmikuusta 1919 alkaen Pirkkalan Suojeluskunnan alainen Pitkäniemen osasto. Perustamishetkellä helmikuussa 1919 osastolla oli 22 jäsentä.²³⁶ Kahden leirin raja-aidat eivät ainakaan Pitkäniemessä olleet lopullisista. Verrattaessa Pitkäniemen suojeluskunnan osaston ja PPO:n jäsenlistaa keskenään, ilmenee, että suojeluskuntaa kuului perustamishetkellä kuusi PPO:n entistä jäsentä²³⁷. Vuoden 1922 maaliskuuhun mennessä miesvahvuus oli tippunut viiteentoista

²³² Kaarninen & Kaarninen 1990,89.

²³³ Syötiin kaikki PPO:n pöytäkirjoista esiintyvät 91 nimeä Suomen sotasurmat 1914–1922 -projektin tietokantaan. Lisäksi kävin tietokannan kaikki Pirkkalan kunnassa kirjoilla olleiden ammattinimikkeet läpi. Varmasti pitkäniemellinen uhri on Kalle Valkama (hakusanalla Valkama, Kalle). Valkaman lisäksi tietokannasta löytyy seuraavat uhrin, jotka voivat olla pitkäniemeläisiä: Lauri Donatus Oskarinpoika Koivisto, lämmittäjä, asuinkunta Pirkkala, 1896 Tottijärvi – 30.5.1918 Tampereen vankileiri, suolikatarri ja Kalle Juhonpoika Järvinen, työmies, asuinkunta Pirkkala, 1887 Kuhmoinen – 1.5.1918, Hämeenlinnan vankileiri, kuolintapa ei tiedossa. Suomen sotasurmat 1914–1922 -projekti. Luettu 8.5.2017; Valkama mainittu ainoana uhrina Ilkka Seppisen historiikissa, mikä tukee tulkintaa yhdestä uhrista. Seppinen 1977, 16.

²³⁴ Tikka 2006a, 212–213. Leiri-Suomesta kirjoittanut myös Mickelsson 2007, 116–121.

²³⁵ Siltanen 2014a, 70–74.

²³⁶ ”Nimilistä”, Yleinen kirjeenvaihto: luettelot: saapuneet painotuotteet 1918–1928, Pirkkalan Suojeluskunta, SK-696:12, KA.

²³⁷ Pitkäniemen suojeluskunnan osaston jäsenet: ”Nimilistä”, Yleinen kirjeenvaihto: luettelot: saapuneet painotuotteet 1918–1928, Pirkkalan Suojeluskunta, SK-696:12, KA. PPO:n jäsenet perustuvat puolestaan tutkielman analyysivaiheessa muodostamaani PPO:n verkostokantaan, johon olen nostanut kaikki PPO:n pöytäkirjoissa nimeltä mainitut jäsenet, jotka toimivat vastuutehtävissä vuosina 1917–1918. PPO:n yleiset kokoukset 1917–1918; PPO:n johtokunnan kokoukset 1917–1918, Pitkäniemen arkisto. Jäsenet, jotka kuuluivat molempiin osastoihin: Jalo Saarinen, Pekka Hoffren, Vilho Nymander, Anton Lundqvist, V. Sorvari ja Fredrik Vuori.

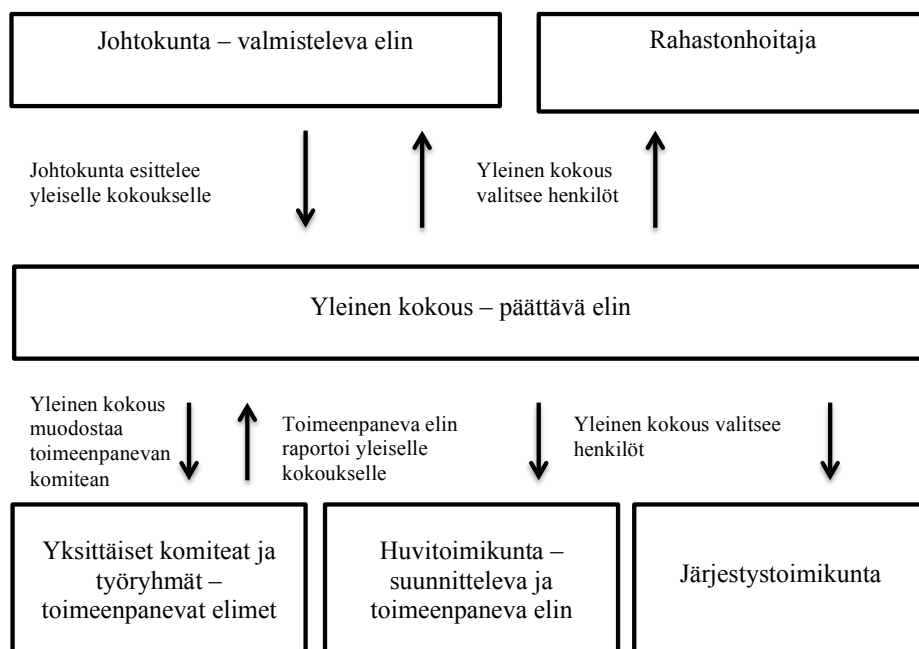
mieheen, ja vuoden 1927 jälkeen Pitkäniemen osastosta ei ole mainintaa Pirkkalan suojeluskunnan arkistossa, joten osasto lienee sulatettu Nokian paikallisosastoon.²³⁸

4.2. PITKÄNIEMEN PALVELUSKUNNAN OSASTON ORGANISAATIO JA SIINÄ TAPAHTUNEET MUUTOKSET 1917–1918

4.2.1. PPO:n organisaatio ja jäsenten aktiivisuus 1917

PPO:n organisaatio oli varsin yksinkertainen ja perustui vuoden 1917 aikana joukkodemokratiaan. Yleinen kokous oli päättävä elin, joka valitsi johtokunnan, huvitoimikunnan ja yksittäisten komiteoiden jäsenet. Yleinen kokous myös joko hyväksyi tai hylkääsi johtokunnan esitykset.

Kuvio 1: Pitkäniemen Palveluskunnan osaston organisaatio vuonna 1917



Lähde: Kuvio on muodostettu PPO:n yleisten kokousten 26.3–20.12.1917 ja PPO:n johtokunnan kokousten 28.3.–19.12.1917 analysoinnin perusteella. PPO:n pöytäkirjat 1917, Pitkäniemen arkisto.

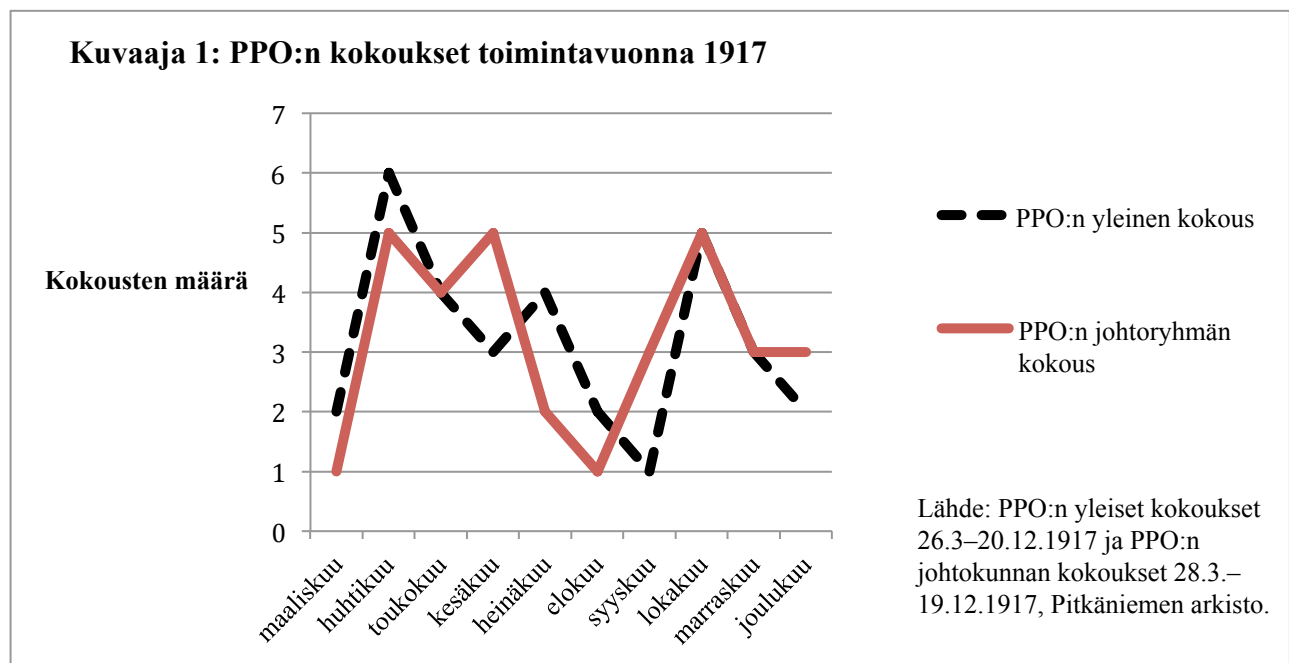
Kokouksissa sairaalan työntekijät kuuluivat uutisia niin sairaalan sisäisistä kuin valtakunnallisista tapahtumista. Yleisen kokouksen puheenjohtajana toimi osaston puheenjohtaja.

Vaikka yleisellä kokouksella oli päätäntävalta, kokoukset etenivät osaston johtokunnan esityksen mukaisesti. Kuusihenkinen johtokunta koostui eri ammattikuntien edustajista. Johtokunnan

²³⁸”Pitkäniemen S-K.osaston vapaakirjeluettelo v:lta 1920–1921”; Paikallispäällikön päiväkäsky n:o 4 19.7.1927”, Yleinen kirjeenvaihto: luettelot: saapuneet painotuotteet 1918–1928, Pirkkalan Suojeluskunta, SK-696:12, KA. Myös Salainen kirjeenvaihto: varusluettelot ja kuittauslistat 1919–1944, Pirkkalan Suojeluskunta, SK-696:11, KA.

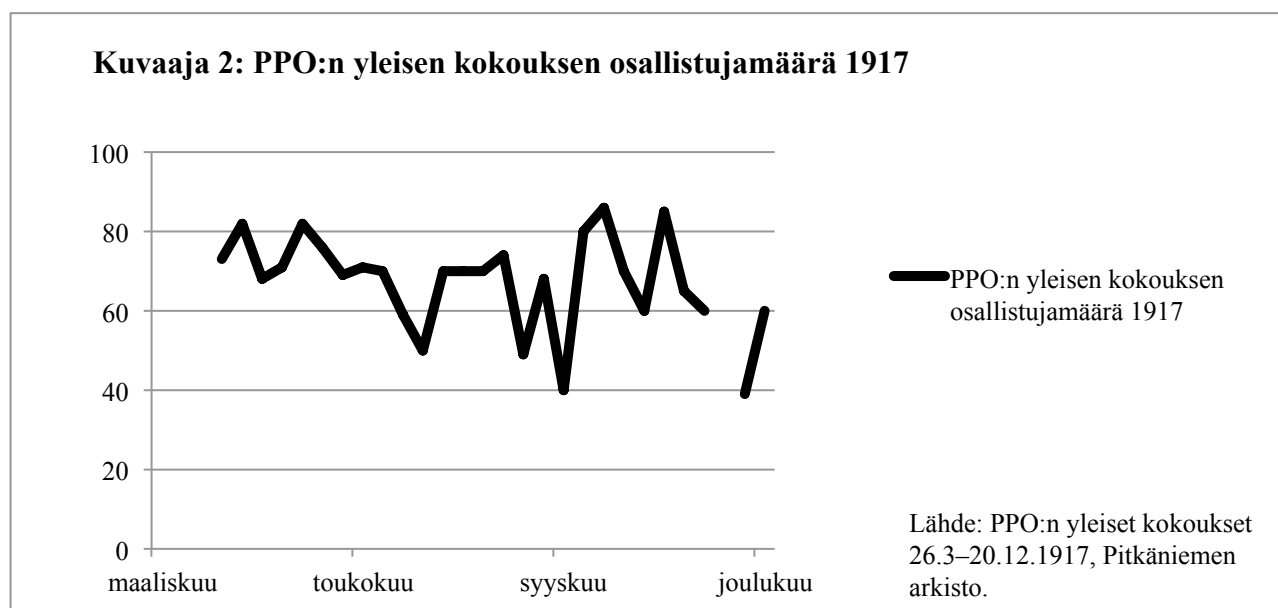
tehtävänä oli valmistella ammattiosaston toiminta yleisen kokouksen päätettäväksi. Johtokunta piti myös yhteyttä sairaalan ulkopuolelle ammattiliiton edustajiin, Pirkkalan paikallisiin työväenjärjestöihin, Kansan Lehteen ja maan toisiin mielisairaaloihin. Useat johtokunnan jäsenet kuuluivat ammattiosaston aktiivisimpiin jäseniin eli *ylläpitäjiin*, ja useat heistä osallistuivat sekä osaston valmistelevaan toimintaan että osaston toimeenpanevien komiteoihin ja työryhmiin. Vaikka johtokunta keräsi ammattiosaston jäsenmaksut, oli osaston rahastonhoitaja ulkopuolinen henkilö.

Yleinen kokous osoitti yksittäisten kysymysten selvittämiseksi toimeenpanevia komiteoita ja työryhmiä, joihin nimitettiin vaihteleva määrä jäseniä. Näiden tehtävänä saattoi esimerkiksi olla vierailu ylilääkärin luona ja osaston kannanoton esittäminen tai työväen suojeluskunnan perustamisen selvittäminen.



Osaston yhteyteen perustettiin myös kaksitoistahenkkinen huvitoimikunta, jonka tehtävänä oli illanviettojen ja ohjelman järjestäminen. Huvitoimikunta oli hyvin pitkälti itsenäinen toimija, vaikkakin johtokunta valvoi sen toimintaa aluksi. Toisaalta kuten muussakin osaston toiminnassa, myös huvitoimikunnan aktiivijäsenistä useat kuuluivat PPO:n johtokuntaan tai muuhun sisäpiiriin. Osastolla oli myös vakituiset järjestysmiehet, jotka vastasivat illanviettojen sujuvuudesta.

PPO:lla oli vuoden 1917 aikana kaikkiaan 143 jäsentä, joista 48 erosi jäsenyydestä joko suoraan tai jättämällä jäsenmaksunsa maksamatta, jolloin osasto katsoi heidät eronneiksi. Vuoden 1917 lopussa osastolla oli yhteensä 109 jäsentä, joista miehiä oli 59 ja naisia 50. PPO:n toiminta oli ensimmäisenä toimintavuonna hyvin aktiivista. PPO:n järjesti 26.3.–31.12.1917 aikana kaikkiaan 32 yleistä kokousta. Niiden 28 kokouksen osalta, joiden pöytäkirjaan kirjuri merkitsi kokoukseen osallistuneiden lukumäärän, osallistujamäärän keskiarvo oli 67 osallistujaa. Pitkäniemeläiset kokoustivat siis usein, mutta myös sankoin joukoin. Aktiivisimmat kuukaudet kokousten lukumäärän perusteella olivat huhtikuu ja lokakuu. Kuten Kuvaaja 2:sta puolestaan näkyy, pitkäniemeläiset osallistuivat aktiivisesti PPO:n ensimmäisinä kuukausina, minkä jälkeen osallistuminen hyytyi kesäksi. Lokakuussa osallistumismäärät jälleen kasvoivat paikoitellen yli 80 osallistujan. Loppuvuodesta määrät jälleen laskivat hieman, jääden noin 60 osallistujaan kokousta kohden. PPO:n johtokunta kokoontui toimintavuoden aikana niin ikään 32 kertaa. Aktiivisimmat kuukaudet olivat huhti-, kesä- ja lokakuu, jolloin johtoryhmä kokoontui kulloinkin viisi kertaa. Kun tähän päälle lasketaan vielä huvitoimikunnan kahdeksan kokousta, järjesti PPO yhteensä 72 kokousta eli lähes kaksi kokousta viikossa.²³⁹



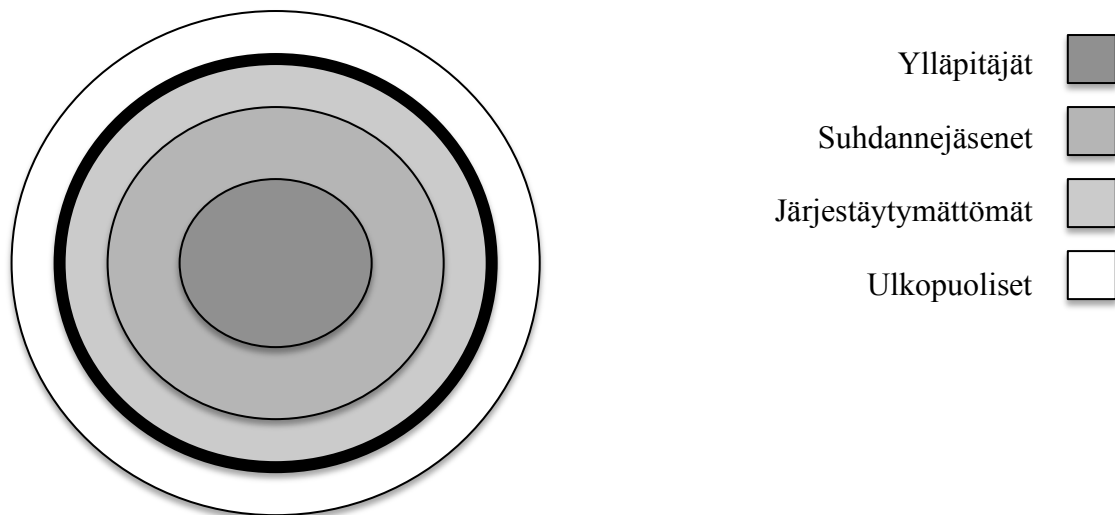
4.2.2. Ylläpitäjiä ja suhdannejäseniä

Suomalaisen työelämän suhteita tutkinut Kari Teräs on tulkinut vuoden 1917 ammattiyhdistysliikkeen suhdeverkostoa neljän kehän kautta (Kuvio 2). Ytimessä ovat *ylläpitäjät*, seuraavalla kehällä *suhdannejäsenet*, kolmannella *järjestäytymättömät* ja viimeisellä kehällä *ulkopuoliset* eli työväestön yhteisöllisten normien rikkojat. Kolmen sisäisen kehän rajanveto on

²³⁹ PPO:n pöytäkirjat 26.3.–20.12.1917, Pitkäniemen arkisto.

pakosti tulkinnanvaraista, sillä rajat olivat jatkuvassa liikkeessä. Ulkorinkiin kuuluivat puolestaan moraalisääntöjä rikkoneet, kuten lakkorikkurit ja järjestön julkiset panettelijat. Tämän ryhmän ulossulkeminen oli puolestaan hyvin selkeää, mitä kuviossa kuvastaa paksumpi rajaviiva.²⁴⁰

Kuvio 2: Ammattiyhdistysliikkeen suhdeverkosto ja toiseuden määrittäminen (Teräs 2001, 312)



Vaikka PPO:n yleisiin kokouksiin osallistui keskimäärin lähemmäs 70 Pitkäniemen työntekijää ja PPO:n pöytäkirjoissa mainitaan nimeltä 91²⁴¹ eri henkilöä, jotka osallistuivat osaston toimintaan, muodostui ammattiosaston ylläpitäjät eli sisäpiiri kahdestakymmenestä henkilöstä. Tämä luku pitää sisällään PPO:n johtoryhmän jäsenet, joita oli vuosina 1917–1918 yhteensä 12. Lisäksi ammattiosaston pöytäkirjoissa mainituista noin yhdeksästäkymmenestä henkilöstä kahdeksan on mainittu vastuuhenkilöinä komiteoiden yhteydessä, he ovat edustaneet osastoa ulospäin osallistumalla esimerkiksi ammattiliiton tapahtumiin tai ylilääkärin kanssa käytyihin neuvotteluihin, tai he ovat olleet muuten aktiivisesti mukana toiminnassa ja tulleet tästä syystä mainituiksi useisiin eri otteisiin pöytäkirjassa. Esimerkkinä ylläpitäjäjäsenestä käy Aleks Kivioja, joka oli yksi PPO:n perustajajäsenistä ja kuului johtokuntaan sekä vuonna 1917 että 1918. Tänä aikana hän neuvotteli ylilääkärin tai muun sairaalan johdon kanssa yhteensä yhdeksän kertaa ja edusti osastoa kahdesti sairaalan ulkopuolella. Hänen nimensä mainittiin osaston pöytäkirjoissa yhteensä 33 kertaa.

²⁴⁰ Teräs 2001, 312.

²⁴¹ Erittelin kaikki PPO:n yleisten kokousten ja johtoryhmän pöytäkirjoissa mainitut henkilöt taulukkoon, minkä jälkeen karsin joukosta useampaan kertaan toistuneet nimikkeet, loppusummaksi jäi 91 henkilöä.

Suhdannejäseniin olen tulkinnut kuuluvaksi loput ammattiosaston jäsenet. Osan kohdalla toiminta rajoittui kokouksiin osallistumiseen. Osa puolestaan saattoi olla aktiivisempia esimerkiksi kuulumalla Huvitoimikuntaan ja osallistumalla iltamien järjestämiseen. Aktiivisinta puolta suhdannejäsenistä edustaa Kalle Kärki, joka oli hetken aikaa vuonna 1918 osaston johtokunnan varajäsen. Lisäksi hän osallistui kahteen ylilääkärin luona vierailleeseen komiteaan ja oli mukana suunnittelemassa Suomen mielisairaaloiden työntekijöiden oman liiton sääntöjä. Hänet mainitaan pöytäkirjoissa yhteensä viisi kertaa. Mikään ei viittaa siihen, että Kärki olisi ollut määrävässä asemassa niissä komiteoissa joihin hän osallistui. Myöhemmin asian tila muuttui, sillä Kärki toimi 1930-luvulla neljä vuotta Suomen Mielisairasten Hoitajakunnan Liiton SMHL:n puheenjohtajana.²⁴²

4.2.3. Organisaatio- ja sisäpiirimuutokset 1917–1918

Vuoden aikana PPO:n sisäpiirissä tapahtui merkittäviä muutoksia. Sisäpiirin vaihtuvuutta kuvaa sekin, että vuoden 1917 seitsemästä johtokunnan jäsenestä ainoastaan kaksi jatkoi tai tuli valituksi vuoden 1918 johtokuntaan. Kaksi osaston johtoryhmän keskeistä toimijaa erosivat osaston jäsenyydestä. Ensimmäinen merkittävä muutos tapahtui, kun osaston kirjuri Suoma Blomster jätti osaston jäsenyyden elokuussa 1917. Osasto sivuaa Blomsterin eroa vuosikertomuksessaan, muttei anna selitystä tapahtuneelle. Kuten edellä tuotiin ilmi, lähes 50 jäsentä erosi osastosta ensimmäisen toimintavuoden aikana.²⁴³ Edellistä merkityksellisempi muutos sisäpiirissä tapahtui marraskuussa 1917, kun osaston puheenjohtaja Vihtori Salokannel irtisanottiin sairaalan palveluksesta ja joutui tässä yhteydessä myös luopumaan puheenjohtajannuijastaan.

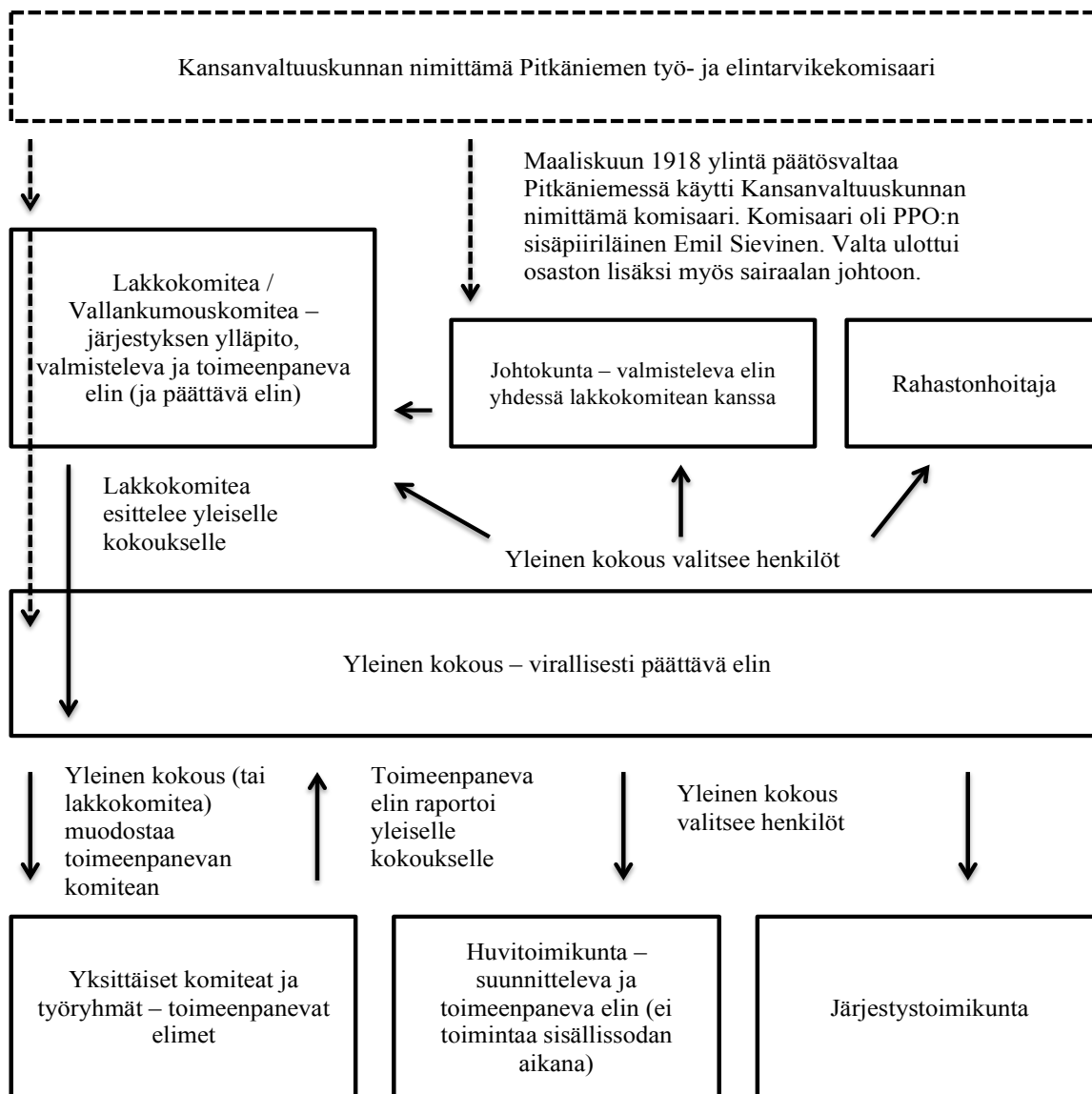
Sisällissodan sytyttyä Pitkäniemen työntekijät valtasivat sairaalan tammikuussa 1918. Tämä vaikutti myös PPO:n organisaatioon. Johtokunnan rinnalle perustettiin erillinen viisihenkinen lakkokomitea, jonka tehtäväksi annettiin sairaalan valtaus. PPO:n yleinen kokous valitsi lakkokomitean jäsenet keskuudestaan äänestämällä. Sairaalan valtauksen onnistuttua poliittinen päätösvalta siirtyi enemmässä määrin lakkokomitealle. Se muun muassa määräsi, että ammattiosasto hyväksyy kaikki uudet sairaalan työntekijät. Helmikuussa 1918 lakkokomitea ilmoitti, että jatkossa yleisten kokousten asialistasta ja kokousajoista päättäisi lakkokomitea yhdessä johtokunnan kanssa. Lakkokomitean perustaminen ei kuitenkaan mullistanut PPO:n sisäpiirin koostumusta, sillä komitean viidestä henkilöstä kolme kuului PPO:n johtokuntaan ja kaksi olivat johtokunnan

²⁴² Siltanen 2014a, 289.

²⁴³ PPO:n vuoden 1917 yleiskatsaus, Pitkäniemen arkisto.

varajäseniä. Tarkastelemalla toimihenkilöiden henkilöllisyyttä ei kuitenkaan tavoiteta sitä muutosta, joka työntekijöiden poliittisessa toimijuudessa tapahtui.²⁴⁴

Kuvio 3: Pitkäniemen Palveluskunnan osaston organisaatio vuonna 1918



Lähde: Kuvio on muodostettu PPO:n yleisten kokousten 3.1.–6.3.1918 ja PPO:n johtokunnan kokousten 2.1.–23.2.1918 analysoinnin perusteella. PPO:n pöytäkirjat 1918, Pitkäniemen arkisto.

Lakkokomitea näyttää muuttaneen PPO:n toimintaa selkeästi epädemokraattisempaan suuntaan. Tämä näyttäytyy muun muassa siinä, että aiemmin johtokunnan rooli oli ollut selkeästi valmisteleva elin, joka kokousti ennen yleistä kokousta ja piti kirjaa kokouksistaan. Johtokunnalla oli toki selkeästi valtaa esimerkiksi siinä, mistä asioista yleinen kokous päätti ja keskusteli. Toisinaan johtokunta saattoi myös päättää asioita ennen niiden viemistä yleiseen kokoukseen, mikä kuvastaa

²⁴⁴ PPO:n pöytäkirjat 30.1.–24.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

johtokunnan valta-asemaa yleiseen kokoukseen verrattuna. Esimerkiksi lokakuussa PPO:n johtokunta päätti perustaa työväen suojeluskunnan jo ennen asian esittelemistä yleiselle kokoukselle. Toisinaan puolestaan yleinen kokous asettui johtokunnan näkemystä vastaan, kuten kävi päätettäessä osaston symboleista, jolloin johtokunta myös hyväksyi yleisen kokouksen päätöksen joukkodemokratian periaatteiden mukaisesti. Lakkokomitean perustamisen jälkeen johtokunta kokoontui hyvin harvoin – lähteiden valossa ainoastaan kerran eli helmikuun 24. päivänä. Yleisiä kokouksia järjestettiin kuitenkin tuona aikana 15 kertaa, joihin lakkokomitea valmisteli agendan. Ilmeisesti lakkokomitea ei pitänyt omista valmistelemissä kokouksissaan pöytäkirjaa tai sitten pöytäkirja on tuhottu sodan loppuvaiheessa.

Toisin kuin PPO:n johtokunta, lakkokomitea ei tyytynyt vain valmistelemaan elimen asemaan, vaan toimeenpani omia linjauksiaan. Toisinaan yleinen kokous antoi lakkokomitealle vapauden toimia asioiden suhteen parhaimmaksi näkemällään tavalla. Näin yleisellä kokouksella oli virallisesti lopullinen valta, vaikkakin mitä useimmin asiat ainoastaan käytettiin kokouksella kuultavina. On myös huomioitava, että lakkokomitea informoi PPO:n jäseniä sisällissodan kulusta ja sairaalan ulkopuolisista uutisista, minkä johdosta näyttäytyi varsin luontevalta, että päätöksenteko jätettiin niiden huoleksi, jotka ymmärsivät tapahtumien kulun. Aivan mukisematta kaikki PPO:n jäsenet eivät kuitenkaan lakkokomitean valta-asemaa ja toimintatapoja nielleet, sillä helmikuussa useampi osaston jäsen huomautti lakkokomiteaa sen suorittamasta ”suur-siivouksesta” Pitkäniemen sairaalalla. Nämä huomautukset kuitenkin hiljennettiin lakkokomitean toimesta.²⁴⁵

Helmikuussa 1918 PPO lähetti kaksihenkisen lähestystön Helsinkiin selvittämään Kansanvaltuuskunnalta, kuinka asiat järjestetään tulevaisuudessa valtion mielisairaalassa ja mikä on Lääkintöhallituksen määräysvalta Pitkäniemen työväkeen nähden. PPO:n lähetystön agendalle kuuluivat myös palkankorotus ja kahdeksan tunnin työaika. Sen sijaan, että Kansanvaltuuskunta olisi antanut lähetystölle ratkaisuja, nimitti se toisen lähetystön jäsenen Emil Sievisen Pitkäniemen työ- ja elintarvikeasioista vastaavaksi komisaariksi. Sievisestä tuli näin Kansanvaltuuskunnan valtakirjalla Pitkäniemen ylin virkamies, ja hän sai päättää muun muassa uusien esimiesten palkkaamisesta.²⁴⁶ PPO:n pöytäkirja päättyy 6. maaliskuuta, jolloin yleiselle kokoukselle esiteltiin sairaalan uusi komisaari, mistä johtuen lähdeaineisto ei kerro, kuinka Sievisen nimittäminen komisaariksi muutti PPO:n toimintaa käytännössä. Paperilla hän sai kuitenkin laajat valtuudet, jotka saattoivat tehdä yleisestä kokouksesta jopa turhan.

²⁴⁵ PPO:n yleinen kokous 7.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

²⁴⁶ PPO:n johtokunnan kokous 23.2.1918; PPO:n yleinen kokous 24.2.–6.3.1918, Pitkäniemen arkisto.

5. PITKÄNIEMEN PALVELUSKUNNAN POLIITTINEN TOIMIJUUS 1917–1918

5.1. PITKÄNIEMEN PALVELUSKUNNAN OSASTON PAIKALLISET TAVOITTEET

Mielisairaalain palveluskunnan työ- ja palkkaolot ovat kuntain ja valtionkin ylläpitämissä laitoksissa olleet mitä kurjimmalla kannalla. Työpäivät ovat useasti olleet miltei määräämättömän pitkiä, samoin ovat palkat olleet aivan kehoja.²⁴⁷

Edeltävässä lainauksella PPO:n Kansan Lehden kirjeenvaihtaja Heikki Porrasniitty aloitti kirjoituksensa mielisairaaloiden palveluskunnan työoloista heinäkuussa 1917. PPO:n poliittisen toimijuuden tärkeimmät paikalliset tavoitteet (primary intentions) liittyivät vuoden 1917 aikana jäsenistön elintason parantamiseen. Ammattiosaston pöytäkirjoista kuvastuu, kuinka PPO ajoi jäsenilleen kahdeksan tunnin työaika ja palkankorotusta ja pyrki ratkaisemaan yksittäiset epäkohdat, joita sairaalalla ilmeni vuoden aikana. Luen pöytäkirjoista myös, kuinka osasto perusteli tavoitteet ja ketä vastaan.

5.1.1. Vaatimuksena kahdeksan tunnin työaika

PPO käsitteli ensimmäisen kerran työajan pituutta ja palkankorotusta huhtikuun puolivälissä. Kun PPO sai myös ammattiliitolta kirjeen, jossa ”selostettiin työpäivän kahdeksan tuntiseksi saattamiseksi ja palkkojen korotuksesta”, yleinen kokous valitsi keskuudestaan seitsenhenkisen komitean, jonka tehtävänä oli perustella ylilääkäri Thermanille ja taloudenhoitaja Swendelinille, miksi työntekijöiden työaika tuli lyhentää ja palkkaa korottaa. Perusteluiden tukena he käyttivät ammattiliiton lähettämiä valmiita kaavakkeita.²⁴⁸ Pian tämän jälkeen talouspuolen palveluskunnalle myönnettiin kahdeksan tunnin työaika.

Otettiin keskusteltavaksi 8 tunnin työpäivän sovittelu kysymys. Ilmoitettiin liittotoimikunnalle lähetetystä kirjelmästä, jossa ilmoitetaan että osastomme hoitajia lukuun ottamatta koko palveluskunta on saanut 8 tun työpäivän.²⁴⁹

PPO neuvotteli onnistuneesti taloudenhoitajan kanssa työajasta, mitä voi pitää osaston saavutuksena. Se oli toiminnallaan saavuttanut osalle jäsenistään keskeisen tavoitteensa. Vaatimus lyhyemmästä työajasta oli keskeinen työväenliikettä yhdistänyt tavoite ja peräisin Venäjän vallankumouksellisilta, jotka vaativat kahdeksan tunnin työaika ja muun muassa Työmies-lehti julkaisi vallankumouksellisten saavutuksista suomalaisille lukijoille kevään 1917 aikana. Huhtikuussa 1917 Venäjän valtionkonepajassa ja laivatelakalla Helsingissä ja linnoitustyömailla astui voimaan kahdeksan tunnin työpäivä, ja samaan aikaan vaatimus kahdeksan tunnin työajasta

²⁴⁷ ”Mielisairaalain työ- ja palkkaoloista”, Kansan Lehti 25.7.1917.

²⁴⁸ PPO:n yleiset kokoukset 15.4.–23.4.1917; PPO:n johtokunnan kokoukset 14.4.–16.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁴⁹ PPO:n johtokunnan kokous 4.5.1917, Pitkäniemen arkisto. Myöhemmin lyhyemmän työajan ulkopuolelle laskettiin myös Pitkäniemen keskuslaitoksen siivoojat. PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

nousi Suomen työväenliikkeen tavoitelistalle. Muun muassa paperiteollisuudessa otettiin varsin pian käyttöön uusi työaika.²⁵⁰ Pirkkalassa Pitkänien talouspuolen lisäksi niin Nokian kumitehtaalla kuin Nokian paperitehtaallakin siirryttiin kahdeksan tunnin työaikaan toukokuun alussa 1917 osana yleiseen työmarkkinatilanteeseen liittyvää järjestelyä.²⁵¹

SAJ alkoi huhtikuussa 1917 tavoitella työaikauudistusta kaikkien alojen työntekijöille. Asiaa edistääkseen SAJ:n valtuusto äänesti yleislakkoon ryhtymisestä, mutta hanke ei saanut yhtenäistä kannatusta. Sen sijaan SAJ päätti ohjata työaikataistelua, jota jokainen ammattiliitto kävisi omin varoin. Merkittävänä etappina 10 000 Helsingin metallityöläistä meni lakkoon ja marssi kesken työpäivän työvaatteissaan Senaatintorille lakkokokoukseen. Venäläiset matruusit patistivat aseiden työnantajapuolta taipumaan työntekijöiden vaatimuksiin. Iltapäivällä Metalliteollisuuden Harjoittajain Liitto myöntyi kahdeksan tunnin työaikaan ja työehtosopimusperiaatteeseen. Työtaisteluvoitto kannusti SAJ:ta laatimaan esityksen työaikalaista. Aloite synnytti vastustusta, mutta se hyväksyttiin kuitenkin heinäkuussa vähin äänin, sillä Helsingin työläiset painostivat päättäjiä istuntosalin ulkopuolella. Pian tämän jälkeen Venäjän väliaikainen hallitus hajotti eduskunnan, mikä viivästytti työaikalain voimaantuloa yleislakon jälkeiseen marraskuuhun 1917.²⁵²

Pitkänienessä hoitajat ja siivoojat olivat jääneet lyhennetyin työajan ulkopuolelle, ja PPO muodosti kuusihenkisen toimikunnan hahmottelemaan työsuunnitelman, joka mahdollistaisi myös heille kahdeksan tunnin työaikaan siirtymisen. Suunnitelman valmistuttua se esiteltiin ylilääkärille.²⁵³ Ilmeisesti ylilääkäri ei suostunut PPO:n vaatimuksiin resurssipulaan vedoten, sillä yleisessä kokouksessa 15. toukokuuta PPO päätti lähettää hoitajien työsuunnitelman ammattiliiton kautta sekä Lääkintöhallitukselle että maan senaatille. Pöytäkirjassaan PPO korosti, että Pitkänien keskuslaitos tarvitsisi lisää työvoimaresursseja.

Useammassa kokouksessa on sairasosastoilla toimivan henkilökunnan, hoitajien ja hoitajattarien ja siivojiin nähden ollut kysymyksessä 8tuntista työpäivää koskeva asia keskusteltavana ja on P:men palveluskunnan osasto tullut siihen päätökseen, että on lähetettävä 2si yhtäläistä 8tuntisen työpäivän suunnitelmalistaa selostuksineen 1nen Suomen Senaatille ja toinen Lääkintöhallitukselle Helsingissä, syystä että työvoiman lisäys 8tuntisen työpäivän johdosta tulisi melkoisen suureksi nykyiseen hoitajakuntaan verrattuna.²⁵⁴

PPO perusteli työsuunnitelmaehdotustaan esittelemällä hoitajien työolosuhteita Pitkänienessä. Lyhimmällään hoitajan työvuoron kerrotaan olevan 14 tuntia, aamukuudesta kahdeksaan illalla.

²⁵⁰ Ala-Kapee 1982, 393–394.

²⁵¹ Ekman 1930, 167; Koivuniemi 1994, 197.

²⁵² Ala-Kapee 1984, 393–400.

²⁵³ PPO:n yleiset kokoukset 26.4.–11.5.1917, Pitkänien arkisto.

²⁵⁴ PPO:n yleinen kokous 15.5.1917, Pitkänien arkisto.

Hoitajien työmäärää lisäsi se, että joka kolmas päivä tuli olla ”sisällä”, jolloin työvuoro venyi 38-tuntiseksi. Poikkeuksena oli yövalvoja, jonka työvuoro oli kahdeksasta illalla kuuteen aamulla eli kymmenen tuntia. Hoitajat tekivät töitä myös sunnuntaisin ja juhlapyhinä, ja vapaapäiviä oli joka kahdeksas päivä.²⁵⁵

Näin pitkän työpäivän ollessa P:n palveluskunnan osasto päättänyt vaatia mitä pikimmin asian korjattavaksi ja 8t:sen työpäivän käytäntöön otettavaksi ja lähettää nämä suunnitelmat Suomen tehdas ja sekatyöväen liittohallinnon hyväksyttäväksi ja samalla pyydämme että liittohallinto esittäisi jo mainitut työsuunnitelmat asianomaisiin virastoihin.²⁵⁶

Selvityksestä huolimatta hoitajien työaikalaissa ei juuri päästy eteenpäin, vaikka PPO lähetti kesäkuussa uuden lähetystön vierailemaan ylilääkärin luona. Hoitajien työaika muodostui selväksi palveluskuntaa jakaneeksi tasa-arvo-ongelmaksi, ja asian korjaaminen osaston toiminnan illokuutioksi. Tilanne nostettiin esille Suomen mielisairaaloiden työntekijöiden edustajakokouksessa Helsingissä.²⁵⁷ Kokouksen pohjalta kirjoitettiin teksti Kansan Lehteen, jossa tuotiin esille hoitajien työolosuhteita ja syyllistettiin maan lääkärikuntaa kaksinaismoralismista.

Täytyy suorastaan ihmetellä sitä välinpitämättömyyttä, millä lääkärit ovat tähän sairaaloid. palveluskunnan työpäivän pituuteen suhtautuneet. Ja kun vielä useissa tapauksissa on tuo pitkien työvuorojen teettäminen johtunut lääkäreistä, on se sitäkin ihmeteltävämpää. Lisäksi kun he kirjoittelevat ”Terveystieteiden”, miten väsyttävää ja hermostoa kuluttavaa on mielisairaanhoitajien työ, tuntuu heidän menettelynsä enemmän oudoksuttavalta.²⁵⁸

Marraskuussa 1917 PPO:n johtokunta muutti strategiaansa työaika-asian edistämisen osalta: se alkoi vaatia joka kolmatta päivää vapaaksi siihen asti kunnes kahdeksantuntinen työaika saavutettaisiin. Osasto valitsi johtokunnan jäsenen esittelemään suunnitelman ylilääkärille ja kehotti kaikkia osaston jäseniä seuraamaan tilaisuutta.²⁵⁹ PPO:n pöytäkirjoista ei selviä, kuinka Kiviojan julkisen esittely eteni, mutta johtokunnan kokouksen pöytäkirjasta neljä päivää myöhemmin voi päätellä, ettei ylilääkäri vieläkään hyväksynyt PPO:n suunnitelmaa.

Hoitajain vapaapäiväkysymyksestä johtokunta oli sitä mieltä että on oppilailta kysyttävä tahtovatko he tulla väliaikaisesti hoitajantoimeen jo ennen joulua jos vapaapäivät mies puolella järjestetään joka 3s päiväksi. Ylilääkäri valitkoon itse jos hän tahtoo naispuolelle järjestää samoin. Johtokunta puolestaan päätti että käytäis huomenna t.k. 21 päivänä viellä ylilääkäriltä ottamassa selvää josko hän tulee sitä järjestämään tai ei jos hän on vastustavalla kannalla olis asiasta ilmoitettava Suomen t ja sekatyöväen liittotoimistolle ja sitte toimia liiton ohjeiden mukaan. Tämä 8n tuntinen

²⁵⁵ PPO:n yleinen kokous 15.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁵⁶ PPO:n yleinen kokous 15.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁵⁷ PPO:n yleinen kokous 13.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁵⁸ ”Mielisairaalain palveluskunnan työ- ja palkkaoloista”, Kansan Lehti 25.7.1917.

²⁵⁹ PPO:n yleinen kokous 15.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

työpäiväkysymys tuliais läpiajamaan tulevaisuudessa, kalliinajanpalkankorotusasian kanssa, vaikka lakon avulla jos ei muu auta.²⁶⁰

Nyt PPO suunnittelee, että sairaala voisi hyväksikäyttää mielisairaanhoitajaopiskelijoiden työpanosta, jotta mieshoitajat saisivat joka kolmannen päivän vapaaksi. Pöytäkirjan lause ”ylilääkäri valitkoon itse jos hän tahtoo naispuolelle järjestää samoin” viittaa siihen, ettei PPO juuri kokenut sukupuolten välistä tasa-arvoa tärkeänä. Toisaalta lause tulee nähdä omassa kontekstissaan, jossa suuri osa naishoitajista oli juuri luopunut PPO:n jäsenyydestä. Pöytäkirjasta voi lukea marraskuisia yleislakkotunnelmia, sillä hoitajien kahdeksantuntinen työpäivä ja palkankorotus uhataan tulevaisuudessa ajaa läpi ”vaikka lakon avulla jos ei muu auta”.²⁶¹ PPO:n yleinen kokous päätti lähettää ammattiliiton kautta asiasta vaatimuksen senaatille ja Lääkintöhallitukselle.²⁶²

Tälläkään toimijuudella ei ollut haluttua perlokuutiota²⁶³, ja keskuslaitoksen hoitajat ja siivoojat saivat lyhennetyn työajan vasta helmikuussa 1918, jolloin työntekijät olivat vallanneet sairaalan. PPO:n yleisessä kokouksessa 3. päivä helmikuuta 72 osaston jäsentä keskusteli noin puolituntia työpäivän lyhentämisestä. Pöytäkirjaan kirjattiin, ettei pidempää keskustelua tarvittu, sillä asiasta oli jo keskusteltu useita kertoja. Yleinen kokous ”määräsi”, että kaikille osastoon kuuluville nais- ja mieshoitajille tulisi joka neljäs päivä vapaaksi. Hoitajapula korjattaisiin väliaikaisesti oppilaiden työpanoksella, ja heille maksettaisiin sama palkka kuin kesäsijaisille. Määräys annettiin sekä ylilääkärille kuin taloudenhoitajallekin, sillä hoitajien lisäksi määräys ulotettiin talouspuolen työntekijöihin joilla ei vielä ollut lyhyempää työpäivää.²⁶⁴

Tämä ote määrää päätöksen että vapaapäivä kaikkien P.P.osastoon kuuluvien niin mies- kuin naishoitajienkin keskuudessa tulee olemaan joka neljäs päivä. Väliaikaisesti voidaan hoitajakuntaa lisätä niillä oppilailta, jotka nykyisin ovat laitoksellamme ja että näille maksetaan se palkka, mikä on ennen maksettu kesäsijaisille, sekä laitoksen virkapuku. Tämä järjestelmä otetaan käytäntöön kuluvan Helmik. 6 p:nä kl. 6 a.p. Edellä oleva ote on annettava myöskin Pitkäniemen Taloudenhoitajalle B. Svendelinille samana päivänä, niin on hänenkin alamaisilleen palvelusväelle niin keittiössä työskenteleville, kuin osaston siivoajattarillekin järjestettävä vapaapäivät edellämainitulla tavalla alkaen t.k 6 p:stä kl. 6 a.p. Työpäivien työaika pysytetään ennallaan.²⁶⁵

PPO:n määräys oli tarkoitettu väliaikaiseksi siihen asti, kunnes ”nykyinen Suomen hallitus Kansavaltuuskunta” saisi raha-asiansa niin, että ”saadaan tälläisellekin laitokselle täydellinen 8 tuntinen työaika”. PPO:n kokous kirjasi kuitenkin pöytäkirjaansa erikseen, että lyhyempi työaika

²⁶⁰ PPO:n johtokunnan kokous 20.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁶¹ PPO:n johtokunnan kokous 20.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁶² PPO:n yleinen kokous 22.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁶³ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁶⁴ PPO:n yleinen kokous 3.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

²⁶⁵ PPO:n yleinen kokous 3.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

tulisi järjestää ”katsomatta työn laatuun”.²⁶⁶ Tämä kertoo siitä, ettei osaston tarkoituksena ollut parantaa jäsenistönsä elintasoja sairaalan potilaiden kustannuksella.

PPO kävi työajan järjestämisestä neuvottelut ylilääkäri Thermanin kanssa. Kaksi päivää määräyksen jälkeen PPO:n yleisen kokouksen pöytäkirjaan kirjattiin ”ylilääkäri oli vastustavalla kannalla esitellen kaikenlaisia syitä esteeksi hoitajakunnan järjestyneen väestön joka 4jäs vapaapäivä järjestelmän suhteen”. Ylilääkäri oli suostunut, että mieshoitajat saisivat ehdotuksen mukaisen vapaapäivän, mutta naishoitajien kohdalla sitä ei voitaisi toimeenpanna heti. Ylilääkäri myös vetosi osastoon, ettei sairaalan keittiöön ja siivoojiksi löydy tarpeeksi lisätyövoimaa, jotta työpäivän lyhentäminen olisi heidän osaltaan mahdollinen. PPO:n yleinen kokous ei hyväksynyt väitettä, sillä osaston mukaan esimerkiksi Nokialta löytyisi sopivaa työvoimaa. Mielenkiintoista on, että PPO valtaan päästyään ajoi lyhennettyä työaikaa ainoastaan osaston jäsenille.²⁶⁷

Ylilääkäri oli esteeksi ilmoittanut, että ei voi saada lisäväkeä keittiöön eikä siivoojattaria. Kokouksen osanottajat tämän kuultuaat ottivat kiivaan keskustelun asiasta, jolla totesivat, että se väitös ei ole totta. Väkeä on tällä kerralla saatavana. Palkattakoon joku, osaston luottamusta nauttivat henkilö ilmoittamaan esim. Nokialle, niin kyllä tulioita löytyy. Samalla kokous teki mitä jyrkimmän päätöksen 1si että järjestyneille hoitajattarille ainoastaan on joka 4:jäs päivä vapaaksi järjestettävä ja osaston siivottajarille on myöskin nyt myöskin järjestettävä samalla tavalla.²⁶⁸

Etu oikeuksien ajaminen puhtaasti järjestäytyneille korostaa sitä muutosta, joka ammattiosaston suhdeverkostossa tapahtui helmikuussa 1918. Ylläpitäjien ja suhdannejäsenien suhtautuminen järjestäytymättömiin ja ulkopuolisiin kärjistyi ja eronteko ryhmien välillä syveni. Ylilääkäri Thermanin päiväkirjamerkinnöistä selviää, ettei hän suostunut rajaamaan järjestäytymättömiä työntekijöitä vapaapäiväjärjestelmän ulkopuolelle. Oman kirjoituksensa perusteella ylilääkäri kohtasi ongelmia selvittäessään, ketkä työntekijöistä kuuluivat ammattiosastoon ja olivat näin oikeutettuja lyhyempään työaikaan. Todellisuudessa syy oli varmasti toinen, sillä ylilääkäri olisi saanut halutessaan jäsenlistan PPO:lta. Therman ehdotti ammattiosaston edustajille, että lyhennetty työaika ulotettaisiin koskemaan kaikkia työntekijöitä tasapuolisesti, eikä PPO:lla lopulta ollut mitään tätä vastaan.²⁶⁹

Pitkänimeläiset saivat nauttia lyhyestä työajasta ainoastaan vajaa kaksi kuukautta, sillä valkoisten vallattua Pitkänimen palautettiin hoitajien, siivoojien ja keittiöväen työajat sisällissotaa edeltäviksi. Huhtikuussa 1918 Lääkintöhallitus ilmoitti, että kahdeksan tunnin työaikaan siirtyminen valtion

²⁶⁶ PPO:n yleinen kokous 3.2.1918, Pitkänimen arkisto.

²⁶⁷ PPO:n yleinen kokous 5.2.1918, Pitkänimen arkisto.

²⁶⁸ PPO:n yleinen kokous 5.2.1918, Pitkänimen arkisto.

²⁶⁹ Therman 1975, 41–42.

sairaaloissa oli mahdoton järjestää ja senaatti siirsi lain täytäntöönpanoa elokuussa 1918.²⁷⁰ Hoitoalasta poiketen monilla muilla toimialoilla kahdeksan tunnin työaika jäi voimaan, mikä asetti mielisairaanhoidajat verrattain huonompaan asemaan. Vaatimus mielisairaanhoidajien lyhyemmästä työajasta oli keskeinen pitkäniemeläiselle työväenliikkeelle 1920–1930-luvuilla, mutta muutos työehtosopimukseen saavutettiin vasta jatkosodan päätyttyä vuonna 1944.²⁷¹

5.1.2. Tavoitteena palkankorotus

PPO pyrki parantamaan jäsenistönsä elintasoja palkankorotusten kautta. Vuoden 1917 inflaation seurauksena ihmisten otsovoima väheni, minkä johdosta ammattiyhdistykset vaativat yleisesti palkankorotusta. Osassa työpaikoista työntekijät saivatkin neuvoteltua itselleen niin kutsuttua kalliinajan korotusta, ja esimerkiksi Nokian paperitehtaan palkat nousivat vuoden 1917 aikana 50 prosentilla.²⁷² PPO näki, että ilman palkankorotusta jääneet mielisairaanhoidajat olivat epätasa-arvoisessa asemassa verrattuna muihin toimialoihin ja nosti asian esille Kansan Lehdessä heinäkuussa 1917:

Myös palkkaolot mielisairaaloissa sietäisivät mitä pikaisinta korjausta. Kun muilla aloilla on viime aikoina korotettu palkkoja, ei siitä ole ollut puhuttakaan mielisairaaloissa työskenteleville. Päinvastoin. Niinpä esim. Pitkäniemen keskuslaitoksessa, jossa tämän vuoden tammikuun alussa maksettiin 5 markan korotus kuukau[si]palkkaa kohden, kokonaan lakkautettiin.²⁷³

Huhtikuussa 1917 PPO:n lähetystö oli luovuttanut Senaatin Siviilitoimituskunnan päällikölle palkka-anomuksen, jossa he vaativat 100 prosentin kalliinajan palkankorotusta. PPO:n yleisessä kokouksessa käydyn keskustelun mukaan senaatin sihteeri oli luvannut PPO:n lähetystölle palkka-anomuksen päätyvän jo samalla viikolla senaatin käsiteltäväksi.²⁷⁴ Tästä huolimatta PPO ei vielä toukokuun lopulla tiennyt anomuksensa kohtalosta. Yleisessä kokouksessa 21. päivä toukokuuta käydyssä keskustelussa ryöpytettiin senaattia viivyttelystä.

Koska kuitenkin yhä nousevat elintarpeet tekevät elämän nykyisillä palkoilla aivan mahdottomaksi, painostettiin kokouksen keskustelussa erittäin voimakkaasti sitä että Senaatin viivyttely näin tärkeässä kuin ihmisten elinkysymyksessä on kerta kaikkiaan lopetettava. Siksi päätti kokous lopullisesti suurella äänten enemmistöllä vaatia Senaatilta viimeistään ensimmäiseen päivään kesäkuuta varma tieto josko palkkojemme ylennykseen myönnytään tahi eikä myönnyttä.²⁷⁵

²⁷⁰ Kaarninen & Kaarninen 1990, 88–89; Therman 1975, 48–51.

²⁷¹ Siltanen 2014a, 96–97, 115.

²⁷² Ekman 1930, 167.

²⁷³ ”Mielisairaalan työ- ja palkkaoloista”, Kansan Lehti 25.7.1917.

²⁷⁴ PPO:n yleinen kokous 21.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁷⁵ PPO:n yleinen kokous 21.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

PPO lähetti senaatille kirjeen, jossa tiedusteli asiaa.²⁷⁶ Kun vastausta ei kuulunut, kuumensi epävarmuus entuudestaan tunteita Pitkäniemessä. Toukokuun 31. päivä PPO:n pöytäkirjassa mainitaan ensimmäisen kerran ”lakko” mahdollisena poliittisen toimijuuden muotona. Yleisen kokouksen äänestyksessä suurin osa kannatti kuitenkin maltillisempaa linjaa.²⁷⁷ Tapaus kuitenkin osoittaa, kuinka tärkeä kyseinen tavoite oli PPO:n jäsenille.

Koska ei osastollemme ole tullut mitään tietoa palkan korotukseen nähden ehdotettiin kokoukselle että äänestettäisiin siitä kutka henkilöt ryhtyisivät suorastaan lakkoa kannattamaan. Vaan koska suurin osa oli sitä mieltä että jäätäisiin odottavalle kannalle, lykättiin äänestys viikolla eteenpäin.²⁷⁸

Kansan Lehden kirjoituksessa heinäkuulta PPO toteaa, että senaatti olisi suhtautunut myönteisesti ammattiosastojen vaatimuksiin. Tästä huolimatta korotuksia ei oltu tuohon mennessä maksettu:

Viime huhtikuun aikana tekivät valtion mielisairaaloiden palveluskunnat 100 prosentin kalliinajan palkankorostusanomuksen senaattiin. Senaatin taholta esitettiin [pal]veluskuntaan kuuluvien palkkoja korotettaisiin pitäen 30 markan koroitusta alimpana. Mutta mistä lie johtunut, että sitä ei sen mukaan maksettukaan.²⁷⁹

PPO lopettaa Kansan Lehden kirjoituksensa paljastaen mielisairaaloiden ammattiosastojen suunnittelevan ”piakkoin” uutta palkkavaatimusta ja kehottaa eduskuntaa huomioimaan asian.

Kun kaikkien laitosten taholta tullaan piakkoin esittämään palkkavaatimus, olisi toivottavaa, että eduskunta ottaisi mielisairaalain palveluskunnan palkkauskysymyksen, sillä asia kaipaisi pikaista korjausta niin valtion kuin myös kuntain mielisairaaloissa.²⁸⁰

Marraskuun yleislakon aikaan PPO:n kokouksessa käytettiin jälleen useita puheenvuoroja palkankorotuksen tarpeesta. Keskustelussa palkankorotus nähtiin välttämättömäksi, sillä tähän asti saadut kalliinajan korotukset eivät kattaneet vaatteiden ja muiden elinkustannusten kohonneita hintoja.²⁸¹ Viikkoa myöhemmin PPO:n yleinen kokous esitti korotuksia sairaalan työväenluokalle rajaten selvästi korotusten ulkopuolelle esimiesasemassa työskentelevät keskuslaitoksen työntekijät.

Pitkäniemen laitoksen palveluskunnalle nimittäin hoitajille, siivoojille, keittiössä työskenteleville palkkatyöläisille (emännöitsijää lukuun ottamatta) pesulaitoksessa työskenteleville (johtajatarta lukuunottamatta), konehuoneessa työskenteleville (Istä koneenkäyttäjää lukuun ottamatta), samoin kaikille hevostmiehille eli renkeille. Yleensä kaikille alemmpipalkkaiselle palvelusväelle siihen luettuna [epäselvää]työläiset Pitkäniemen keskuslaitoksessa päätti P p osasto anoa Senaatilta kalliinajan palkankorotusta 100 mk kuukautta kohti kaikille edellä luetuille työläisille.

²⁷⁶ PPO:n johtokunnan kokous 23.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁷⁷ PPO:n yleinen kokous 31.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁷⁸ PPO:n yleinen kokous 31.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁷⁹ ”Mielisairaalain työ- ja palkkaoloista”, Kansan Lehti 25.7.1917.

²⁸⁰ ”Mielisairaalain työ- ja palkkaoloista”, Kansan Lehti 25.7.1917.

²⁸¹ PPO:n yleinen kokous 15.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

Perheellisille miehille lisäksi 30 mk kuukaudessa jokaista lasta kohti sekä niille joitten perheet asuvat laitoksen ulkopuolella 45 mkaa vuokraan puihin ym lisärahana.²⁸²

Joulukuussa PPO:n yleisessä kokouksessa keskusteltiin jälleen kalliinajanpalkankorotuksesta. Nyt nimeltä mainitsematon osaston jäsen ehdotti, että aiemmasta suunnitelmasta poiketen nykyisiin palkkoihin haettaisiin sadan prosentin korotus. Ehdotus keräsi kannatusta, mutta yleinen kokous ei nähnyt tarpeelliseksi kumota edellisen kokouksen suunnitelmia, sillä asiasta oli jo käyty kirjeenvaihtoa ammattiliiton kanssa vanhojen linjojen pohjalta.²⁸³ Ilmeisesti matkanvarrella PPO tai ammattiliitto päätyi tukemaan uutta suunnitelmaa, sillä PPO:n toimintakertomuksessa todetaan palkankorotustavoitteiden edistyneen: ”100 % palkankorotus anomus asia joka myös on suunnilleen läpi mennyt joskin ei täydellisesti.”²⁸⁴ Tammikuun 1918 alussa PPO antoi Suomen tehdas- ja sekatyöväen liittotoimistolle ”avoimen täydellisen vallan” ajaa palkankorotusta eteenpäin.²⁸⁵ Kun asia ei liiton kautta edistynyt lähetti osasto helmikuussa 1918 kaksihenkinen lähetystön Helsinkiin tiedustelemaan asiaa suoraan Kansanvaltuuskunnalta.²⁸⁶

5.1.3. Yksittäisiin epäkohtiin puuttuminen

PPO:n poliittisen toimijuuden tärkeänä illokuutiona oli puuttua yksittäisiin epäkohtiin ja tarjota jäsenistölle neuvotteluapua tilanteen ratkaisemiseksi. 1910-luvulla Pitkäniemen keskuslaitos oli hierarkkinen työyhteisö, jossa työntekijät eivät voineet epäoikeudenmukaisuutta kohdattuaan marssia ylilääkärin tai taloudenhoitajan työhuoneeseen pyytämään ratkaisua. Tällaisessa tapauksessa ammattiosasto antoi jäsenen taakse joukkovoimansa ja nimitti komitean neuvottelemaan sairaalan johdon kanssa.

Vuosien 1917–1918 aikana PPO käsitteli kokouksissaan kaikkiaan kahdeksaa yksittäiseksi epäkohdaksi luokiteltavaa tapausta, joista kuuden osalta PPO kävi neuvotteluja joko ylilääkärin tai taloudenhoitajan kanssa. Useimmat neuvotteluista päättyivät sopuisasti kaikkia osapuolia tyydyttäneeseen ratkaisuun. Tällaisesta käy esimerkkinä tammikuussa 1918 käydyt neuvottelut leipojatar Kantosen puolesta. Hän asui sairaala-alueen ulkopuolella ja oli näin ollen oikeutettu saamaan vuokratilaa. Syystä tai toisesta Kantonen oli jäänyt ilman, jolloin asia käsiteltiin PPO:n

²⁸² PPO:n yleinen kokous 22.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁸³ PPO:n yleinen kokous 20.12.1917; PPO:n johtokunnan kokous 19.12.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁸⁴ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁸⁵ PPO:n yleinen kokous 3.1.1918, Pitkäniemen arkisto. PPO jatkoi palkkauskysymyksen edistämistä vielä sisällissodan aikana. PPO:n yleinen kokous 16.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

²⁸⁶ PPO:n yleinen kokous 24.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

yleisessä kokouksessa ja taloudenhoitajan kanssa käytäviin neuvotteluihin valittiin kolmihenkinen komitea.²⁸⁷

A. Kivioja viimekokouksen valitseman komitean kokoonkutsujana, ilmoitti komitean komitean käynnistä taloudenhoitajan luona, jossa taloudenh. lupasi ryhtyä toimenpiteisiin, että Leipojatar Kantonen tulisi saamaan vuokratilaa, niin kuin toisetkin perheelliset ja samalla huomautti, että Pirkkalan kunta on myös velvollinen huolehtimaan mainitun henkilön toimeentulosta.²⁸⁸

Neuvottelut taloudenhoitajan kanssa sujuivat mallikkaasti, sillä hän lupasi edistää Kantosen asiaa siten, että hän saisi vuokratilansa. Taloudenhoitaja myös muistutti PPO:n komiteaa Pirkkalan velvollisuuksista kuntalaisiaan kohtaan. Kantosen tapaus on esimerkki epäkohdasta, jonka taustalla oli inhimillinen virhe, eikä sen osoittaminen aiheuttanut lähdeaineistoni valossa suurempia ristiriitoja työntekijän, PPO:n tai sairaalan johdon välille. Tämä siitäkin huolimatta, että PPO:n ja taloudenhoitajan välit olivat tammikuussa 1918 jo melko tulehtuneet.

Selvänä poikkeuksena edelliseen oli syksyllä 1917 tapahtunut Vihtori Salokanteleen irtisanominen, joka alkoi PPO:n näkökulmasta yksittäisen epäkohdan oikaisuna, mutta epäonnistuneiden neuvotteluiden seurauksena paisui koko sairaalan työväkeä koskettaneeksi tapaukseksi, joka oli johtaa työtaisteluun Pitkäniemessä. Salokanteleen tapaus onkin hyvä esimerkki siitä, millaisia ulottuvuuksia PPO:n poliittinen toimijuus käsitti, jotta osasto pääsisi haluamaansa lopputulokseen: 1) PPO piti asiaa aktiivisesti esillä kokouksissaan, 2) PPO kävi neuvotteluja sairaalan johdon kanssa, 3) PPO lähestyi sairaalanjohtoa kirjeitse, 4) PPO uhkasi sairaalan johtoa työtaistelulla, 5) PPO haki tukea ammattiliitolta saaden luvan työtaistelulle, 6) PPO kirjoitti aiheesta työväenlehtiin, 7) PPO asetti Salokanteleen paikan hakukieltoon, 8) PPO pyysi apua Hämeen läänin kuvernööriltä, 9) PPO pyysi Tampereen sähkö- ja telefontammattiosastolta asiantuntijoita tarkistamaan Vihtori Salokanteleen työnjäljen, 10) PPO äänesti työtaisteluun ryhtymisestä ja lopulta 11) PPO irtisanoi ja karkotti epämieluisan esimiehen helmikuussa 1918.

PPO myös varautui jäsenistönsä kohtaamiin vastoinkäymisiin. Kesäkuussa 1917 PPO kannatti ammattiliiton alaisen työttömyys- ja matka-apurahaston perustamista. Rahaston jäsenmaksu kannettiin ylimääräisenä verona jäseniltä.²⁸⁹

²⁸⁷ PPO:n yleinen kokous 3.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

²⁸⁸ PPO:n yleinen kokous 17.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

²⁸⁹ PPO:n johtokunnan kokous 11.6.1917; PPO:n yleinen kokous 14.6.1917, Pitkäniemen arkisto.

5.2. PITKÄNIEMEN PALVELUSKUNNAN OSASTON TOIMIJUUS SAIRAALAN TYÖNTEKIJÖIDEN KESKUUDESSA

5.2.1. Yhteisöllisyyden rakentaminen jäsenistön kesken

Työväenliike oli muutakin kuin kuviteltu yhteisö²⁹⁰, sillä paikallistasolla Pitkänien Palveluskunnan osaston kaltaisessa organisaatiossa jäsenet tunsivat ja kohtasivat toisensa. Yhdessä tekeminen ja paikallisuus olivat tärkeä osa ammattiosaston toimintaa. Työväenliike oli omaksunut iltamatoimintansa muodon ja sisällön fennomaanisilta järjestöiltä. Tämän johdosta säätyläiskulttuuriin kuuluneet taidemuodot, kuten näytelmät, kuorolaulut ja orkesterimusiikki kuuluivat olennaisesti yhteisöllisyyden rakentamiseen. Työväentaloilla kansa kaipasi viihdettä, joten iltamat yhdistivätkin kansanvalistusta ja karnevaalia, aatteellisuutta ja leikkiä.²⁹¹

Pitkänienessä työntekijät olivat osallistuneet kulttuurieritoihin jo ennen PPO:n perustamista. Raskas työ vaatii raskaat hovit, ja vaikka työntekijöiden vapaa-aika saattoi olla kortilla, työväki järjesti noin kerran kuukaudessa tanssiaiset. Vuonna 1916 sairaalaan perustettiin *Toveriseura*, joka järjesti aktiivisesti vapaa-ajan toimintaa. Seura järjesti muun muassa perustamisvuotenaan kahdeksan näytelmäesitystä, kolme hengellistä iltamaa ja neljä konserttia. Myös sairaalan potilaat saivat osallistua Toveriseuran tapahtumiin. Lisäksi sairaalan hoitohenkilökunnalla oli oma torvisoittokunta, joka esiintyi sairaalassa hoitohenkilökunnalle ja potilaille kuin myös konserteissa sairaalan ulkopuolellakin. Henkilökunnan keskuudessa toimi myös oma laulukkuoro, jonka johtajana toimi kanttori Oksa.²⁹²

Lisäksi Pitkänienessä toimi Pirkkalan Punaisen ristin Pitkänien ompeluseura. Seura keräsi varoja hyväntekeväisyyteen ja järjesti muun muassa iltamia. Joulukuussa 1914 järjestettävän iltaman ohjelmaan kuului puheita, runoja, kuorolaulua, näytelmä ”Kylpymatka”, pianonsoittoa, kuvaelma ja leikkiä. Pirkkalan Uutiset kuvaili tapahtumaa ”todelliseksi juhlaillaksi”: ”Tilaisuutta varten oli laitoksen avara juhlasali aistikkaaksi somistettu, josta suurin ansio lankeaa, paitsi toimikuntaa, luutnantti Swendelinille rouvineen.”²⁹³ Kuten Pirkkalan Uutisten lainauksesta käy ilmi, vuonna 1914 ompeluseuran iltaman järjestelyissä olivat mukana sekä työntekijät että sairaalan johto, kuten lainauksessa kiiteltä taloudenhoitaja Swendelin ja hänen vaimonsa. Läheinen suhde harrastuskerhojen ja sairaalan johdon välillä – monet juhlista järjestettiin sairaalan johdon valvovan

²⁹⁰ Anderson 1991, 5–7.

²⁹¹ Suodenjoki 2007, 13, 165–167.

²⁹² Kaarinen & Kaarinen 1990, 73–74. Kanttori Oksa toimi myös Pirkkalan Työväenyhdistyksen lauluseuran johtajana vuodesta 1902 alkaen. Koivuniemi 1994, 192.

²⁹³ ”Pirkkalan Punasen Ristin Pitkänien ompeluseuran Iltama”, Pirkkalan uutiset 2.12.1914; ”Pirkkalan punasen ristin ompeluseuran Pitkänien osaston iltama”, Pirkkalan uutiset 9.12.1914.

silmän alla ja yhteistyössä Pitkäniemen juhlasalissa eikä esimerkiksi työväentalolla – oli omiaan lisäämään kulttuuritapahtumien herraskaisia piirteitä ja vähentämään karnevaalimaisia piirteitä.

Perustamisensa jälkeen PPO alkoi organisoida työntekijöiden vapaa-ajantoimintaa uuden yhdistyksen kautta. Samalla vapaanajanviettotavat muuttuivat poliittisemmiksi kuin ennen. Maaliskuussa PPO päätti osallistua Tampereella ”vapaussankarien hautauspäivän viettoon”. Kaupunki juhli 30.3.1917 Venäjän vallankumousuhrien hautauspäivää. Juhlakulkueeseen osallistui kymmeniä tuhansia ihmisiä punainen merkki rinnassaan. Järjestäjinä olivat niin työväenyhdistykset kuin Isäntäyhdistyksen. Vielä tällöin, Isäntäyhdistyksen kehotuksesta, myös porvarit pitivät punaisia tunnuksia, ja kaiken kaikkiaan juhlapäivä sujui yksimielisyydessä.²⁹⁴ Pitkäniemen osasto osallistui myös Nokialla heinäkuun lopussa järjestettyyn rauhan mielenosoitukseen.²⁹⁵ Kansan Lehti tiesi kertoa, että mielenosoituksessa arvosteltiin ”sodan aikaisia oloja ja pantiin vastalause kansojen yhä jatkuvan teurastuksen johdosta sekä vaadittiin pikaista rauhan solmimista.”²⁹⁶

PPO:n yhteyteen perustettiin Huvitoimikunta, jonka elinkaari ulottui huhtikuusta 1917 tammikuun 1918 loppuun ja sen toiminta oli varsin aktiivista. Malli saatiin todennäköisesti Pirkkalan Työväenyhdistykseltä, jonka alaisuudessa toimi samanniminen toimikunta vuodesta 1916 alkaen²⁹⁷. PPO:n huvitoimikunta kokousti kahdeksan kertaa vuoden 1917 aikana ja järjesti kaikkiaan kaksi iltamaa sairaalan juhlasalissa, laivamatkan ja iltamat Tottijärven työväentalolla, Mahnalan työväentalolla ja Pispalan VPK-talolla. Näin myös vapaa-ajanvietossa pyrittiin ottamaan etäisyyttä sairaalan johtoon ja lähentymään muun työväenliikkeen kanssa. Huvitoimikunta järjesti myös kolme vapaata iltamaa, joihin myös potilaat saivat osallistua, ja yhden perheiltaman. Huvitoimikuntaan kuului ensimmäisen toimintavuoden aikana kaikkiaan 13 henkilöä, ja sillä oli oma puheenjohtaja, varapuheenjohtaja, kirjuri, rahastonhoitaja, puvustamonhoitaja, kalustonhoitaja ja näytelmienjohtajat.²⁹⁸

Johtokunta katsoi läsnäolonsa ”välttämättömäksi” huvitoimikunnan ensimmäisessä kokouksessa, mikä kertoo tavoitteesta kontrolloida vapaa-aikaa – kulttuuritoiminnan tuli palvella osaston päämääriä. Huvitoimikunta pääsi heti ensimmäisessä kokouksessaan suunnittelemaan vappupäivän juhlintaa, jolle johtokunta loi raamit. PPO järjestämä jäsenistö marssi riveissä Pitkäniemestä Nokialle, jossa ammattiosasto yhdistyi Nokian järjestyneen työväen kanssa. Paikalla PPO:n

²⁹⁴ Jutikkala 1979, 318.

²⁹⁵ PPO:n yleinen kokous 24.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

²⁹⁶ ”Mielenosoituksia rauhan hyväksi”, Kansan Lehti 4.8.1917.

²⁹⁷ Koivuniemi 1994, 192.

²⁹⁸ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

edustaja piti puheen. Vappupäivän iltaohjelmaan kuului illanvietto Pitkäniemen sairaalan juhlasalissa. Tässä juhlassa PPO:n edustaja piti puheen ”osaston merkityksestä”.²⁹⁹ Iltajuhlissa esitettiin myös näytelmä, lausuttiin runoja, tanssittiin purpurintanssia ja paritanssia ja järjestettiin keräys ”Venäjän vallankumouksellisten hyväksi”.³⁰⁰

Seuraavan iltaman PPO järjesti Pitkäniemen sairaalan juhlasalissa jo kaksikymmentä päivää myöhemmin. Iltamaa mainostettiin Kansan Lehdessä. Ohjelmassa mainittiin olevan alkusoitto, runo, puhe sekä näytelmä ”Takaisin taistelun tuoksinaan”. Sisäänpääsymaksuksi kerrottiin 75 penniä ynnä sotavero.³⁰¹ Iltamiin kuului myös ruokailu, mikä saattoi yleisenä pula-aikana kohottaa juhliamielialaa. Joulukuussa PPO:n johtokunta päätti ”esittää keittiön työille että he hommaavat ensi iltamiin puhvetin”. Seisovanpöydän pitoon johtokunta ehdotti kolmea henkilöä.³⁰²

PPO:n vuoden 1917 toimintakertomuksessa kehuaan huvitoimikunnan työtä: ”Yleensä on iltamat sujuneet kaikin puolin hyvin. -- iltamat aina menneet hyvin rauhallisesti ja järjestys on aina ollut mallikelpoinen joka täten kiitollisuudella mainittakoon.”. Erityisesti kesäkuussa järjestetty laivamatka Tottijärvelle ja sen jälkeiset iltamat paikallisella työväentalolla saivat kiitosta. Matkalle oikeuttavalle piletille kertyi hintaa yksi markka, joka oikeutti myös osallistumisen iltamiin. Osaston ulkopuolisilta osallistuvilta pyydettiin ”erityinen” lipunhinta. Toimintakertomuksessa todetaan, että laivaretki oli taloudellisesti hyvin tuottoisa.³⁰³

Pirkanmaalaista työväenliikettä tutkineen Sami Suodenjoen mukaan iltamilla oli tärkeä merkitys jo pelkästään osastojen talouden näkökulmasta. Iltamat myös kokosivat yhteen samoin ajattelevia ihmisiä, joiden osallistuminen muuhun kulttuuritoimintaan varsinkin maaseudulla oli vähäistä.³⁰⁴ PPO sai Huvitoimikunnan järjestämistä iltamista ”puhdasta voittoa” 617 markkaa ja 35 penniä.³⁰⁵

Suodenjoen mukaan työväenyhdistysten alaiset urheiluseurat olivat suomalainen erityispiirre, sillä muualla maailmassa työläisurheilu ei kytkeytynyt yhtä selvästi järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen. Useimmiten työväen liikuntaseurojen toiminta alkoi voimistelulla ja painilla, jotka olivat sekä perinteisiä lajeja että helppoja järjestää. Työläisurheilu omaksui aluksi

²⁹⁹ PPO:n johtokunnan kokous 14.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁰⁰ ”Pitkäniemen keskuslaitoksella”, Kansan Lehti 8.5.1917; Kaarninen & Kaarninen 1990, 74.

³⁰¹ ”Iltaman”, Kansan Lehti 18.5.1917.

³⁰² PPO:n johtokunnan kokous 4.12.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁰³ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto; Kaarninen & Kaarninen 1990, 74.

³⁰⁴ Suodenjoki 2007, 165.

³⁰⁵ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto; Kaarninen & Kaarninen 1990, 74.

fennomaanisen liikuntakulttuurin ihanteet, joissa korostettiin liikunnan kasvattavaa merkitystä. Tukholman olympialaisten 1912 jälkeen työläisurheilussa alkoi yleistyä urheilupoliittiset näkemykset, ja työläisurheilun merkitys alettiin nähdä joukkovoiman kasvattajana ja työläisnuorison herättäjänä.³⁰⁶ Myös Pitkäniemen Palveluskunnan osasto suunnitteli voimisteluseuran perustamista. Naisille ja miehille olisi järjestetty omat harjoitusajat. Voimisteluopettajiksi aiottiin pyytää ammattiosaston miehiä. Yleinen kokous oli yksimielisesti voimisteluseuran perustamisen kannalla, ja sen toimintaa organisoimaan perustettiin erillinen toimikunta.³⁰⁷ Lähdeaineisto ei kuitenkaan paljasta, lähtikö voimisteluseuran toiminta käyntiin³⁰⁸.

Vapaa-ajan toiminnalla oli eittämättä yhteenkuuluvuutta lisäävä vaikutus PPO:n jäsenistön keskuudessa. PPO näki tämän tehtävän tärkeänä, sillä toimintakertomuksessaan osasto nostaa suurimmaksi ongelmakseen kuluneelta vuodelta jäsenistön välisen ”erimielisyyden”.

Wiellä löytyy useampia pienempiä asioita, jotka ovat läpimenneet tai on jäänyt täyttymästä. Tästä näkee että osaston toiminta ei ole ollut varmaa. Erimielisyys, joka on osaston jäsenissä ilmennyt on kaikkein ikävintä, ja kun osasto on vasta-alkava niin voi olla että kaikissa asioissa ei ole tullut oltua täydesti täsmällisiä. Mutta olkoon se ensi vuoden toiminnalle opetuksesi.³⁰⁹

Säröjä yhteisöllisyydessä selitetään osaston ylläpitäjien osaamattomuutena pyörittää osaston toimintaa (”kun osasto on vasta-alkava niin voi olla että kaikissa asioissa ei ole tullut oltua täydesti täsmällisiä”). PPO:n pöytäkirjateksteille tai sanomalehdissä julkaisemille kirjoituksille harvinainen itsekritiikki viestii siitä, että ilmiö oli todellinen ja siihen suhtauduttiin PPO:n ylläpitäjien tai ainakin toimintakertomuksen kirjoittaneen Heikki Porrasniityn toimesta vakavuudella. Toisaalta toimintakertomuksen tapa selittää osaston erimielisyydet tyystin alkukankeudella (”kun osasto on vasta-alkava”, ”Mutta olkoon se ensi vuoden toiminnalle opetuksesi.”), näyttäytyy ongelman vähättelynä. Se, että osasto menetti vuoden aikana lähes 50 jäsentä, kertoo ongelman olleen syvällisempi. Näyttää siltä, että PPO:n toiminnan kärjistyminen yhteiskunnallisen yleisen ilmapiiriin vanavedessä vaikutti myös osaston sisäiseen ilmapiiriin ja jäsenistön keskinäiseen yhteistyöhön.

Huvitoimikunnan kuudesta naisjäsenestä jopa neljä erosi osastosta, mikä vaikutti myös osaston kulttuuritoimintaan. Tämä nostetaan erikseen esille PPO:n toimintakertomuksessa. Samassa

³⁰⁶ Suodenjoki 2007, 170–175.

³⁰⁷ PPO:n yleiset kokoukset 30.7.–2.8.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁰⁸ PPO:n voimisteluseuraa ei mainita PPO:n pöytäkirjoissa tai toimintakertomuksessa 1917. Sitä ei myöskään käsitellä Pirkkalan Uutisten tai Kansan Lehden sivuilla vuoden 1917 aikana. PPO:n yleiset kokoukset 30.7.1917–6.3.1918; PPO:n johtokunnan kokoukset 30.7.–23.2.1918; PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto. Kansan Lehti 30.7.–31.12.1917; Pirkkalan Uutiset 30.7.–31.12.1917.

³⁰⁹ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

yhteydessä kuitenkin toimintakirjoitus mainitsee, ettei tämä väkikato lamaannuttanut Huvitoimikuntaa, sillä he ovat saaneet toimikunnan ulkopuolelta apua.

Huvitoimikunnan toimintaa on suuresti vaikuttanut naisjäsenten osastosta ja samalla huvitoimikunnasta eroaminen, sillä vuoden lopussa oli huvitoimikunnassa ainoastaan kaksi naisjäsentä. Mutta samalla voidaan mainita että on ollut ulkopuolella huvitoimikuntaa henkilöitä, jotka ovat hyväntahtoisesti avustaneet mm. näytelmäkappaleiden esityksessä.³¹⁰

Huvitoimikunnan vapaa-ajantoiminnan järjestäminen päättyi vuoden 1918 alkuun. Huvitoimikunnan viimeinen merkintä on tammikuun viimeiseltä päivältä, jolloin peruttiin helmikuun alkuun suunnitellut iltamat. Ajanhenkeä kuvastanee se, että kokous päätti laittaa huvitoimikuntalaisille punaiset silkkiset kirjaimin H.T.K.³¹¹ Viisi päivää aiemmin Helsingin työväentalon torniin oli nostettu punainen lyhty uuden yhteiskunnallisen tilanteen merkiksi.

5.2.2. Suhde järjestäytymättömiin sairaalan työntekijöihin

Politiikan professori Benedict Andersonin mukaan kuvitellut yhteisöt eivät miellä itseään vastineeksi ihmiskunnalle, vaan yhteisön kuvittelu pitää sisällään myös erottelun ”meihin” ja ”toisiin”.³¹² Myös PPO jakoi sairaalan työntekijät omiin jäseniinsä ja järjestäytymättömiin ja ulkopuolisiin.

PPO:n jäsenmäärä nousi alkuvaiheessa 143 jäseneseen. Tämä tarkoitti, että keväällä 1917 noin 78 prosenttia sairaalan koko henkilökunnasta kuului ammattiosastoon. Jos osuuteen lasketaan pelkästään sairaalan ”palveluskuntaan” kuuluneet, järjestäytymisaste oli noin 86 prosenttia.³¹³ Kari Teräs on kuvannut (Kuvio 2), kuinka vuoden 1917 jäsenryntäys muutti olennaisesti ammattiyhdistysliikkeen suhdeverkostoa. Järjestäytymätön kehä katosi miltei kokonaan, mikä kärjisti järjestyneiden suhtautumista ammattiyhdistysliikkeen ulkopuolisiin. Vuoden aikana

³¹⁰ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

³¹¹ Kaarninen & Kaarninen 1990, 74. Pirkkalan Uutisista selviää, että sisällissodan jälkeen vuosina 1919–1920 Pitkäniemen keskuslaitoksen juhlasalissa kokoontuivat puolestaan paikalliset Lotta Svärdin ja Suojeluskunnan osastot. Ohjelmassa oli PPO:n iltamien tapaan sopiva sekoitus porvarillista kulttuuria runoineen ja kuorolauluineen sekä kansankulttuuria tansseineen. ”Pitkäniemen Suojelusk.-osasto toimii hauskan iltaman”, Pirkkalan Uutiset 4.6.1919; ”Pitkäniemen Suojelusk.-osasto toimii hauskan iltaman”, Pirkkalan Uutiset 8.10.1919; Pirkkalan Uutiset 8.10.1919; ”Pitkäniemen S.-k. osasto toimii hauskan iltaman”, Pirkkalan Uutiset 22.1.1920; Aamulehti 22.1.1920; Pirkkalan Uutiset 22.1.1920; Pirkkalan Uutiset 4.3.1920; ”Pirkkalan Suojeluskunnan Torvisoittokunta toimeenpanee Konsertin”, Pirkkalan Uutiset 4.3.1920; Pirkkalan Uutiset 20.5.1920; Pirkkalan Uutiset 25.11.1920; ”Pitkäniemen Lotta Svärdit toimeenpanevat iltaman”, Pirkkalan Uutiset 25.11.1920; Pirkkalan Uutiset 25.11.1920.

³¹² Anderson 1991, 5–7.

³¹³ Laskelmat perustuvat tilastoihin työntekijämääristä vuodelta 1918. Kaarninen & Kaarninen 1990, 71–71, 80–82; Siltanen 2014a, 39.

työväenlehdissä yleistyivätkin anteeksipyynnöt ja julkiset katumuksenilmaisut, joissa ihmiset anoivat pääsyä pois ulkopuolisten joukosta.³¹⁴

PPO oli hyvin tarkka siitä, etteivät osaston mainetta loattu ulkopuolisten toimesta. Toukokuussa 1917 PPO:n johtokunta valitsi kolmen henkilön työryhmän ”antamaan muistutus sellaisille henkilöille jotka parhaavat ja muuten koittavat osaston toimintaa vahingoittaa”.³¹⁵ Tämä pöytäkirjamerkintä kertoo siitä, ettei osastoon suhtauduttu neutraalisti kaikkien työntekijöiden keskuudessa. Ilmeisesti osa naishoitajista perusteli ulkopuolisuuttaan uskonnollisiin syihin vedoten.³¹⁶

Sairaalan järjestäytymättömät työntekijät tuottivat PPO:lle päänvaivaa osaston toiminnan ajan. Huhtikuussa PPO:n Heikki Porrasiityn Kansan Lehteen kirjoittama teksti ”Järjestötoiminta Pitkäniemessä” esittelee aluksi osaston toimintaa ja tavoitteita, mutta loppuu järjestäytymättömien pitkäniemeläisten syyllistämiseen:

Kehoitin niitä jotka eivät vielä ole kirjoittautuneet jäseneksi osastoon, että ensi kokouksessa sen tekisitte. Vai tahdotteko ratsastella järjestyneitten niskoilla vaan eteenkinpäin ja nauttia järjestyneitten taistelun tuloksista? Se on arvotonta ja raukkamaista.³¹⁷

Samaten PPO:n Kansan Lehdessä 8.5.1917 julkaisema kirjoitus kuvailee vappupäivän juhlallisuuksia Nokialla ja Pitkänien sairaalan juhlasalissa, mutta sisältää viestin piikin järjestäytymättömille:

Jo aamulla lähti osa järjestynyttä palvelijakuntaa riveissä Nokiaan ja sieltä yhteiselle juhlapaikalle. Suurin osa keskuslaitoksen henkilökuntaa oli kyllä mukana, mutta ainoatakaan hoitajatarta ei näkynyt. Missä lienevät olleet. – Olkoon muuten mainittuna, että täällä on vielä paljon sellaisia, jotka luulevat, että herrat heille hommaavat paistetut kanat suuhun ja pysyvät poissa järjestyneitten joukosta.³¹⁸

PPO tekee omassa vappukirjoituksessaan eroa omien jäsentensä ja toisien sairaalan työntekijöiden välille (”Suurin osa keskuslaitoksen henkilökuntaa oli kyllä mukana, mutta ainoatakaan hoitajatarta ei näkynyt”). Kirjoitus antaa kuvan, että hoitajattarien olisi pitänyt osallistua työväen yhteiseen ohjelmaan (”Missä lienevät olleet”), mutta valitsivat toisin. Syyksi esitetään ymmärtämättömyys siitä, ettei sairaalan johdon mielistely takaa parempaa elintaso . Erontekoa tehdään myös sairaalan johtoon eli ”herroihin”, jotka asetetaan osaston vastavoimaksi: työnantajien lupauksiin uskovat

³¹⁴ Teräs 2001, 312–316; Suodenjoki 2007, 212–214.

³¹⁵ PPO:n johtokunnan kokous 11.5.1917, Pitkänien arkisto.

³¹⁶ ”Järjestötoiminta Pitkäniemessä”, Kansan Lehti 24.4.1917.

³¹⁷ ”Järjestötoiminta Pitkäniemessä”, Kansan Lehti 24.4.1917.

³¹⁸ ”Pitkänien keskuslaitoksella”, Kansan Lehti 8.5.1917.

työntekijät eivät ymmärrä liittyä ammattiosastoon. (”paljon sellaisia, jotka luulevat, että herrat heille hommaavat paistetut kanat suuhun ja pysyvät poissa järjestyneitten joukosta”).

Kirjoituksissa on vahvasti läsnä julkinen häpeä. Kansan Lehden tarjoama julkisuus tarjosi Pitkäniemen paikallisosastolle välineen asettaa sairaalan järjestäytymättömät ja ulkopuoliset koko työväenluokan tietoisuuteen. Järjestäytymättömiä ei sentään mainittu kirjoituksissa nimellä, mutta Pirkkalan tapaisella pienelle paikkakunnalla – puhumattakaan Pitkäniemen työyhteisöstä – tähän tuskin oli edes tarvetta.

PPO:n toiminta oli vielä keväällä 1917 kaikille sairaalan työntekijöille avointa, esimerkiksi vappumarssille odotettiin myös hoitajattaria ja huvitoimikunnan järjestämälle laivamatkalle Tottijärvelle saivat osallistua osastoon kuulumattomatkin. Järjestäytymättömyys nousi osastossa keskustelunaiheeksi toukokuussa 1917. Tällöin PPO alkoi tiiviimmin seurata, ketkä sairaalan työntekijöistä käyvät kokouksissa.

Ilmoitettiin kokoukselle että on ruvettava noudattamaan täsmällisyyttä kokouksen alkaessa ja sen loppuessa. Ja samalla annettiin järjestystoimikunnan huoleksi ottaa ylös kaikkien niiden henkilöiden nimet jotka eivät käy kokouksissa eivätkä siis seuraa asiain kulkua.³¹⁹

Ilmaisu ”eivätkä siis seuraa asiain kulkua” viittaa siihen, että PPO koki järjestöön osallistumisen tärkeäksi työntekijöiden tiedottamisen näkökulmasta. Jo toukokuun viimeisenä päivänä yleinen kokous valitsi kolmehenkinen komitean ”kehoittamaan” järjestäytymättömiä liittymään osastoon. Järjestäytymättömät saivat huomautuksen ja viikon aikaa liittyä. Se, mihin toimenpiteisiin kieltäytyneiden osalta tulisi ryhtyä, jäi vielä avoimeksi kysymykseksi.

Ehdotettiin kokoukselle sitä olisiko ruvettava toimenpiteisiin niiden laitoksessa palvelevien henkilöiden suhteen, jotka eivät vielä ole jäsenenä osastossamme. Kokouksen yksimielinen päätös oli, että annettaisiin heille huomautus osastoon liittymisestä yhden viikon kuluessa ja jos he eivät määrätyn ajan kuluessa liity osastoon niin keskustellaan tarkemmin mihin on ryhdyttävä tämän asian johdosta. Valittiin komitea heitä kehoittamaan.³²⁰

Suhteet sairaalan johtoon kärjistyivät kesän ja syksyn aikana. Kun ylilääkäriä sijaistanut Johannes Heikinheimo ei syyskuussa antanut osastolle lupaa järjestää osaston kokousta sairaalan tiloissa, koki osasto Heikinheimon toiminnan ”mielivaltaisena” ja kirjoitti tapahtuneesta Kansan Lehteen.³²¹ Kaksi päivää johtokunnan kokouksen jälkeen Kansan Lehti julkaisi Heikki Porrasniityn kirjoituksen ”Miten porvarit suosivat kokoontumisvapautta” 26.9.1917. Sen lisäksi, että kirjoituksessa kuvataan

³¹⁹ PPO:n yleinen kokous 21.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

³²⁰ PPO:n yleinen kokous 31.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

³²¹ PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917, Pitkäniemen arkisto.

Heikinheimon käytöstä, Porrasniitty käyttää tilaisuuden hyväksi ja vetoaa Pitkäniemen työntekijöitä järjestäytymään ja äänestämään SDP:tä. Hän kytkee yksittäisen tapahtuman osaksi suurempaa viitekehystä eli sairaalan epätasa-arvoista työskentelykulttuuria. Porrasniitty puhuttelee niitä Pitkäniemen työntekijöitä, jotka ovat ikään kuin unohtaneet olevansa palveluskuntaa ja pitävät itseään ”virkailijoina”. Hän kysyy heiltä, kohtelee sairaalan johto virkailijoiksi samaistuvia henkilöitä siten kuin heidän – kuviteltu – asemansa edellyttäisi.

On syytä huomauttaa Pitkäniemen niin hoito- kuin muullekin palveluskunnalle, että pitävätkö herrat teitä minään virkailijoina, niin kuin toiset teistä tahtovat itseään uskotella. Onko teillä virkailijoiden kohtelu? Luultavasti jo huomaatte ettei asia ole niin. Toivottavasti jo alatte käsittää, kuka teidän etuanne valvoo. Näyttäkää se vaaleissa.³²²

Porrasniityn retoriikka antaa ensin ymmärtää, että järjestäytymättömät uskottelevat itselleen olevansa virkailijoita (”niin kuin toiset teistä tahtovat itseään uskotella”). Sitten hän kysyy, onko parempi kohtelu näkynyt käytännössä (”Onko teillä virkailijoiden kohtelu?”) Sitten hän toteaa, ettei Pitkäniemessä kohdella työntekijöitä riittävän hyvin (”Luultavasti jo huomaatte ettei asia ole niin”). Seuraavaksi hän asettaa PPO:n ja työnantajan vastakkain. Vaikka edellisillä riveillä Porrasniitty oli vinoillut puhuttelemiensa ihmisten kustannuksella, tulisi heidän nyt liittyä ammattiosastoon ja äänestää sosialidemokraatteja (”Toivottavasti jo alatte käsittää, kuka teidän etuanne valvoo. Näyttäkää se vaaleissa”). Vaaleilla Porrasniitty viittaa 1.–2.10.1917 järjestettäviin eduskuntavaaleihin.

Porrasniityn ivaileva sävy linkittyy ammattiosaston toiseuden määrittelyyn. Kirjoituksessa halutaan osoittaa, ettei johdon hännystely auta järjestäytymättömiä ja osaston ulkopuolisia parempaan elintasoon. On kuitenkin syytä huomioida, ettei Porrasniityn kirjoituksessa tuoda esille mitään, mikä viittaisi siihen, että järjestäytymättömät tai osaston ulkopuoliset työntekijät olisivat kärsineet sairaalan johdon mielivallasta. Ylilääkärin sijaisena toimineen Heikinheimon ja taloudenhoitaja Swendelinin toimintahan rajoitti yksinomaan PPO:n toimintaa. Tästäkin syystä Porrasniityn kirjoituksen voi tulkita siten, että kokoontumisvapauden rajoittaminen on ainakin osittain järjestäytymättömien syytä, sillä he eivät ole tarjonneet joukkovoimaansa osaston käyttöön. Kuten vapunviettoakin kuvailevassa kirjoituksessa, myös tässä sanomalehtikirjoituksessa on läsnä julkisen häpeän langettaminen järjestäytymättömien niskaan.

PPO:n suhtautuminen ulkopuolisiin koveni toimintavuoden aikana. PPO:n jäsenmäärä oli erittäin liikkuvaa, sillä vuoden loppuessa osastossa oli 34 jäsentä vähemmän kuin keväällä. Osastoon liittyi

³²² ”Miten porvarit suosivat kokoontumisvapautta”, *Kansan Lehti* 26.9.1917.

14 uutta jäsentä, mutta se myös menetti 48 jäsentä. Osittain jäsenistön eroaminen vaikutti PPO:n suhtautumiseen järjestäytymättömiä kohtaan.³²³ Vuoden 1917 aikana ympäri Suomea perustettiin kaarteja ylläpitämään paikallista järjestystä ja täyttämään valtatyhjiö, joka oli syntynyt keisarivallan kaaduttua.³²⁴ Kun suojeluskuntien ja punakaartien järjestäytyminen kiihtyi syksyllä 1917, PPO lausui jyrkän paheksunnan niille, jotka liittyivät ”lahtarikaartiin”.³²⁵

Etä, työläisille on häpeäksi sellaiseen kaartiin kuulumisen joka on perustettukin juuri porvariston pyyteiden tukemiseksi ja taisteluaseeksi työväkeä vastaan, piti välttämättömänä sellaisten henkilöiden jotka ovat siihen yhtyneet, osastosta erottamisen ja nimien julkaisemisen. Keskustelussa joka tämän johdosta syntyi kannatettiin alustajan ehdotusta, joten osasto lausuu jyrkän paheksumisensa niille henkilöille jotka jo ovat tai vasta edes aikovat yhtyä lahtarikaartiin ja että, sellaiset oliot ei voi olla enään osaston jäsenenä liittyessään työväen sortajiin.³²⁶

PPO:n pöytäkirja heijastaa sitä retoriikan muutosta, joka osaston ulkopuolisiin tapahtui kevään ja syksyn välillä. Suojeluskuntaan kuuluva työntekijä oli PPO:n näkökulmasta ”olio” ja ”taisteluase työväkeä vastaan”. Näin räikeästi työväenliikkeen moraalisääntöjä rikkoneella ei ollut oikeutta kuulua PPO:n jäseneksi, minkä lisäksi tällaisen henkilön nimi uhattiin julkaista. Jälleen häpeä toimi työkaluna PPO:n tavoitteiden saavuttamiseksi. Pöytäkirjan kuvaama keskustelu ei kuitenkaan todennäköisesti liity suoranaisesti kehenkään pitkäniemeläiseen, sillä ainakaan vastaavista toimista ei ole merkintää osaston pöytäkirjoissa.³²⁷

Jäsenmäärän kato ja kokousten osallistujamäärän aleneminen huolettivat PPO:n ylläpitäjiä myös vuonna 1918. Yleisessä kokouksessa 24.1.1918 osallistujamäärä oli 28, mikä alkuvuoden 1917 huimiin keskiarvolukuihin suhteutettuna vaikutti hyvin matalalta.³²⁸

Keskusteltiin siitä, että osaston kokouksissa ei nykyään käy kuin vähempi määrä säännöllisesti. Yleiseksi mielipiteeksi tuli seuraavassa kokouksessa ratkaista tämä asia täydellisesti.³²⁹

Ilmeisesti sana oli kiirinyt, sillä seuraavassa yleisessä kokouksessa 30.1.1918 oli 65 osallistujaa. Myös yhteiskunnallinen tilanne oli ratkaisevasti muuttunut, sillä punakaarti oli ottanut Helsingin haltuunsa 28. tammikuuta ja ilmoittanut vallankumouksen alkamisesta, ja ihmiset kaipasivat uutisia. Kun yhteiskunnallinen tilanne kärjistyi entisestään, muuttui PPO:n ylläpitäjien suhde epäilevämmäksi. Nyt kokous aloitettiin sillä, että ”epäilyttävät” henkilöt häädettiin huoneesta.

³²³ Siltanen 2014a, 39, 52.

³²⁴ Esimerkiksi Tikka 2006, 41–47; Ylikangas 1993, 15–24.

³²⁵ PPO:n yleinen kokous 19.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

³²⁶ PPO:n yleinen kokous 19.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

³²⁷ PPO:n yleiset kokoukset 1917–1918; PPO:n johtokunnan kokoukset 1917–1918; PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

³²⁸ PPO:n yleinen kokous 24.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

³²⁹ PPO:n yleinen kokous 24.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

Tämän jälkeen yleiseen kokoukseen hyväksyttiin ainoastaan osaston ”täydelliset” jäsenet, joilla oli todisteena maksettu jäsenkirja.³³⁰

Työntekijöiden vallattua sairaalan, valta siirtyi merkittävässä määrin PPO:lle ja varsinkin sen ylläpitäjäjäsenille. PPO järjesteli työntekijöiden työpaikkoja sen mukaan kuuluivatko he ammattiosastoon vai eivät. PPO puhdisti mieshoitajien puolen järjestäytymättömistä ja siirsi ”ne kaksi järjestymätöntä” työskentelemään naishoitajien puolelle. Lisäksi PPO asetti määräyksen, ettei sairaalaan enää palkattaisi sellaisia – poikkeuksena lääkärit ja ylihoitajattaret – työntekijöitä, jotka eivät kuulu ammattiosastoon.³³¹

Miespuolelta on ne kaksi järjestymätöntä muutettava naispuolelle ja sieltä järjestyneillä täytettävä niiden paikat, sekä koko miespuoli tyhjennettävä järjestymättömistä. 2ksi Täkäläiselle laitokselle ei tästälähin enään oteta ainoatakaan järjestöön kuulumatonta henkilöä, olkoonpa se mies tai nainen, tahi ainakin on vastatulevaan ensin sovittava Pitkaniemen palvel. osaston kanssa, ennenkun voidaan vähemmäksikään aikaa ottaa laitoksen palvelukseen. Tämä ei koske lääkäreitä eikä ylihoitajattaria.³³²

PPO:n järjestäytymättömyyttä suvaitsematon linja herätti myös vastustusta jäsenistössä. Kaksi päivää mieshoitajien puolen puhdistuksesta useat PPO:n jäsenet ilmaisivat vastustavan kantansa ammattiosaston yleisessä kokouksessa. Lakkokomitean lähipiiriin kuulunut Kari Ketola lausui vastalauseensa ”useampain osaston jäsenten tekemään huomautukseen lakkokomitean toiminnasta niin sanotussa "suur-siivous" asiassa takäläisellä laitoksella”.³³³ Tämä kuvastaa sitä, etteivät kaikki PPO:n jäsenet sulattaneet järjestäytymättömien sulkemista työyhteisön ulkopuolelle. Lakkokomitea kuitenkin hiljensi vastarinnan, sillä tämän jälkeen aiheesta ei enää puhuttu yleisissä kokouksissa.

5.2.3. Suhteet sairaalan johtoon

Keskeinen poliittisen toimijuuden muoto oli neuvottelut, kirjeenvaihto ja muu kanssakäyminen työnantajan eli sairaalan johdon kanssa. Lähdeaineiston valossa näyttää siltä, että sairaalan johdon ja PPO:n välit kiristyivät pikkuhiljaa vuoden 1917 kuluessa. Tästä huolimatta PPO kävi omasta näkökulmastaan myös onnistuneita neuvotteluita taloudenhoitajan ja ylilääkärin kanssa. Valtasuhteen tasapaino järkkäyi tammikuussa 1918, kun työntekijät valtasivat sairaalan ja alkoivat edistää omia tavoitteitaan.

³³⁰ PPO:n yleinen kokous 30.1.1918, Pitkaniemen arkisto.

³³¹ PPO:n yleinen kokous 5.2.1918, Pitkaniemen arkisto.

³³² PPO:n yleinen kokous 5.2.1918, Pitkaniemen arkisto.

³³³ PPO:n yleinen kokous 7.2.1918, Pitkaniemen arkisto.

Työntekijät altavastaajana 1917

PPO neuvotteli ensimmäisen kerran Pitkäniemen ylilääkäri Thermanin kanssa huhtikuussa 1917. Asia koski sairaalan palveluksessa työskennelleen hoitaja Rintalan ja tämän vaimoa, jotka oli irtisanottu toimestaan ”ilman ammattivirhettä”. PPO:n pöytäkirjassa todetaan ylilääkäriin menetelleen ”omavaltaisesti” ja ”sopimattomasti”, minkä johdosta PPO:n yleinen kokous päätti lähettää komitean ylilääkäriin pakeille esittämään, että hoitaja vaimoineen voisi jäädä sairaalan palvelukseen.³³⁴ Komitea pääsi neuvotteluteitse toivomaansa ratkaisuun, sillä vuoden 1917 toimintakertomukseen osaston sihteeri kirjoitti: ”Lopullisesti osaston vaatimuksen mukaan on läpi mennyt Hoitaja Rintalan vaimoa ja häntä itseään koskeva asia.”³³⁵

Toukokuussa 1917 ylilääkäriin kanslian oveen ilmestyi kirje, jossa paneteltiin lääkäri Nordbergiä PPO:n nimissä. PPO:n johtokunta käsitteli asiaa kokouksessaan ja päätti lähettää kaksi johtokunnan jäsentä keskustelemaan tapahtuneesta Nordbergin kanssa. Samassa kokouksessa johtokunta perusti erillisen komitean kaitsemaan sellaisia henkilöitä, jotka ”parjaavat” ja ”koittavat vahingoittaa” osastoa.³³⁶ Nordbergin asiaan ei palata toistamiseen, joten ilmeisesti PPO:n komitea sai asian selvitettyksi lääkärin kanssa.

Heinäkuussa pöytäkirja paljastaa viitteitä suhteen viilenemisestä, kun sairaalan ylihoitajatar Lydia Sinisalo kirjasi ylös perheellisten miestyöntekijöiden asunto- ja perheolosuhteita. Tässä vaiheessa PPO:n johtokunta suhtautui epäluuloisesti ylihoitajattaren tarkoitukseen ja sihteeri kirjasi pöytäkirjaan: ”Koska ei olla tietoisia kenen käskystä tämä on tapahtunut valitsi johtokunta Aleksi Kiviojan ja H. Ojalan menemään Ylilääkäriin luokse tästä lähemmin selvää ottamaan.”³³⁷ Ilmeisesti vierailu ylilääkäriin luona ei selvittänyt asiaa, sillä muutaman päivän kuluttua yleisen kokouksen pöytäkirjaan kirjattiin, ettei ”kukaan rupeaisi antamaan minkäänlaista selvittelyjä mistään asioista ennen kuin ne on kokouksessa ensin käsitelty”.³³⁸

Syyskuussa PPO:n ja sairaalan johdon välit tulehtuivat avoimen työtaistelun kynnykselle. Ensimmäiseksi ylilääkäriä sijaistanut Johannes Heikinheimo ei antanut osastolle lupaa järjestää osaston yleistä kokousta sairaalan tiloissa. Osaston johtokunta kuitenkin ja kirjasi pöytäkirjaansa:

³³⁴ PPO:n yleinen kokous 23.4.1917, Pitkäniemen arkisto.

³³⁵ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

³³⁶ PPO:n johtokunnan kokous 11.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

³³⁷ PPO:n johtokunnan kokous 30.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

³³⁸ PPO:n yleinen kokous 2.8.1917, Pitkäniemen arkisto.

Otettiin keskustelun alaiseksi osastomme kokouksen pidon estetyksi tuleminen tältä päivältä - - v.t. Ylilääkäri H. Heikinheimo piti sopimattomana tulla huonetta pyytämään samana päivänä kuin kokous on, ja sanoi myös että ilmoitus laputkin on naulattu ennen kuin on saatu huone kokouksen pitoa varten, ja että teidän ei tarte pitääkään kokouksianne taajempaan kuin kerta viikossa.³³⁹

Osasto oli alun perin saanut ylilääkäri Thermanilta luvan pitää yleisen kokouksen neljä päivää aiemmin, mutta kokousta siirrettiin, kun suuri osa osaston jäsenistöstä oli aiottuna kokouspäivänä kuuntelemassa vaalipuhujaa Sarpatissa. PPO:n edustajat kävivät uuden kokouspäivän aikana pyytämässä Heikinheimolta sairaalan juhlasalia kokoushuoneeksi.³⁴⁰ Ilmeisesti Heikinheimo koki sopimattomaksi, että PPO piti kokoustilaa itsestään selvänä ja osasto pyysi huonetta käyttöönsä samana päivänä kuin aiottu kokous oli tarkoitus järjestää, ja oli ennen lupaa ilmoittanut kokouksesta jäsenistölleen. Pöytäkirjaan Heikinheimon sanomaksi kirjattu tokaisu ”ja että teidän ei tarte pitääkään kokouksianne taajempaan kuin kerta viikossa” kuvastaa, ettei Heikinheimo kokenut työntekijöiden järjestäytymistä myönteisenä toimijuuden muotona.

PPO:n johtokunta koki Heikinheimon toiminnan ”mielivaltaisena” ja ilmoitti asiasta ammattiliitolle ja kirjoitti tapahtuneesta Kansan Lehteen.³⁴¹ Sihteeri Heikki Porrasniityn kirjoituksessa ”Miten porvarit suosivat kokoontumisvapautta” kerrotaan, että PPO kiinnitti Heikinheimon kiellon jälkeen juhlahuoneen oveen lapun, ”ettei kukaan tietämättä menisi tuohon kiellettyyn saliin sekä ilmoitettiin, mitkä asiat siellä olisi ollut esillä”. Sairaalan johto ei kuitenkaan pitänyt tästä, ja taloudenhoitaja Swendelin kävi irrottamassa PPO:n lapun. Porrasniitty maalaa kirjoituksessaan vastakkainasettelua sairaalan johdon ja työväen välillä ja toteaa ”Näin sitä kokoontumisvapaus riippuu yhden herran varassa”.³⁴²

Samassa syyskuun 24. päivän johtokunnan kokouksessa, jossa aluksi käsiteltiin Heikinheimon toimintaa, PPO:n puheenjohtaja Vihtori Salokannel ilmoitti tulleen irtisanotuksi³⁴³ Pitkäniemen keskuslaitokselta. Kyseinen irtisanominen ja sitä seuranneet neuvottelut merkitsivät käännekohtaa PPO:n ja sairaalajohdon välisessä suhteessa. Sairaalan johto perusteli irtisanomista Salokanteleen epäpätevyydellä. PPO:n katsoi Salokanteleen irtisanomisen johtuneen hänen poliittisista mielipiteistään ja toiminnastaan osaston puheenjohtajana, minkä vuoksi johtokunta kutsui

³³⁹ PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁴⁰ PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917, Pitkäniemen arkisto; ”Miten porvarit suosivat kokoontumisvapautta”, Kansan Lehti 26.9.1917.

³⁴¹ PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁴² ”Miten porvarit suosivat kokoontumisvapautta”, Kansan Lehti 26.9.1917.

³⁴³ Kansan Lehden mukaan Salokannel oli irtisanottu jo 10 päivää aiemmin. Minulla ei kuitenkaan ole esittää syytä, miksei Salokannel tuonut irtisanomistaan esille johtokunnan kokouksessa 16.9. ”Järjestyneiden vainoa”, Kansan Lehti 5.10.1917.

ammattiliiton edustajan sairaalalle.³⁴⁴ Seuraavassa johtokunnan kokouksessa päätettiin, että puheenjohtajaa puolustettaisiin ”kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla”.³⁴⁵

Osasto kirjoitti tapahtuneesta Kansan Lehdessä ja Työmieheissä, ja asetti kirjoituksessa Salokanteleen paikan hakukieltoon.³⁴⁶ Se, että PPO päätti kirjoittaa Salokanteleen irtisanomisesta kahteen maan suurimpaan työväenlehteen, kuvastaa sitä, kuinka vakavana osasto näki tilanteen. Osaston kirjoitus tavoitti Kansan Lehden pääasiassa hämäläisten lukijoiden lisäksi myös Työmiestä lukevan pääkaupunkiseudun työväestön, jolloin tieto sairaalan johdon ”mielivaltaisesta teosta” levisi laajalle. Samalla mahdollisia Salokanteleen työpaikan hakijoita informoitiin hakukiellosta.

PPO:n kolmihenkinen komitea luovutti taloudenhoitajalle kirjallisen vaatimuksen irtisanomisen syiden selvittämisestä tai peruuttamisesta :

Mutta ainoana ja todellisena syynä tässä erottamisessa on poikoteeraus sen johdosta, että mainittu Salokannel kuuluu Pitkänien Palveluskunnan osastoon ja jota te ette sallisi. Ja juuri tämän tähden ei Pitkänien Palveluskunnan osasto salli mainittua jäsentänsä erotettavan vaan tulee hänen puolestaan taistelemaan (Johon Suomen tehdas ja sekatyöväen liitto on osastomme täydellisesti valtuuttanut) jos ei siihen rauhallisesti saada sovintoa, joka kuitenkin olisi toivottava. Siis kahden (2) viikon ajalla eli viimeistään 18 p:vään lokakuuta vaatii Pitkänien Palveluskunnan osasto Teidän antamaan kirjallisen selostuksen erottamisen syystä, joiden nojalla olette sen voineet tehdä tai peruuttamaan mainittu irtisanominen, sillä muussa tapauksessa emme tule vastaamaan laitoksen säännöllisestä toiminnasta, vaan lankeaa syy siitä kokonaan Teidän vastuullenne.³⁴⁷

Taloudenhoitajan kirje sisältää suoran syytöksen, että taloudenhoitajan ratkaisu perustui (”ainoa ja todellinen syy”) Salokanteleen poliittisille mielipiteille (”Salokannel kuuluu Pitkänien Palveluskunnan osastoon”) ja siihen ettei taloudenhoitaja itse hyväksy työväenluokan järjestäytymistä (”jota te ette sallisi”). Tämän väitetyn epäoikeudenmukaisuuden varaan PPO perusteli oman toimintansa (”ei salli” ja ”tulee taistelemaan”). PPO perustelee omaa vakuuttavuuttaan sillä, että lakkouhkaus nauttii ammattiliiton tukea (”liitto on osastomme täydellisesti vakuuttanut”). Samalla PPO kuitenkin esittää toiveen, että tapahtunut voidaan ratkaista ilman työtaistelua (”jos ei siihen rauhallisesti saada sovintoa, joka kuitenkin olisi toivottava”). Lopuksi kirje asettaa taloudenhoitajan vastuuseen (”lankeaa syy siitä Teidän vastuullenne”): mikäli Swendelin ei kahden viikon aikana peru irtisanomista tai anna kirjallista selvitystä irtisanomisesta, PPO uhkaa työtaistelulla (”emme tule vastaamaan laitoksen säännöllisestä toiminnasta”).

³⁴⁴ PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917, Pitkänien arkisto.

³⁴⁵ PPO:n johtokunnan kokous 29.9.1917, Pitkänien arkisto.

³⁴⁶ ”Järjestyneiden vainoa”, Kansan Lehti 5.10.1917; ”Järjestyneiden vainoa”, Työmies 9.10.1917.

³⁴⁷ Kirje taloudenhoitaja Swendelinille, PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkänien arkisto.

PPO:n kirje alleviivaa ammattiosaston ja sairaalanjohdon kiristyneitä välejä. Ammattiosasto kohdistaa nyt suoran syytöksen taloudenhoitajan ammatillista toimintaa kohtaan kyseenalaistaen tämän motiivit poliittisiksi. Osasto asettaa selvän uhkauksen sairaalan toiminnan pysäyttämisestä, mikä vaikuttaisi äärimmilleen vietyinä sairaalan potilaiden terveyteen. Tässä mielessä työtaistelu sairaalalla eroaa esimerkiksi tehdasympäristöstä, jossa vahingot ovat pääasiassa rahalliset. Vaikka osasto tarjoaa mahdollisuutta rauhalliseen ratkaisuun, ei kirjeen sävyssä heijastu kunnioitus ylempää auktoriteettia kohtaan.

Taloudenhoitaja Swendelin suhtautui penseästi ammattiosaston vaatimukseen. PPO:n johtokunnan kokouksen pöytäkirjassa kuvataan, kuinka taloudenhoitaja pitäytyy irtisanomispäätöksessä ja kieltäytyy kirjallisen selvityksen tekemisestä. Pöytäkirjassa kirjataan, että taloudenhoitaja ”ei tahdo olla osaston kanssa missään kirjeenvaihdossa”. Kynnys työtaistelulle oli korkea, sillä tässä vaiheessa PPO:n tavoite näyttää olleen asian ratkaiseminen ”rauhallista tietä”.

Pääsisällys Taloudenhoitajan puheesta oli, että hän ei peruuta irti sanomista, ja mitään kirjallista vastausta ei hän tule antamaan sillä hän ei tahdo olla osaston kanssa missään kirjeenvaihdossa. -- Nämä molemmat kirjelmät, se joka jätettiin taloudenhoitajalle ja se jonka ylä mainittu komitea laatii tulee lähetettäväksi Suomen tehd ja sek työv liitolle pyynnöllä että se ottaisi tämän asian ajaakseen ja lähettäisi tänne nyt ensiksikin edustajansa, joka koettaisi rauhallista tietä saada tämä kysymys ratkaistuksi siihen suuntaan kuin osasto on sen päättänyt.³⁴⁸

Tämän jälkeen keskusteluyhteys taloudenhoitajan ja osaston välillä näyttää katkenneen. Kun taloudenhoitajasta ei kuulunut kymmeneen päivään, päätti johtokunta, että ”tätä kysymystä ei kuitenkaan mennä häneltä enään pyytämään sen paremmin kuin kysymäänkään että antaako hän sen, van jos pyytää tulla noutamaan niin noudetaan.”³⁴⁹ Annetun kahden viikon aikarajan umpeutuessa, päätti PPO viedä Salokanteleen asian ammattiliiton ehdotuksesta sovinto-oikeuteen. Mikäli ”isännistö” ei suostuisi sovinto-oikeuteen, kirjasi osaston sihteeri PPO:n olevan ”viimeisenä keinona” valmis lakkoon. Mielenkiintoisena yksityiskohtana tämän kokouksen pöytäkirjaan kirjattiin, että yleinen kokous häiriintyi viereisestä huoneesta kuuluneesta pianonsoitosta. Tästä päätettiin huomauttaa ylilääkärille. Pöytäkirjasta ei suoraan käy ilmi, koettiinko pianonsoitto sairaalanjohdon taholta tullessa tahallisenä häirintänä vai ainoastaan tahattomana väärinkäsityksenä. Kuitenkin se, että kokous katsoi parhaaksi viestiä häiriön ylilääkärin kautta, viittaa tahalliseen toimintaan. Muutama päivä myöhemmin ylilääkäri vahvisti Salokanteleen irtisanomisen.³⁵⁰

³⁴⁸ PPO:n johtokunnan kokous 5.10.1917, Pitkaniemen arkisto.

³⁴⁹ PPO:n johtokunnan kokous 15.10.1917, Pitkaniemen arkisto.

³⁵⁰ PPO:n johtokunnan kokous 22.10.1917, PPO:n yleinen kokous 19.10.1917, Pitkaniemen arkisto.

Lokakuun 25. päivänä PPO:n yleisessä kokouksessa luettiin ammattiliiton kirje, jossa liitto antoi tukensa työtaistelulle ja kerrottiin, kuinka työtaistelun toteutuessa tulisi menetellä. Kokouksessa keskusteltiin asiasta ja kirjuri kirjasi pöytäkirjaan: ”Syntyneessä keskustelussa kannatettiin asian ajamista perille asti eli osaston on ryhdyttävä vaikka lakon avulla ajamaan tahtonsa perille ellei koneenkäyttäjät Wihtori Salokanteleen irtisanomista peruuteta.” Kokouksessa toimitettiin koeäänestys, jonka tuloksena 48 jäsentä kannatti ja 13 vastusti lakkoa. Yleinen kokous valitsi kuusihenkisen ”sovittelulautakunnan” siltä varalta, että työnantaja suostuisi käymään asiasta neuvotteluja.³⁵¹

Vaikka PPO oli pöytäkirjamerkintöjen valossa valmistautunut työtaisteluun puheenjohtajansa puolesta, ei Pitkäniemen keskuslaitoksella nähty lakkoa syksyllä 1917. PPO:n sovittelulautakunta, Suomen tehdas- ja sekatyöväenliiton edustaja toveri Lehmus, ylilääkäri Therman, taloudenhoitaja Swendelin ja sairaalan johdon kutsumat asiantuntijat kokoontuivat marraskuun ensimmäinen ja toinen päivä neuvotteluihin, joiden lopputuloksena Wihtori Salokanteleen irtisanominen jäi voimaan. PPO:n sovittelulautakunta teki selkoa kokouksesta ammattiosaston yleisessä kokouksessa 2. päivä marraskuuta:

W. Salokanteleen puolesta esitettiin kylläkin ammattimiesten antamat todistukset töiden kunnolleen suorituksesta, mutta nämä eivät näyttäneet merkitsevän mitään, sillä isännistö väitti että he ei ole voineet antaa täydellistä lausuntoaan töiden suorituksesta, koska eivät ole tarkastaneet kaikkia paikkoja missä Salokannel on työskennellyt, ainoastaan siellä missä työ on onnistunut, isännistö näyttäen täten, että W. Salokannel ei voi toimia ja tehdä hänelle kuuluvia tehtäviä, ilmoittivat edelleen että hänen on poistuttava ylössanomisen määräpäivänä. -- ei ole todistettu että kyseessä olisi boikoteeraus vaikka kylläkin varmat merkit siihen viittaavat ja jokainen sen tunnossaan tuntee, mutta nyky maailma vaatii todistuksia ja niitä on vaikea löytää sillä isännistö ei ole ajanut itseään umpikujaan.³⁵²

Sovittelulautakunta oli pettynyt neuvottelujen tulokseen ja koki sairaalan johdon kohdistaneen ”mielivaltaa” puheenjohtaja Salokannelta kohtaan. Samalla sovittelulautakunta koki itsensä avuttomaksi (”ei ole todistettu että kyseessä olisi boikoteeraus vaikka kylläkin varmat merkit siihen viittaavat ja jokainen sen tunnossaan tuntee, mutta nyky maailma vaatii todistuksia ja niitä on vaikea löytää sillä isännistö ei ole ajanut itseään umpikujaan”), kun ei voinut puolustaa jäsentään tarjoamalla riittäviä todisteita itsestään selvältä tuntuneesta syrjinnästä.³⁵³ Sairaalan johto tunsu työriitaneuvottelujen kontekstin ja osasi toimia säädösten mukaan, PPO:n edustajat olivat

³⁵¹ PPO:n yleinen kokous 29.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵² PPO:n yleinen kokous 2.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵³ PPO:n yleinen kokous 2.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

puolestaan itselleen vieraassa tilanteessa. Turhautuminen toistuu vielä PPO:n toimintakertomuksessa, jossa kirjoitetaan seuraavasti:

W. Salokanteleen asia joka vei paljon aikaa ja vaivaa joka kuitenkin päättyi tappiolla tai ei ainakaan osaston voitolla, tähän oli syynä monet eri vaikutelmat, ensiksikin ei poikoteeraukseen ollut täydellisiä todisteita joita nykymaailma vaatii vaikka jokainen sen käsitti että se poikottausta oli.³⁵⁴

Yleisessä kokouksessa keskusteltiin työtaistelun mahdollisuudesta. Salokannel ilmoitti kuitenkin itse, ettei haluaisi jäädä toimeensa, vaikka osasto saisi irtisanomisen peruttua. Salokanteleen ilmoituksen jälkeen liiton edustaja Lehmus kehotti PPO:ta jättämään työtaistelun väliin. Yleinen kokous noudatti kyseistä neuvoa, sillä Salokanteleen ilmoituksen jälkeen osastolla ei koettu olevan mahdollisuuksia taistella sairaalan johtoa vastaan. Samalla peruttiin Salokanteleen paikan hakukielto.³⁵⁵ Marraskuun kokouksen pöytäkirjaan kirjatut tulevaisuuteen luotaavat lauseet konkretisoituivat kuitenkin jo helmikuussa 1918.

[Yleinen kokous] Katsoi olevan paras jättää asian enemmän ajamisen tähän, mutta silti uusien tapausten varalle pitää tämä tuoreessa muistissa. Tähän kokouksessa olevat yhtyvätkin, vaikka tiedettenkin jäsenemme kärsineen isännistön mielivallasta ja tullen poistetuksi talosta mielipiteensä vuoksi, vaikka ei voitukaan asian tätä puolta todistaa, vielä ainakaan.³⁵⁶

PPO:n ja sairaalanjohdon välien kiristyminen jatkui marraskuussa 1917. PPO:n yleisessä kokouksessa kerrottiin huhuista, joiden mukaan sairaalan ylihoitajattaret uhkailevat osaston jäseniä irtisanomisella³⁵⁷. Myöhemmin osastolle selvisi, että huhujen takana oli työnjohtajatar Kustaava Palmunen. Nyt ammattiosasto päätti ilmoittaa Palmusen ”poikoteeraus akitatsioonista” kirjalliset todisteet ammattiliitolle.³⁵⁸ Myöhemmin 14.–20. marraskuuta järjestetyn yleislakon aikana Kustaava Palmunen ilmoitti, että sairaalan osastolta oli varastettu 11 pakkoa flanellikangasta. Varas oli murtautunut varastoon rautakangella. Huhut tiesivät, että varkauden seurauksena sairaalan johto kieltäisi perheellisiltä työntekijöiltä leivintuvan käytön. Osasto valitsi komitean selvittämään tapahtumien todellista kulkua. Kaksi viikkoa myöhemmin osasto päätti kirjoittaa asiasta Kansan Lehteen, ja osaston sihteeri kyseenalaisti Palmusen väitteet varkaudesta.³⁵⁹

Tämän asian kanssa ei tietysti Pitkäniemen palveluskunnan osastolla ole muuta [komitean keskustelu Palmusen kanssa tapahtumien kulusta] tekemistä. Mutta ihmetellä täytyy että johdon taholla on ennenkin varkaustapahtumista ennenkin huhuja levitetty, mutta koskaan ei ole mitään virallista tutkimusta pidetty. Tämän viimeisenkin

³⁵⁴ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵⁵ PPO:n yleinen kokous 2.11.1917; PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵⁶ PPO:n yleinen kokous 2.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵⁷ PPO:n yleinen kokous 2.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵⁸ PPO:n johtokunnan kokous 20.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁵⁹ PPO:n yleinen kokous 22.11.–6.12.1917; PPO:n johtokunnan kokous 4.12.1917; Pitkäniemen arkisto; ”Kankaita varastettu Pitkäniemestä”, Kansan Lehti 14.12.1917.

varastetun tavaran arvo ilmoitettiin olevan 450 markkaa. Eikö olisi valtion varoista pidettävä parempaa huolta?

Sen lisäksi, että PPO:n kirjoittamassa tekstissä kiistetään PPO:n osallisuus flanellikangasvarkauteen (”ei tietysti -- ole muuta tekemistä”), PPO myös kyseenalaistaa sairaalanjohdon motiivit varkauteen liittyen. Tekstissä kuvataan, että sairaalan johto on aiemminkin levittänyt huhuja varkauksia (”johdon taholta -- huhuja levitetty”). Tekstissä kuvataan, että vaikka varastettu tavara on ollut arvokasta ja tapauksia on ollut aiemminkin, työnantaja ei ole kertaakaan aloittanut ”virallista tutkimusta”. Rivien välistä PPO:n teksti vihjaa, että mikäli varkaushuhuilla olisi katetta, haluaisi sairaalan johto selvittää syyllisen. Näin ollen PPO vastaa Kustaava Palmusen edustaman sairaalanjohdon varkaussyttöksiin Kansan Lehdessä syyttämällä sairaalan johtoa epäsuorasti valehtelijoiksi ja suoraan kyvyttömäksi huolehtimaan valtion varallisuudesta (”Eikö olisi valtion varoista pidettävä parempaa huolta?”).

Työntekijät vallankahvassa 1918

Työntekijöiden ja sairaalanjohdon välit ajautuivat syksyn 1917 aikana yhä vaikeammiksi. Tästä kertoo PPO:n julkisen kielenkäytön koveneminen: ammattiosasto syytti useampia sairaalan johtoon kuuluneita henkilöitä muun muassa mielivallasta ja valehtelusta. Tästä huolimatta PPO koki olevansa altavastaaja, mitä parhaiten kuvastaa osaston puheenjohtajan Salokanteleen irtisanomisen aikoihin kirjoitetut tekstit. PPO:n ja sairaalanjohdon välit muuttuivat kuitenkin ratkaisevasti tammikuussa 1918, jolloin PPO:n lakkokomitea valtasi sairaalan.

Ylilääkäri Ernst Thermanin päiväkirjamerkinnöistä selviää, että Pirkkalan punakaarti takavarikoi helmikuun alussa taloudenhoitaja Swendeliniltä pari kivääriä ja tämän sapelit. Lisäksi hänen luotaan etsittiin suojeluskuntaan liittyviä papereita, sellaisia kuitenkaan löytämättä. Ylilääkääriltä itseltään takavarikoitiin metsästyskivääri- ja haulikko. Näiden lisäksi sairaalalta löydettiin 3–4 haulikkoa. Mitään suurempaa aseätköä ei löytynyt.³⁶⁰

Asetakavarikointia seuranneen päivän yleisessä kokouksessa nostettiin esille työnjohtajar Kustaava Palmunen, jonka nähtiin uhkailleen osaston jäseniä irtisanomisella vuoden 1917 aikana. Palmusen kaikki ”selvästi todistettavissa” olevat teot selvitettiin Nokian lakkokomitealle. Oikeus kävi nopeasti, sillä jo seuraavana päivänä Pirkkalan järjestyskaartin vallankumouksellinen keskuskomitea antoi määräyksen, että Palmusen tuli poistua Pitkäniemen keskuslaitoksen alueelta helmikuun 7. päivään mennessä. PPO:n yleinen kokous hyväksyi päätöksen, vaikkakin 63 osaston

³⁶⁰ Therman 1975, 44–45. Myös: Kaarninen & Kaarnen 1990, 84–85.

jäsentä olisi antanut Palmuselle ainoastaan 48 tuntia aikaa poistumiseen. Kokous valitsi joukostaan kymmenen hengen lähetystön, joka lähti kesken kokouksen antamaan Palmuselle poistumiskäskyn muiden kokoustajien jäädessä odottamaan. Palattuaan lähetystö kertoi ilmoittaneensa Palmuselle, että valitukset ovat ”turhia”, sillä karkotus ”pannaan täytäntöön”.³⁶¹

Muutamaa päivää myöhemmin osaston kokouksessa tuotiin esille, että Kustaava Palmunen oli kertonut lähtevänsä vain ”lomalle muutamaksi ajaksi, tullakseen taas takaisin”. Osasto päätti palauttaa Palmusen maanpinnalle lähettämällä työnjohtajattaren luokse kolmihenkeisen komitean muistuttamaan Palmusen häädöstä ja uhkaamaan Pirkkalan järjestyskaartilla, mikäli Palmunen ei alistu PPO:n käskyyn.³⁶²

Palmusen lisäksi PPO keskusteli myös muista sairaalan johtohenkilöistä ja yleinen kokous valtuutti PPO:n lakkokomitean päättämään, millaisia toimenpiteitä osasto suorittaisi muiden osalle. Keskustelun aiheena olivat ensimmäisen koneenkäyttäjä Severi Nyströmin, ylihoitajatar Lydia Sinisalon, lääkäri Johannes Heikinheimon, ylilääkäri Ernst Thermanin ja taloudenhoitaja Bruno Swendelinin käytös.³⁶³

Vihtori Salokanteleen irtisanominen ei ollut unohtunut osaston jäsenten keskuudessa, ja asiaan palattiin helmikuussa 1918. Lähteiden valossa tilanne uhkasi jopa luisua ammattiosaston lakkokomitean käsistä, kun konehuoneen työntekijät vaativat esimiestään Severi Nyströmiä tilille tämän toiminnasta alaisiaan kohtaan.

Lakkokomitean puheenjohtaja ilmoitti konehuoneen miehistön olevan kiihdyksissään Ylikoneenhoitajaa Severi Nyströmiä vastaan, hänen käytöksensä heitä kohtaan, ja että mainittu miehistö uhkaa ajaa Nyströmin keskuudestaan omin voimin, jos ei osasto ja lakkokomitea puutu asiaan sekä ilmoitti asian otettavan esille Pirkkalan järjestyskaartin vallankumouskeskuskomiteassa mitä pikemmin.³⁶⁴

Kaksi päivää myöhemmin PPO:n yleisessä kokouksessa luettiin konehuoneen työntekijöiden todistuksiin perustuvat syytökset Nyströmiä kohtaan. Esimiehen kerrotaan esiintyneen ”röyhkeästi”, ”sopimattomasti” ja ”ilkeämielisesti” alaisiaan ja hoitajia kohtaan. Hänen kerrottiin myös toisinaan ”käyneen käsiksi” alasiinsa. Nyström oli todisteiden mukaan myös tarjonnut rahaa, mikäli työntekijät häätäisivät yhden kollegoistaan pois sairaalalta (”On maksun luvannut jos toimitettaisi eräs lämmittäjä pois”). Lisäksi Nyströmin muistutettiin käyttäytyneen Vihtori Salokanteleen

³⁶¹ PPO:n yleinen kokous 2.–3.2.1918, Pitkämäen arkisto.

³⁶² PPO:n yleinen kokous 5.2.1918, Pitkämäen arkisto.

³⁶³ PPO:n yleiset kokoukset 5.2.–6.3.1918, Pitkämäen arkisto.

³⁶⁴ PPO:n yleinen kokous 7.2.1918, Pitkämäen arkisto.

irtisanomiseen liittyen ”räikeästi” ja kehuskelleen, että hän oli Salokanteleen irtisanomisen takana (”hän se oli, joka sai W.Salokanteleen pois”). Näin ollen konehuoneen työntekijät ilmoittivat, etteivät jatkossa työskentelisi Nyströmin alaisuudessa.³⁶⁵

Kuten todisteista ilmenee, on Nyström lämmittäjiä kohtaan esiintynyt röyhkeästi, jopa sopimattomastikin. 2si: Lämmittäjät kertoivat Hirvosen puheen jälkeen Nyströmin käyneen käsiksi toisinaan. On maksun luvannut jos toimitettaisi eräs lämmittäjä pois. W. Salokanteleen asiassa esiintynyt räikeästi. Ansu Kivioja kertoi hänen sanoneen, että hän se oli, joka sai W.Salokanteleen pois ja että hän saa pois kenen hän vaan tahtoo toimittaa. Lämmittäjät ilmoittivat, että hän yleen[sä] käyttäytyy hyvin sopimattomasti lämmittäjiä kohtaan ja päättivät ettei he täst edes työskentele Nyströmin johdolla. Hoitajakunnan taholta tuotiin myös esille, että Nyström on heitäkin kohtaan käyttäytynyt sopimattomasti ja ilkeämielisesti.³⁶⁶

PPO:n yleinen kokous oli jälleen nopea tuomioissaan. Se määräsi kymmenenhenkisen komitean takavarikoimaan välittömästi Nyströmin avaimet ja antamaan seuraava tiedoksianto:

Severi Nyströmiä vastaan toivat täkäläisen laitoksen lämmittäjät siksi päteviä syitä, että järjestynyt työväki ei salli sellaisen henkilön työskentelevän täkäläisellä laitoksella, sekä ilmoittivat että he eivät tule enää toimimaan hänen määräystensä alaisena. Vielä tuotiin ilmi, että Nyström on käyttäytynyt röyhkeästi sellaisiakin henkilöitä kohtaan, jotka eivät edes kuulu hänen määrättäväkseen. Kokous päätti yksimielisesti, että Severi Nyströmin on poistuttava täkäläiseltä laitokselta kaikkineen ja jätettävä paikkansa toisten käytettäväksi t.k. 12sta p:vään ennen kl 12sta p.m. Jos hän ei poistu määrättyinä aikana tullaan se ilmoittamaan Pirkkalan Järjestyskaartin vallankumouskeskuskomitealle ja se on tiedetty mitä siitä seuraa.³⁶⁷

Vierailtuaan Nyströmin luona komitea palasi avainten kera. Nyström oli pöytäkirjan mukaan ottanut häätöpäätöksen vastaan ja kiittäneen osastoa. Kokous määräsi jäsenensä tarkkailemaan Nyströmiä loppuajan, jonka tämä oli sairaalalla. Tämän jälkeen osasto lähetti taloudenhoitajalle komitean, joka ”tiedotti” häntä konehuoneella tapahtuneista muutoksista.³⁶⁸

Kokous päätti yksimielisesti lyhennetyllä pöytäkirjaotteella tiedottaa t.k. 10 p:nä Pitkäniemen Taloudenhoitajalle 1:si että 1sen koneenhoitajan on pakko jättää paikkansa, hänelle on jo viety siitä kirjallinen tiedonanto. Hänen tilalleen määräsi kokous 2:sen koneenhoitajan väliaikaisesti, jota lämmittäjät tulevat avustamaan parhaan kykynsä mukaan, jos apua tarvitaan. 3:si Kun ensimmäisen koneenkäyttäjän paikka ilmoitetaan haettavaksi, on toinen koneenkäyttäjä P.J Toivonen etuoikeutettu sen saamaan, jos hän sitä haluaa ja lämmittäjät siihen suostuvat. 4:ksi: Kun tulevaisuudessa ensimmäisen tahi 2:sen koneenkäyttäjän paikkoja täytetään, tulee ne täyttää ainoastaan sellaisilla henkilöillä, joille P.P. osasto antaa suostumuksensa ja erittäinkin Lämmittäjät, samoin kaikille laitoksen palvelukseen otettaville tulee ensin saada P.P. osaston suostumus. Yksimielikokouksen päätös on, että päätökset ovat peruuttamattomia ja käytännössä toteutettavia.³⁶⁹

³⁶⁵ PPO:n yleinen kokous 9.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

³⁶⁶ PPO:n yleinen kokous 9.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

³⁶⁷ PPO:n yleinen kokous 9.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

³⁶⁸ PPO:n yleinen kokous 9.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

³⁶⁹ PPO:n yleinen kokous 9.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

Nyströmin irtisanominen kuvastaa osaltaan, kuinka ammattiosaston ja sairaalan johdon välit muuttuivat sisällissodan myötä. Nyt PPO irtisanoi kuulematta syytettyä esimiesasemassa olevia henkilöitä ja ilmoitti tämän jälkeen talouspuolen esimiehelle Swendelinille, kuinka talouspuolen työt organisoitaisiin. Lisäksi PPO ilmoitti, kenen työntekijän tulisi olla etuoikeutettu nousemaan konehuoneen seuraavaksi esimieheksi, mikäli hän itse ja konehuoneen alaiset niin haluavat. Mikäli uusia työntekijöitä palkattaisiin sairaalan ulkopuolelta, tulisi heidät hyväksyttäväksi ensin PPO:lla.

Mervi ja Pekka Kaarnisen Pitkänien sairaalan historiasta selviää, että maaliskuussa myös taloudenhoitaja Swendelin päätyi vallankumousoikeuden eteen. Häntä syytettiin suojeluskunnan perustamisen suunnittelusta. Koska suojeluskunta jäi syksyllä 1917 kannatuksen puutteen vuoksi perustamatta eikä punakaarti löytänyt taloudenhoitajan luota raskauttavia todisteita, syytökset kumottiin aiheettomina.³⁷⁰

PPO:n johtokunta määräsi helmikuun loppupuolella, että sairaalan henkilökunta siirtyisi syömään samanarvoista ruokaa. Ammattiosaston näkökulmasta sairaalan johto (”lääkäri[t] ja muu virkakunta”) olivat ”eläneet mitä ylellisemmin”, kun sairaalan työntekijät (”al[i]n palveluskunta”) oli kärsineet elintarvikepuolan vuoksi. Päätös ei koskenut potilaita. Johtokunta asetti kaksi jäsentään vartioon keittiöön, jotta määräystä myös noudatettaisiin.

Johtokunta ehdotti, että koska maassamme vallitsee ankara elintarvikepuola ja kaikkialla saavat siitä kärsiä. Vaan täkäläisellä laitoksella on havaittu, että lääkäri ja muu virkakunta, jotka ovat laitoksen ruuassa eivät ole saaneet siitä kokea kerrassaan mitään, vaan ovat eläneet mitä ylellisemmin. Kun sitä vastoin, al[i]n palveluskunta jo kohta sodan alusta, on saanut tuntuvasti kokea elintarvikepuolan seurauksia, nykyään vieläkin enemmän. Niin päätti johtokunta kokouksessaan asettua sille kannalle, että kakkien täytyy tästä alkaen syödä samanarvoista ruokaa, jotka ovat laitoksen ruuassa ja kaikki tähän asti saadut viikkoannokset on lopetettava. (Päätös ei koske potilaita, eikä erinäisiä sairaustapauksia.) Keittiöön määrättiin kaksi henkilöä, jotka pitävät silmällä, että päätöstä noudatetaan.³⁷¹

On kuitenkin huomioitava, vaikka PPO saneli monet asiat sairaalan johdolle, ei ammattiosaston tarkoituksena ollut tammi-maaliskuun aikana sairaalan toiminnan lakkauttaminen tai sairaalan johdon syrjäyttäminen. Kun maaliskuussa 1918 PPO määräsi, ettei henkilökunta saisi muuttaa pois laitokselta ilman lupaa edes punakaartiin, perusteli se päätöstään sillä, että ”laitos tulee kärsimään työväen vähyydestä”.³⁷² Näin ollen laitoksen toimintakyky meni PPO:n näkökulmasta jopa puna-armeijan tavoitteiden edelle.

³⁷⁰ Kaarninen & Kaarninen 1990, 84–85.

³⁷¹ PPO:n johtokunnan kokous 23.2.1918, Pitkänien arkisto.

³⁷² PPO:n yleinen kokous 6.3.1918, Pitkänien arkisto.

Osaston neuvottelusuhde ylilääkäri Thermanin kanssa jatkui koko sairaalan valtauksen ajan. Kun osasto ajoi kahdeksan tunnin työajan sairaalalle, keskusteli se asian käytäntöön saattamisesta Thermanin kanssa.³⁷³ Ylilääkäri ja taloudenhoitaja vastasivat edelleen useista käytännönasioista sairaalalla. Hyvänä esimerkkinä käy PPO:n yleisen kokouksen keskustelu sisällissodan aikana lakkautettujen porvarilehtien korvaamisesta työväenlehdillä. Alla olevassa katkelmassa PPO määrää komitean ”keskustelemaan” ylilääkärin ja taloudenhoitajan kanssa ja ”sopimaan” asiasta. Lisäksi kokous ”toivoo” – ei siis määrää – että tulevaisuudessa sairaalalle ilmestyisi Työmies ja useampi kappale Kansan Lehteä. Niinkin yksinkertaiselta asialta kuulostava toimenpide kuin lehtien tilaaminen jää pöytäkirjan valossa ylilääkärin ja taloudenhoitajan vastuulle.

Otettiin esille kysymys, olisiko tarpeellista vaatia laitoksen johtohenkilöitä tilaamaan työväenlehtiä niiden porvarilehtien tilalle, joita on tullut tähän asti, vaan jotka ovat toistaiseksi lakkautetut. Asiasta syntyi pitkä keskustelu, jossa hoitajakunnan taholta ilmoitettiin sairaitten kaipaavan sanomalehtiä, niiden jotka ovat tottuneet saada lukea ennenkin. Ja koska Ylilääkäri on tähän asti esiintynyt puolueellisesti sanomalehtiä tilatessansa, niin sairasosastoille kuin muuallekin, eikä puolueettomasti niinkuin edeltäjänsä, jotka tilasivat myöskin työväen sanomalehtiä. Päättyi kokous että niiden toistaiseksi lakkautettujen porvarilehtien tilalle on tilattava niin monta työväen lehteä kuin niitä oli tilattu tänä vuonna ja ettei enää tuo puolueellisuus uusiintuisi porvarilehtien alkaessa ilmestyä. Valittiin kolmehenkinen lähetystö lyhennetyllä pöytäkirjaotteella tiedoittamaan tämä laitoksen Ylilääkärille joka Taloudenhoitajan kanssa saa keskustella ja sopia asiasta. Kokous toivoisi, että tilattaisi niin Työmies kuin Kansalehtiäkin.³⁷⁴

Työväenlehtien tilausta perustellaan sillä, että potilaat kaipaavat lukemista (”sairaitten kaipaavan sanomalehtiä, niiden jotka ovat tottuneet saada lukea ennenkin”). Toinen perustelu on myös tulevaisuuteen luotaava: osasto haluaa tilata työväenlehtiä nyt, jotta myös tulevaisuudessa sairaalalla olisi porvarilehtien ohella luettavana myös työväenlehtiä (”ettei enää tuo puolueellisuus uusiintuisi porvarilehtien alkaessa ilmestyä”). Pöytäkirjan valossa PPO ei siis hahmottanut Pitkänien tulevaisuutta ilman työnjohtajia tai porvarilehtiä.

Valkoisten armeijan miehitettyä Pitkänien maaliskuun loppupuolella ja palautettua vanhan, ylilääkärin johtaman, järjestyksen sairaalalle, useat PPO:n tekemät muutokset kumottiin. Suurimpana muutoksena PPO lakkautettiin, mutta sairaalalla myös kumottiin hoitajien kahdeksan tunnin työaika. Lisäksi ylilääkäri haetutti PPO:n erottaman Kustaava Palmusen Tampereelta sairaalan hevosella. Pitkänienessä aloitettiin myös selvitys siitä, ketkä sairaalan henkilökunnasta olivat osallistuneet vallankumoukseen, minkä seurauksena kaikkiaan 34 henkilökunnan jäsentä erotettiin. Esimerkiksi osaston toiminnassa mukana olleet Aliisa Medberg ja Ada Väisänen pidätettiin, koska heidän kerrottiin ”agiteeranneen vallankumouksen hyväksi” ja puhuneen

³⁷³ PPO:n yleinen kokous 7.2.1918, Pitkänien arkisto.

³⁷⁴ PPO:n yleinen kokous 19. 2.1918, Pitkänien arkisto.

”halventavasti” valkoisista. Taloudenhoitaja Swendelin aloitti 8. huhtikuuta henkilökunnan kuulustelut, minkä seurauksena Medbergin ja Väisäsen lisäksi kolme pitkäniemeläistä joutui Tampereelle kuulusteltavaksi.³⁷⁵

Senaatin määräyksellä 16. huhtikuuta kaikki punakaartin toimintaan osallistuneet irtisanottiin, heidän joukossaan Pitkäniemen komisaarina ja lakkotoimikunnan puheenjohtajana toiminut Emil Sievinen. Hän puolusti itseään kuulusteluissa sillä, ettei ollut toiminut omavaltaisesti vaan keskustellut aina ylilääkärin ja taloudenhoitajan kanssa. Tampereen kuulusteluissa hänet vapautettiin kaikista syytteistä. Analysoitaessa PPO:n ja sairaalan johdon suhdetta, on mielenkiintoista, että Sievinen sai ainoana Pitkäniemestä irtisanottuna ylilääkäri Thermanilta suosituskirjeen. Thermanin mukaan Sievinen oli hoitanut tehtävänsä kunnolla ja tulleen valtiollisista syistä irtisanotuksi. Sotatilana vuoksi kaikki Pitkäniemen miehet kutsuttiin asepalvelukseen, ja kutsunnoissa hyväksyttiin yhteensä 24 miestä joiden piti astua palvelukseen. Ylilääkärin onnistui kuitenkin saamaan 14 työntekijälleen lykkäystä.³⁷⁶

Vaikka PPO:n ja sairaalan johdon suhteet kiristyivät ammattiosaston toiminnan aikana, ei sairaalan johto välttämättä nähnyt PPO:n ydintoimijoita syyllisenä sisällissodan aikaisiin tapahtumiin Pitkäniemessä. Ottaen huomioon sisällissodan aikana Hämeessä tapahtuneen punaisen terrorin³⁷⁷, näyttäytyy PPO:n ja paikallisen lakkotoimikunnan toiminta Pitkäniemessä maltilliselta. Sisällissota näyttää kuitenkin vaikuttaneen voimakkaasti ylilääkäri Thermaniin. Hän toimi pataljoonanlääkärinä suojeluskunnassa vuosina 1919–1923. Therman myös nimitettiin suojeluskuntaupseeriksi vuonna 1923.³⁷⁸

³⁷⁵ Kaarninen & Kaarninen 1990, Siltanen 2014a, 64–65.

³⁷⁶ Kaarninen & Kaarninen 1990, 88–89.

³⁷⁷ Marko Tikan mukaan punainen terrori (kuten valkoinen terrorikin) oli yksittäisen henkilökohtaisen toiminnan lisäksi sotataktista sodankäyntiä. Jälkimmäisellä tukahdutettiin vihollisen toiminta, kun vallattu alue otettiin psykologisesti hallintaan. Lisäksi taustalla oli ideologisia vaikuttimia, kun punaiset johtajat tuomitsivat luokkavihollisiaan. Tikan mukaan vallankumoukselliset tekivät yhteensä 1 600 surmantekoa rintaman takana. Järjestelmällisintä punainen terrori oli Kouvolassa ja Hämeen Toijalassa. Molemmissa surmattiin yli sata vallankumouksen vastustajaa. Tikka 2006, 69–75; Tikka 2009, 228–235; Haapala & Tikka 2013, 115–117. Hämeen punaisesta terroristista myös: Myllyniemi 2007, 18–25, 63–75.

³⁷⁸ Bergholm 1927, 514–515.

5.3. PITKÄNIEMEN PAIKALLISOSASTON TOIMIJUUS SAIRAALAN ULKOPUOLELLA

5.3.1. PPO kansallisena toimijana

Vaikka Pitkäniemeä on vuosien saatossa luonnehdittu ”suljetuksi maailmaksi”³⁷⁹, oli sairaalan ensimmäisellä ammattiosastolla perustamisestaan lähtien tiivis suhde Pirkkalan työväenliikkeeseen ja Suomen ammattiyhdistysliikkeeseen. Jo perustavassa kokouksessa oli läsnä Suomen tehdas- ja sekatyöväenliiton edustaja ja kokous teki alustavan päätöksen liittyä liiton jäseneksi.³⁸⁰ Toisessa kokouksessa liiton säännöt hyväksyttiin ja tehtiin sitova päätös liittyä ammattiliiton jäseneksi. Tämä tarkoitti liittymistä myös sosialidemokraattiseen puolueeseen.³⁸¹

Huhtikuun aikana osastolle valittiin Kansan Lehden kirjeenvaihtaja, mikä kertoo aikomuksesta linkittää osasto myös julkisessa keskustelussa (Tampereen seudun) työväenliikkeeseen. PPO koki Kansan Lehden itselleen tärkeäksi julkaisuksi, josta se omisti aluksi yhden osakkeen, mutta lisäsi osakemäärän kymmeneen auttaakseen lehteä taloudellisesti. PPO valitsi joukostaan myös nelihenken ”kirjeenvaihtokomitean”, jonka tehtäväksi annettiin uusien tilaajien hankinta lehdelle.³⁸²

Vuoden 1917 toimintakertomuksesta PPO ymmärsi oman osastonsa osana suurempaa työväenliikettä. Tässä tekstissä PPO:n toiminta nähdään ”työväenaatteen” leviämisen seurauksena, joka versosi pitkäniemeläisten halusta linkittyä leviävään ammattiyhdistysliikkeeseen.

Maaliskuun vallankumous Venäjällä saattoi myös Suomessakin työväestölle vapaamman toiminta mahdollisuuden. Työväki alkoi järjestäytymään monivuotisen painostuksen alta. Ammattiosastoja perustettiin kaikkialla maassamme. Työväenaate alkoi saada jalansiaa myöskin mielisairaalan palvelusväestön keskuudessa. Niinpä Pitkäniemen keskuslaitoksella useampain henkilöiden mielipiteiden johdosta päätettiin kutsua joku työväen puhuja joka selostaisi tilannetta, ja samalla antaisi alku ohjeet osaston perustamisessa. Maaliskuun 26 pnä saapui Tampereen piiritoimiston lähettämänä toveri J. Lehto joka lyhyesti selosti jo mainitut asiat. Samalla kertaa kokoontunut väestö päätti yhtyä ammatilliseen liikkeeseen, perustamalla osasto joka sai nimikseen Pitkäniemen palveluskunnan osasto joka Suomen tehdas ja sekatyöväenliittoon liittymällä on sidottu Ammattijärjestöön sekä sosialitemokraattiseen puolueeseen.³⁸³

Vuoden 1917 aikana PPO otti vaihtelevasti kantaa myös valtakunnan politiikkaan ja osoitti mieltään yhteiskunnan rakenteita vastaan. Heinäkuussa PPO osallistui Nokialla pidettyyn rauhanmielenosoitukseen.³⁸⁴ Kun eduskunta hyväksyi heinäkuussa 1917 niin kutsutun valtalin,

³⁷⁹ ”Mielisairaalat ja niiden sisäinen elämä”, Mielisairaanhoidaja-lehti N:o 2/1945, 17.

³⁸⁰ PPO:n yleinen kokous 26.3.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁸¹ PPO:n yleinen kokous 29.3.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁸² PPO:n yleinen kokous 17.4.–24.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁸³ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁸⁴ PPO:n yleinen kokous 24.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

Venäjän väliaikainen hallitus hajotti eduskunnan heinäkuun 31. päivä.³⁸⁵ Poliittisen kriisin keskellä PPO päätti ottaa poikkeuksellisesti kantaa valtakunnan politiikkaan. Osasto antoi väliaikaiselle hallitukselle ”paheksumislausunnon sen omavaltaisesta käytöksestä Suomen eduskuntaa kohtaan”. Osasto päätti myös tuomita väliaikaisen hallituksen toiminnan julkisesti Kansan Lehdessä.³⁸⁶ Kirjoitusta ei kuitenkaan julkaistu, ja näin lähteiden valossa jää epävarmaksi, kirjoittiko osasto milloinkaan kannanottoaan vai jättikö toimitus sen julkaisematta.

Uudet eduskuntavaalit määrättiin lokakuulle 1917. Valtalain kaataminen hajotti poliittisen kentän. Sosialidemokraatit pitivät eduskunnan hajotusta vallankaappauksena, porvaripuolueet puolestaan alkoivat nähdä valtalin sosialistien vallankaappausyrityksenä. Eduskuntavaaleihin oli ainoastaan kolme kuukautta, ja vaalitaistelu kärjisti Pertti Haapalan mukaan entisestään poliittista elämää. Pitkäniemessäkin PPO:n kokouksessa keskusteltiin korkeimmasta vallankäytöstä Suomessa³⁸⁷. Poliittinen kielenkäytössä vastapuolta syytettiin petturuudesta. Sosialistit hakeutuivat yhteistyöhön bolševikkien kanssa, jotka yllyttivät vallankumoukseen ja lupasivat itsemääräämisoikeutta. Porvarit nähtiin väliaikaisen hallituksen liittolaisina työväen riistossa. Porvarienväen näkökulmasta SDP oli vihollinen, joka yritti yksinvaltaan.³⁸⁸

Syksyn eduskuntavaalit aktivoivat myös Pitkäniemien järjestäytyneet työntekijät. Syyskuussa PPO:n johtokunta päätti esitellä yleiselle kokoukselle ajatuksen ”kotiagiteerauksesta”, jota varten ammattiosasto valitsisi joukostaan henkilöitä, joiden tehtävä oli kiertää äänioikeutettujen luona ja ”selittää ja kehottaa” äänestämään työväenpuoluetta.³⁸⁹ Tampereella SDP keräsi 56,8 prosenttia ja Pirkkalassa jopa 74,9 prosenttia äänistä, mutta valtakunnallisesti SDP hävisi eduskuntavaalit ja Suomeen muodostettiin P.E. Svinhufvudin johtama porvarihallitus.³⁹⁰

Syksyn edetessä yhteiskunnallinen ilmapiiri ja vastakkainasettelu lisääntyivät. Suojeluskuntien määrä kasvoi syyskuussa 1917, jolloin valtiovalta alkoi organisoida suojeluskuntien perustamista. Kun kesällä suojeluskuntia oli kymmeniä, syyskuun lopussa määrä oli jo 251. Myös työväen kaartienväen määrä nousi suojeluskuntien tasolle lokakuussa, kun sekä SAJ että SDP kehottivat

³⁸⁵ Haapala 2009c, 63–64.

³⁸⁶ PPO:n yleinen kokous 23.8.1917, Pitkäniemien arkisto.

³⁸⁷ PPO:n johtokunnan kokous 15.8.1917, Pitkäniemien arkisto.

³⁸⁸ Haapala 2009c, 63–66.

³⁸⁹ PPO:n johtokunnan kokous 16.9.1917, Pitkäniemien arkisto.

³⁹⁰ Tampereella: Riippumattomien suomalaisten vaaliliitto 5013, Sosialistien vaaliliitto 7998, Kristillisen työväen vaaliliitto 1042, villi lista 9, kirj. 4; Pirkkalassa: Riippumattomien suomalaisten vaaliliitto 907, Sosialistien vaaliliitto 3093, Kristillisen työväen vaaliliitto 127, villi lista 2, kirj. 1. ”Eduskuntavaalien tulokset”, Aamulehti 6.10.1917.

paikallisjärjestöjä perustamaan niitä.³⁹¹ Pitkäniemessä PPO:n johtokunnan kokouksessa keskusteltiin ”lahtarikaarteista ja sen tarkoituksista”.³⁹² Asia nähtiin tärkeänä ja johtokunta päätti alustaa keskustelun yleiselle kokoukselle. Osaston keskustelussa alleviivattiin, että suojeluskunnat oli perustettu ”porvariston pyyteiden tukemiseksi ja taisteluseksi työväkeä vastaan.”³⁹³

Lokakuun 20. päivä Suomen Ammattijärjestö SAJ:n valtuusto antoi jäsenjärjestöilleen kehotuksen perustaa ”itsepuolustukseksi” paikallisia ”työväen järjestyskuntia”. PPO:n johtokunta käsitteli kehotusta omassa kokouksessaan ja kirjasi pöytäkirjaansa SAJ:n kehotuksen. SAJ:n kehotus toteaa, että porvariluokka aseistautuu työväenluokkaa ja sen ”edistyspyrkimyksiä” vastaan.

[K]un porvariluokka nyt kuumeisesti järjestäytyy ja aseistautuu ilmeisesti työväkeä vastaan ja sen tärkeimpiä edistyspyrkimyksiä tukahduttaakseen, niin työväestön on itsepuolustukseksi ja kaikkien mahdollisten tapausten varalle heti muodostettava kaikkialla maassa työväen järjestyskaarteja ja järjestyneen työväen niihin runsaslukuisasti liityttävä. Työväen järjestyskaartien perustamiseen on aloite viipymättä tehtävä työväen paikallisten eduskuntien tai ellei sellaisia ole, työväen yhdistysten ja ammattiosastojen. Näiden työväen järjestyskaartien on kiireellisesti harjaannuttava tehtäviensä täyttämiseen. Työväen järjestyskuntien säännöt julkaistaan lähipäivinä työväen lehdissä.³⁹⁴

PPO:n johtokunta keskusteli SAJ:n kirjeen pohjalta ja päätti perustaa oman järjestyskaartin.³⁹⁵ Johtokunnan Alekski Kivioja alusti asian PPO:n yleiselle kokoukselle 29. lokakuuta, joka puolsi johtokunnan näkemystä. Yleinen kokous muodosti nelihenkinen komitean valmistelemaan järjestyskaartin perustamista ja listaamaan kaartilaisiksi haluavat:

Johtokunnan ehdotuksena alusti Alekski Kivioja kokoukselle kysymyksen Työväen suojeluskunnan tarkoituksesta ja sen tänne perustamisesta mainiten m.m että koska porvariluokka nyt kuumeisesti järjestäytyy ja aseistautuu ilmeisesti työväkeä vastaan ja sen tärkeimpiä edistyspyrkimyksiä tukahduttaakseen, niin työväestön on itsepuolustukseksi ja kaikkien mahdollisten tapausten varalle muodostettava Työväen suojeluskaarteja ja työväestön on niihin runsaslukuisasti liityttävä. Keskustelussa, joka tämän johdosta syntyi, kannatettiin Työväen suojeluskunnan tänne perustamista ja valittiin komitea tätä asiaa edelleen ajamaan, johon tulivat: Alekski Kivioja, Frans Lehtimäki, Kalle Lehtimäki ja Heikki Hirvonen, kokoonkutsujana Alekski Kivioja. Näille henkilöille voivat ilmoittautua ne osaston jäsenet jotka haluavat liittyä Työväen suojeluskuntaan.³⁹⁶

Pitkäniemessä keisarin vallan romahtaminen ei muodostanut valtatyhjiötä. Ylilääkäri ja taloudenhoitaja pitivät työnsä ja asemansa. Paikallistasolla ei myöskään ollut aiempaa järjestyksenpidosta vastannutta organisaatiota, mikäli ei lasketa mielisairaalan potilaiden hoitajia,

³⁹¹ Haapala 2009c, 75–78.

³⁹² PPO:n johtokunnan kokous 15.10.1917, Pitkänien arkisto.

³⁹³ PPO:n yleinen kokous 19.10.1917, Pitkänien arkisto.

³⁹⁴ PPO:n johtokunnan kokous 28.10.1917, Pitkänien arkisto.

³⁹⁵ PPO:n johtokunnan kokous 28.10.1917, Pitkänien arkisto.

³⁹⁶ PPO:n yleinen kokous 29.10.1917, Pitkänien arkisto.

jotka rajoittivat potilaiden toiminnanvapautta. Näin Pitkäniemeen ei syntynyt poliisien tai miliisin kokoista valtatyhtiötä täytettäväksi. PPO:n työväenkaartia ei suunniteltu kasvotonta järjestyshäiriöitä varten vaan ”porvariluokkaa” vastaan. Uhka saattoi kuitenkin tuntua todelliselta, sillä Mervi ja Pekka Kaarnisen tutkimuksen mukaan, taloudenhoitaja luutnantti Swendelin suunnitteli syksyllä Pitkäniemen suojeluskunnan perustamista. Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut kannatuksen puutteen vuoksi.³⁹⁷

Pöytäkirjasta käy ilmi, että Alekski Kiviojan alustus tukeutui pitkälti SAJ:n kirjeeseen, jossa korostui paikallista tarvetta laajempi yhteiskunnallinen näkökulma. SAJ:n näkökulmasta kaartilla oli itsepuolustusellinen luonne. Retoriikassa itsepuolustus kohdistui sekä jäsenten fyysiseen loukkaamattomuuteen (”porvariluokka nyt kuumeisesti järjestäytyy ja asestautuu ilmeisesti työväkeä vastaan”) että työväenliikkeen politiikan ja arvojen puolustamiseen (”tärkeimpiä edistyspyrkimyksiä tukahduttaakseen”). Työväenluokan eli myös PPO:n tuli varautua ”kaikkien mahdollisten tapausten varalle”.³⁹⁸

Yleisen kokouksen päätöksestä ja komiteasta huolimatta PPO:n järjestyskaarti jäi perustamatta. Joulukuun alussa PPO:n johtokunta päätti uudistaa ”punakaartin perustamiskysymyksen yleiselle kokoukselle.”³⁹⁹ Tämän jälkeen PPO ei enää pöytäkirjalähteiden valossa keskustellut oman järjestyskaartin perustamisesta.

Tammikuussa PPO keskusteli yleisessä kokouksessaan porvarillisen eduskuntaryhmän päätöksestä, jolla se antoi P.E. Svinhufvudin senaatille valtuudet edetä järjestysvallan lujittamisessa ja armeijalaitoksen perustamisessa Suomessa tai PPO:n sanoin ”sotalaitosperustamispuhailussa”.⁴⁰⁰

Keskusteltiin porvarillisen eduskuntaryhmän sotalaitosperustamispuhasta. Keskustelussa todettiin, että sotalaitos maassamme on tarpeeton ja vieläpä vaarallinenkin laitos. Sen johdosta kokous yksimielisesti päätti ilmoittaa jyrkän vastalauseen porvarillisen eduskuntaryhmän päätöksen johdosta, jolla se päätti antaa senaatille valtuudet sotalaitosperustamispuhailuissa ja myöskin kokous ilmoittaa, että Pitkäniemen järjestynyt työväki tulee käsikädessä koko maamme järjestyneen työväestön kanssa kaikella voimallaan vastustamaan maamme porvariston sotilassuunnitelmia. -- Vuosikertomuksen ja vastalauseen selostaminen Kansanlehdessä jätettiin kirjeenvaihtajan tehtäväksi.⁴⁰¹

³⁹⁷ Kaarninen & Kaarninen 1990, 84–85.

³⁹⁸ PPO:n yleinen kokous 29.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

³⁹⁹ PPO:n johtokunnan kokous 4.12.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁰⁰ PPO:n yleinen kokous 24.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁰¹ PPO:n yleinen kokous 24.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

PPO tarkasteli valtakunnallista politiikkaa avoimen puolueellisesti, sillä syksyllä omaa järjestyskaartia suunnitellut järjestö näki eduskuntavetoisen sotalaitoksen ”tarpeettomana” ja ”vaarallisena”. PPO:n yleinen kokous linjasi, että ”Pitkäniemen järjestynyt työväki tulee käsikädessä koko maamme järjestyneen työväestön kanssa kaikella voimallaan vastustamaan maamme porvariston sotilassuunnitelmia”.⁴⁰² Poliittista toimijuuden näkökulmasta osasto päätti ottaa asiaan kantaa julkisesti Kansan Lehdessä. Joko kirjoitus jäi Heikki Porrasniityn tai Kansan Lehden toimituksen pöytälaatikkoon, sillä tätäkään kannanottoa ei julkaistu kyseisessä lehdessä. Syynä tähän voi olla Kansan Lehdessä 25. tammikuuta julkaistu SDP:n puolueuuvoton kannanotto, joka niin ikään tuomitsi porvaripuolueiden politiikan todeten, ettei ”Suomi itsenäisenäkään maana omaa seisovaa sotaväkeä tarvitse”.⁴⁰³ Samana päivänä senaatti julisti valkoiset suojeluskunnat senaatin joukoiksi.

Suomen työväenjärjestöt ja kaarti kaikkialla maassa nyt näyttäkööt vallankumouksellisen velvollisuutensa kukin voimainsa mukaan ja vallankumouksellinen järjestys on säilytettävä riveissämme. – Työväen vallankumous ylevä ja ankara. Se on ankara røyhkeille kansan vihollisille, mutta avulias turva kaikille sorretuille ja puutteenalaisille. Luottakaa työväen vallankumouksen voimaan!⁴⁰⁴

Sisällissodan puhjettua Kansan Lehden etusivulla julkaistiin Suomen Työväen Toimeenpanevan Komitean ”Julistus Suomen kansalle”, jonka mukaan ”kaikki vallankumouksellinen valta Suomessa nyt kuuluu järjestyneelle työväelle ja sen vallankumouselimille”. PPO:n yleinen kokous hyväksyi yksimielisesti sosialidemokraattisen vallankumousohallituksen ohjelman ja toivotti onnea Kansanvaltuuskunnalle.⁴⁰⁵ PPO näki itsensä vallankumouksen edustajana Pitkäniemessä. Tähän viittaa PPO:n toiminta eli sairaalan valtaus kuin myös osaston käyttämä retoriikka. Esimerkiksi lakkokomitean jäsen Heikki Hirvonen esitteli itsensä Pirkkalan punakaartin suuntaan ”vallankumousohjeiden jäseneksi”.⁴⁰⁶

Sisällissodan edetessä PPO keskusteli kokouksissaan punakaartin avustamisesta. Helmikuun 16. päivän kokouksessa osaston rivijäsen ehdotti ”kolehdin” keräämisestä. Keskustelun jälkeen ehdotus hyväksyttiin ja PPO lahjoitti omasta kassastaan 50 markkaa keräystä varten. Keräykseen sai osallistua myös lahjoittamalla vaatteita.⁴⁰⁷ Yhteensä keräys tuotti 393 markkaa⁴⁰⁸, mikä on noin 140 euroa vuoden 2017 rahan arvossa⁴⁰⁹.

⁴⁰² PPO:n yleinen kokous 24.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁰³ ”Sos.dem puluueuvoston julistus”, Kansan Lehti 25.1.1918.

⁴⁰⁴ ”Julistus Suomen kansalle”, Kansan Lehti 28.1.1918.

⁴⁰⁵ PPO:n yleinen kokous 31.1.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁰⁶ ”Täten suosittellemme”, Pirkkala No 1–50, Pirkkala–Pori 1–40, Aå: 447, KA.

⁴⁰⁷ PPO:n yleinen kokous 16.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁰⁸ PPO:n yleinen kokous 6.3.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁰⁹ Suomen rahapajan rahanarvolaskuri. [<http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>]. Luettu 29.7.2017.

Asiasta keskusteltiin ja tehtiin päätös, että osaston kassasta otetaan 50 mk pohjarahaa sekä järjestyneitten kesken kerätään joko raha- tai vaate-avustusta, jotka merkitään sitä varten laitetulle listalle. -- Näin kertyneet varat voi mainittu esikunta jakaa joko punakaartilaiden perheille, jotka ovat tulleet kärsimään tai käyttää se Punakaartin edistytämiseksi.⁴¹⁰

Myöhemmin maaliskuun alussa PPO päätti perustaa ompeluseuran punakaartin hyväksi. Seuran tehtävänä oli myös kerätä varoja punakaartin tarpeisiin. Ompeluseura rajattiin ainoastaan järjestäytyneelle työväestölle. Seuran toiminnasta vastaaviksi nimitettiin neljä PPO:n naisjäsentä.⁴¹¹

Pitkaniemen työntekijöitä ja PPO:n jäseniä osallistui myös Pispalan punakaartin toimintaan. Hoitaja Kalle Valkama taisteli Pispalan ensimmäisen pataljoonan toisessa komppaniassa. Lisäksi Pitkaniemen koneenkäyttäjä P. Toivonen kuului kolmanteen komppaniaan, mutta toisin kuin Valkama, hän säästyi sodasta hengissä.⁴¹² PPO myös suositteli Pispalan punakaartille omia jäseniään. Kansallisarkiston valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkistosta löytyy helmikuulta 1918 kirje, jossa PPO:n sisäpiiriin kuuluneet Hannes Ojala ja Heikki Hirvonen ja kaartilainen P. Toivonen suosittelivat työkaveriaan lämmittäjä Kalle Lehtistä ”Punaseen kaartiin urhokkaana ja reippaana miehenä”.⁴¹³ Punakaartissa taistelleet pitkaniemeläiset, PPO:n järjestämät keräykset ja löytynyt yksittäinen kirje viittaavat siihen, että PPO:n ja paikallisten punakaartien välillä oli tiivis yhteydenpito. Suhteen parempi hahmottaminen edellyttäisi PPO:n pöytäkirjan lisäksi myös muiden – hajanaisten – lähteiden haalimista ja analyttistä luentaa.

Pitkaniemen keskuslaitos palveli sisällissodan aikana ensin Tampereen Punaisen ristin osaston haaraosastona ja myöhemmin itsenäisenä yksikkönä.⁴¹⁴ Helmikuussa PPO:n lakkokomitea ilmoitti Pitkaniemen mielisairaanhoidajille, että heidän tulisi suostuttava, mikäli SPR tarvitsisi keskuslaitoksen työntekijöistä sairaanhoidajiksi. Mikäli sairaalalle tuotaisiin haavoittuneita, tulisi henkilökunnan alistua lakkokomitean käskyihin.⁴¹⁵

Toisinaan PPO koki valtakunnallisen vaikutusmahdollisuutensa rajallisina tai haastavina. Kun Suomen tehdas- ja sekatyöväen ammattiliitto pyysi PPO:ta osallistumaan liiton taloudenhoitajavaaleihin, PPO ei suostunut järjestämään vaaleja, koska ehdolla olleet henkilöt

⁴¹⁰ PPO:n yleinen kokous 16.2.1918, Pitkaniemen arkisto.

⁴¹¹ PPO:n yleinen kokous 6.3.1918, Pitkaniemen arkisto.

⁴¹² ”Pispalan järjestökaarti”, Pirkkala No 221–230; ”Jokioisten punakaarti saanut”, Pirkkala No 221–230, Pirkkala–Pori 1–40, Aå: 447, Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto, KA.

⁴¹³ ”Täten suositlemme”, Pirkkala No 1–50, Pirkkala–Pori 1–40, Aå: 447, Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto, KA.

⁴¹⁴ Kaarninen & Kaarninen 1990, 86–87.

⁴¹⁵ PPO:n yleisen kokouksen 2.2.1918 hyväksymätön pöytäkirja, Pitkaniemen arkisto.

olivat ”tuntemattomia” osastolle.⁴¹⁶ PPO koki myös, että sen vaikutusmahdollisuudet SAJ:n suuntaan olivat rajalliset, koska mielisairaalan työntekijöiden ääntä ei osaston näkökulmasta kuultu Suomen tehdas- ja sekatyöväenliitossa.⁴¹⁷ Tämä ajoikin PPO:n suunnittelemaan omaa mielisairaalan työntekijöiden ammattiliittoa.

5.3.2. PPO:n toimijuus osana mielisairaaloiden välistä verkostoa

Pitkäniemi oli vuonna 1917 Suomen suurin⁴¹⁸ mielisairaala, mistä johtuen se toimi myös eräänlaisena esikuvana muiden sairaaloiden työntekijöille. Osittain tästä johtuen Pitkäniemi oli mielisairaalan työntekijöiden ammatillisen järjestäytymisen vetureita 1910–1930-luvuilla.⁴¹⁹ Kevään 1917 aikana PPO:n johtokunta oli kirjeilyssä Suomen mielisairaaloihin, joiden työntekijät Pitkäniemen tapaan olivat muodostaneet ammattiosastoja. PPO oli kevään ja kesän aikana yhteydessä ainakin Kuopion Niuvanniemen, Käkisalmen, Sipoon Nikkilän, Tampereen Hatanpään ja Vaasan Mustasaaren sairaaloiden työntekijöihin.⁴²⁰

Pidettiin yleisenä mielipiteenä että ilmoitettaisiin osaston toiminnasta muiden mielisairaaloiden ammattiosastoille. Valittiin erityinen kirjelmien laatija, joksi tuli H. Ojala. Johtokunnassa luetaan ensin nämä kirjelmat.⁴²¹

Suomen tehdas- ja sekatyöväenliitto oli vuonna 1909 perustettu niin kutsuttu kaatoliitto, johon SAJ ohjasi sellaisia ammattiryhmiä, joille se ei keksinyt parempaakaan kotia. Mielisairaanhoidajien historiasta kirjoittaneen Ilkka Seppisen mukaan tästä seurasi liittojen sisäinen kirjavuus ja tehottomuus pienten ammattiryhmien etujen ajamisessa.⁴²² Melko nopeasti mielisairaaloiden ammatillisen järjestäytymisen ensi askelien jälkeen virisi ajatus mielisairaaloiden työntekijöiden omasta liitosta. Ilmeisesti Sipoon Nikkilän vastaperustettu ammattiosasto esitteli ajatuksen ensimmäisenä PPO:n johtokunnalle.⁴²³

Kesäkuun alussa PPO:n johtokunta keskusteli mielisairaaloiden välisen liiton perustamisesta, ja päätti ottaa vetovastuun asian edistämisestä.⁴²⁴ Se esitteli suunnitelman Helsingissä järjestettävästä

⁴¹⁶ PPO:n johtokunnan kokous 11.5.1917; PPO:n yleinen kokous 15.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴¹⁷ PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴¹⁸ ”Piirteitä mielisairashoidon kehityksestä”, Valvoja 1.12.1917.

⁴¹⁹ Pitkäniemessä perustettiin 1927 Suomen Mielisairasten Hoitajakunnan Liitto SMHL. Pitkäniemi toimi liiton kotipaikkana vuoteen 1938, jolloin kotipaikka vaihtui Seinäjoelle. Siltanen 2014a, 43–45, 70–80.

⁴²⁰ PPO:n johtokunnan kokoukset 16.4–22.6.17; PPO:n yleiset kokoukset 16.4–22.6.17, Pitkäniemen arkisto.

⁴²¹ PPO:n johtokunnan kokous 4.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴²² Ala-Kapee 1982, 232; Seppinen 1977, 13; myös Kaarninen & Kaarninen 1990, 80–82.

⁴²³ PPO:n johtokunnan kokous 4.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴²⁴ PPO:n johtokunnan kokous 3.6.1917, Pitkäniemen arkisto.

sairaaloiden välisestä edustajakokouksesta yleiselle kokoukselle, joka hyväksyi suunnitelman yksimielisesti. Kokous päätettiin pitää 15.7.1917.⁴²⁵

Kokoukselle alusti H. Porrasniitty kysymyksen, onko tarpeellista perustaa keskuuteemme koko maata käsittävä sairaaloiden palveluskuntien välinen liitto. Yksimielisesti kannatettiin liiton perustamista.⁴²⁶

Uusi liitto tarvitsi myös omat sääntönsä, joista oli tarkoitus keskustella Helsingissä järjestettävässä kokouksessa. PPO:n yleinen kokous valitsi kolmehenkisen komitean valmistelemaan sääntöehdotusta.⁴²⁷ Lisäksi PPO varasi kokousta varten kokoushuoneen Helsingin työväentalolta, ja kutsui muiden sairaaloiden ammattiosastojen edustajat paikalle. PPO oli yhteydessä osastoihin kirjeitse, minkä lisäksi se julkaisi kutsun sekä Kansan Lehdessä että Työmiehessä.⁴²⁸

Kokouksessa PPO halusi edistää mielisairaaloiden palkkauksen tasa-arvoisuutta. Toinen asia, jota haluttiin edistää, oli palkallisen kesälomakuukauden saaminen työntekijöille. PPO kaipasi kokouksen kantaa myös hoitajien työpäivän pituuteen, sairaalan työntekijöiden eläkekysymykseen sekä siihen, mitä toimenpiteitä tulisi soveltaa sairaaloiden järjestäytymättömiin työntekijöihin.⁴²⁹

Mielisairaaloiden työntekijöiden edustajakokous järjestettiin Helsingin työväentalon kirjastohuoneessa 15.–18.7.1917. Pitkäniemen ohella kokouksessa oli edustus kahdesta muusta Suomen keskuslaitoksesta Lapinlahdesta ja Niuvanniemeltä. Lisäksi edustus oli Helsingin kaupungin mielisairaalaista, Kammion sairaalasta, Nikkilän mielisairaalaista ja Käkisalmen turvalaitoksesta. Kansan Lehdessä julkaistun uutisen mukaan PPO:n Hannes Ojala, joka valittiin myös kokouksen puheenjohtajaksi, korosti avajaispuheessaan, kuinka ”mielisairaaloiden palveluskunta ja erittäinkin juuri hoitajakunta aina näihin päiviin asti on ollut taantumustilassa sekä jällellä nykyajasta ja sen vaatimuksista.”⁴³⁰

Kansan Lehden lainaamassa Ojalan puheenvuorossa korostuu suhtautuminen ammattiyhdistysliikkeeseen modernina työmarkkinoiden vaikuttamistapana, josta sairaalan työntekijät ovat olleet jo liian kauan sivussa. Mielenkiintoista kyseisessä Kansan Lehden jutussa ”Maamme mielisairaalain hoitaja- ja palveluskuntien osastojen edustajat” on se, että sekä otsikossa

⁴²⁵ PPO:n yleinen kokous 5.6.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴²⁶ PPO:n yleinen kokous 5.6.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴²⁷ PPO:n yleinen kokous 22.6.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴²⁸ PPO:n yleinen kokous 3.7.1917; PPO:n johtokunnan kokous 27.6.1917, Pitkäniemen arkisto; ”Kaikkia Suomen Mielisairaalain palveluskunnan osastojen edustajia”, Työmies 3.7.1917; ”Kokouksia”, Kansan Lehti 6.7.1918.

⁴²⁹ PPO:n yleinen kokous 12.–13.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴³⁰ ”Maamme mielisairaalain hoitaja- ja palveluskuntien osastojen edustajat”, Kansan Lehti 18.7.1917; Kaarninen & Kaarninen 1990, 80.

että Ojalan lainauksessa tehdään ero hoitajien ja palvelusväen välille.⁴³¹ Esimerkiksi PPO:n pöytäkirjoissa tällaista erontekoa ei ole nähtävissä. Myöhemmin 1920–1980-luvuilla mielisairaalan työntekijät järjestäytyivätkin pääasiallisesti kahteen eri ammattiliittoon: mielisairaanhoidajat omaansa ja talouspuolen työntekijät omaansa.⁴³²

Kokouksessa käsiteltiin muun muassa palkkaus- ja eläkekysymystä, mutta keskeisimpänä aiheena oli oman liiton perustaminen. Mielisairaaloiden työntekijöitä kuului kokouksen alla kahteen eri liittoon: osa kuului pitkäniemelaisten lailla Suomen tehdas- ja sekatyöväenliittoon, osa puolestaan Talous- ja ravintolatyöntekijäin liittoon. Kumpaakin vaihtoehtoa pidettiin epätyytyttävänä. Edustajakokous luopui kuitenkin oman liiton perustamissuunnitelmista, koska mielisairaaloiden työntekijät olivat niin pieni joukko, että oman liiton ylläpitäminen koettiin olevan ylivoimainen tehtävä.⁴³³ Ratkaisuksi ehdotettiin liittymistä Suomen vanginvartijain liittoon. Kyseinen liitto piti samanaikaisesti omaa kokoustaan Helsingin työväentalolla. Vanginvartijain liitto suhtautui ehdotukseen periaatteessa myönteisesti, muttei voinut antaa lopullista vastaustaan saman tien. Päätös siirtyi syksyyn 1917, jolloin SAJ:n kongressi kokoontui yhtenä tehtävänä liittorajojen uudelleen määrittäminen.⁴³⁴

PPO:lle Helsingin edustajakokous näytti lopulta olleen pienoinen pettymys. Osasto näki sairaaloiden välisen yhteistyön erityisen tärkeänä, mistä kertoo muun muassa johtokunnan marraskuiset suunnitelmat valita toimihenkilö tai komitea vastaamaan sairaaloiden välisestä yhteydenpidosta,⁴³⁵ sekä turhautuminen sen johdosta, ettei SAJ:n edustajakokoukseen oltu nimitetty yhtään mielisairaaloiden työntekijää:

Mutta osastollamme ei ole tähän kokoukseen edustajaa ja huvittavaa on ettei koko mielisairaaloiden henkilökunnasta tule valittua edustajaa, niin päätti osastomme kääntyä Suomen tehdas ja sekatyöväenliiton puoleen tiedustelulla että jos vielä saisimme asettaa ehdokkaamme ja myös lähettää sen yllämainittuun kokoukseen, että tulisi edustettua nekin henkilöt jotka työskentelevät mielisairaaloissa.⁴³⁶

Toimintakertomuksessaan 1917 PPO kritisoi vahvasti mielisairaaloiden ammattiosastojen välistä yhteistyötä ja Helsinkiin valittua komiteaa, jonka vastuulle edustajakokous jätti päätöksensä ajamisen: ”Edustajakokouksen päätöksiä ei ole tosin vielä läpi viety mutta siihen on syynä että se komitea jonka edustajakokous valitsi Helsinkiin ei ole toiminut kerrassaan mitään ja osastoitten

⁴³¹ ”Maamme mielisairaalain hoitaja- ja palveluskuntien osastojen edustajat”, Kansan Lehti 18.7.1917.

⁴³² Siltanen 2014a.

⁴³³ Kaarninen & Kaarninen 1990, 80–81; Seppinen 1977, 12–15.

⁴³⁴ Kaarninen & Kaarninen 1990, 80–81; Seppinen 1977, 12–15.

⁴³⁵ PPO:n johtokunnan kokous 13.11.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴³⁶ PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkäniemen arkisto.

toiminta on ollut enempi hajanaista.”⁴³⁷ Kritisoinnista huolimatta PPO suhtautui myös kriittisesti siihen, että komitea olisi siirretty Pitkaniemeen.

Edustajakokouksessa valittu toimikunta ehdottaa toimikunnan tänne muuttamista sen nojalla, että meillä täällä on suurempi osasto ja sen tähden suurempi mahdollisuus ajaa asioita perille ja että he siellä ovat niin paljon hajallaan, että heitin on vaikea toimia ja kokoontua. Tästä keskustellessa ilmeni, että ei muuttaisi toimikunta tänne ja jos he sitä ehdottomasti vaativat, ottaisivat siihen täyden valtuuden kaikilta edustajakokoukseen osaaottaneilta osastoilta.⁴³⁸

Komitea ehdotti syksyn aikana, että sen tehtävät olisi siirretty PPO:n aktiivien huoleksi, sillä suurempana mielisairaalana Pitkaniemi tarjosi paremman ympäristön systemaattiselle ammattijärjestötoiminnalle. PPO:n yleistä keskustelua kuvaavassa pöytäkirjamerkinnästä ei välity minkäänlainen innostus asian suhteen. Kynnyskysymykseksi pöytäkirjan valossa nousee se, ettei siirto olisi edustajakokouksen päätöksen mukainen (”ottaisivat siihen täyden valtuuden kaikilta edustajakokoukseen osaaottaneilta osastoilta”). PPO näyttää arvostaneen pelaamista avoimilla korteilla, sillä kun Lapinlahden ammattiosasto ehdotti kirjeessään komitean asettamista uudelleen joko Lapinlahteen tai Pitkaniemeen, päätti PPO tiedottaa ehdotuksesta muita mielisairaaloita ja toimia heidän kuulemisensa jälkeen.⁴³⁹

Tammikuussa 1918 Nikkilän ja Helsingin osastoille myönnettiin ero Suomen tehdas- ja sekatyöväenliitosta, ja osastot liittyivät Vanginvartijain liittoon.⁴⁴⁰ Pitkaniemen osasto jäi kuitenkin vanhan liittonsa jäseneksi. PPO olisi ollut valmis liittymään Vanginvartijain liittoon yhtenäisenä ryhmänä muiden osastojen kanssa, mikäli siirto olisi tullut edullisemmaksi.⁴⁴¹ Ilmeisesti PPO:ssa eli yhä haave mielisairaaloiden yhteisestä liitosta, sillä vielä tammikuun puolivälissä osaston johtokunta linjasi, että kaikki valtion mielisairaaloiden osastot tulisi yhdistää samaan liittoon.⁴⁴² Nämä haaveet mielisairaaloiden – tai tarkemmin mielisairaanhoidtajien – yhteisestä liitosta antoivat odottaa itseään vuoteen 1927, jolloin SMHL perustettiin Pitkaniemessä.

5.3.3. PPO kunnallisena toimijana

PPO oli yhteydessä nykyisen Pirkanmaan työväenliikkeeseen ja lähiseutujen työväenyhdistyksiin. Tätä yhteydenpitoa on mahdollista lukea esille osaston pöytäkirjasta, johon on kirjattu tiivistelmiä

⁴³⁷ PPO:n toimintakertomus 1917, Pitkaniemen arkisto.

⁴³⁸ PPO:n yleinen kokous 3.10.1917, Pitkaniemen arkisto.

⁴³⁹ PPO:n yleinen kokous 6.12. 1917, Pitkaniemen arkisto.

⁴⁴⁰ Kaarinen & Kaarinen 1990, 80–81; Seppinen 1977, 12–15.

⁴⁴¹ PPO:n yleinen kokous 3.1.1918, Pitkaniemen arkisto.

⁴⁴² PPO:n johtokunnan kokous 16.1.1918, Pitkaniemen arkisto.

yhdistysten välisestä kirjeenvaihdosta. Lisäksi pöytäkirjaan on kirjattu, mikäli PPO:n jäsenet osallistuivat paikallisten yhdistysten kokouksiin.

Kokouksiin osallistujat kertoivat PPO:n muulle jäsenistölle kokouksissa käydystä keskustelusta ja tehdyistä päätöksistä. Huhtikuussa PPO päätti osallistua SDP:n paikallisen kunnallistoimikunnan toimintaan ja kirjasi pöytäkirjaansa: ”lähetettäisiin jokaisesta järjestyneen työväen osaston keskuudesta noin kaksi henkilöä keskustelemaan kunnallisia ja valtiollisia asioita.” PPO valitsevat henkilöt eivät kuuluneet osaston johtokuntaan, mikä voi viestiä siitä, ettei PPO kokenut kunnallistoimikuntaa ammattiosaston perustamiskiireiden keskellä itselleen tärkeäksi.⁴⁴³ Myöhemmin PPO kuitenkin lähetti edustajansa jopa vaalipiirin perustavaan kokoukseen.⁴⁴⁴

SDP:n puolueorganisaatio perustui vaalipiirijakoon. Perusjärjestöinä toimivat työväenyhdistykset, joihin saattoi kuulua myös torppariyhdistyksiä ja ammattiosastoja kuten PPO. Samalla paikkakunnalla toimivat puolueosastot valitsivat kunnallistoimikunnan, joka edusti puoluetta kunnallistasolla. Kunnallistoimikunta valitsi edustajat piirikokoukseen, joka kokosi vaalipiirin puoluehallinnon. Suurinta päätäntävaltaa käytti puoluekokous, jonka osallistujat tulivat vaalipiireittäin, yksi edustaja 500 jäsentä kohden. Puoluekokous valitsi puolue-toimikunnan, jonka yläpuolella toimi vielä puolue-neuvosto. Se koostui puolue-toimikunnan jäsenistä, piirikokouksien valitsemista piiriedustajista ja erityisliittojen valitsemista edustajista.⁴⁴⁵

Toukokuussa Pirkkalan työväen kunnallistoimikunta ajoi Pirkkalan kunnanvaltuuston uudelleen järjestämistä. Kunnallistoimikunta aikoi järjestää mielenosoituskulkueen sekä kansalaiskokouksen, jossa tuotiin esille vaatimukset kunnallisvaltuuston kokoonpanoa kohtaan. PPO tuki kunnallistoimikunnan päätöstä ”täydellisesti” ja osasto päätti osallistua kansalaiskokoukseen.⁴⁴⁶

Toukokuun aikana PPO loi suhteita Pirkkalan elintarvikelautakuntaan. Yleisen elintarvikepulan pahentuminen herätti keskustelua myös PPO:n keskuudessa. Kävi ilmi, että Pirkkalan elintarvikelautakunta ole osoittanut keskuslaitoksen perheellisille työntekijöille heille kuuluvaa määrää leipää, jauhoja ja muita elintarvikkeita. Lisäksi osasto päätti huomauttaa, että keskuslaitoksen työntekijät saisivat heille kuuluvan sokerimäärän. PPO valitsi keskuudestaan

⁴⁴³ PPO:n yleinen kokous 15.4.1917, Pitkänien arkisto.

⁴⁴⁴ PPO:n johtokunnan kokous 15.10.1917, Pitkänien arkisto.

⁴⁴⁵ Lackman 2017, 22. Helmikuussa 1918 PPO koki piirikokousjärjestelmän hieman ongelmallisena, sillä osaston jäsenet joutuivat äänestämään sellaisten ehdokkaiden joukosta, joita he eivät tunteneet. PPO:n yleinen kokous 19.2.1918, Pitkänien arkisto.

⁴⁴⁶ PPO:n johtokunnan kokous 4.5.1917; PPO:n yleinen kokous 7.5.1917, Pitkänien arkisto.

komitean keskustelemaan asiasta Pirkkalan elintarvikelauskunnan kanssa. Komiteaan kuului PPO:n johtokunnan jäseniä.⁴⁴⁷ Myöhemmin PPO asetti kolme henkilöä ehdokkaiksi elintarvikelauskuntaan. Tällä kertaa joukossa oli myös PPO:n istuva puheenjohtaja Vihtori Salokannel.⁴⁴⁸ Tämä viestii asenteiden muutosta kunnallista yhteistyötä kohtaan. Kun syyskuussa Pirkkalassa järjestettiin kuntakokous, jossa äänestettiin muun muassa elintarvikelauskunnan kokoonpanosta⁴⁴⁹, kehotti PPO kaikkia äänivaltaisia jäseniään osallistumaan tai kirjoittamaan valtakirjan kokoukseen osallistuvalla.⁴⁵⁰

Heinäkuussa PPO:n yleisessä kokouksessa keskusteltiin kirkollismaksulakosta ja mahdollisesta mielenosoituksesta tämän tiimoilta. Osasto päätti edistää asiaa Pirkkalan kunnallistoimikunnan kautta, jolle se päätti laatia kirjallisen alustuksen.

H. Ojalan herätettyä kysymys kirkollismaksujen lakosta eli kuitenkin jonkun mielenosoituksen järjestämisestä, nykyisiä suuria papistolle meneviä maksuja vastaan. Päätettiin, että tämä esitellään Pirkkalan kunnallistoimikunnalle, että mihin toimenpiteisiin se asian johdosta ryhtyy. Kirjallisen alustuksen tästä laatii Arvo Wirtanen ja H. Ojala. Tämän yhteydessä huomautetaan myöskin kunnallisista vaaleista, että niitä varten ruvettaisiin valmisteluihin.⁴⁵¹

Elokuussa PPO keskusteli kokouksessaan sosialidemokraattien toisesta suuresta lakialoitteesta eli kunnallislaki, jonka tarkoituksena oli saattaa äänioikeudesta yleinen ja yhtäläinen. Voimassa ollut kunnallinen äänioikeus oli sidottu henkilön varallisuuteen.⁴⁵² PPO:n jäsenistön ”yleinen mielipide oli että uusi kunnallislaki tulisi käytäntöön niin pian kuin mahdollista”. Kokous päätti myös tulevaisuudessa valita pitkäniemäläisiä kunnallisvaaliehdokkaiksi.⁴⁵³

PPO pyrki vaalimaan hyviä suhteita Pirkkalan työväen kanssa. Esimerkiksi kun PPO sai Tottijärven työväenyhdistykseltä kirjeen, jonka mukaan osaston jäsen Matti Laitinen oli toiminut paikkakunnalla vieraillessaan ”provokaattorisissa toimenpiteissä”, PPO:n yleinen kokous erotti Laitisen osaston jäsenyydestä. Ukaasi oli kova. Mikäli Laitinen ei sovittaisi ”rikostaan” ja toisi tästä ”todisteita” kuukauden sisällä, PPO painostaisi hänet irtisanoutumaan Pitkäniemen keskuslaitoksen palveluksesta. PPO:n yleinen kokous valitsi vielä erillisen komitean valvomaan Laitisen sovitusyötä. Kaksi ja puoli viikkoa myöhemmin PPO:n johtokunta käsitteli uudelleen Laitisen

⁴⁴⁷ PPO:n johtokunnan kokous 4.5.1917, PPO:n yleinen kokous 15.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁴⁸ PPO:n yleinen kokous 21.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁴⁹ ”Kuntakokous”, Kansan Lehti 24.9.1917.

⁴⁵⁰ PPO:n johtokunnan kokous 24.9.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁵¹ PPO:n johtokunnan kokous 30.7.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁵² Varallisuuteen sidottu kunnallinen äänioikeus rajasi työväestön lähes kokonaan kunnallisesta politiikasta. Tampereella sosialidemokraatit olivatkin boikotoineet kunnallisvaaleja vuodesta 1911. Kevään 1917 aikana työväki alkoi kuitenkin protestoida kunnalliskokouksissa. Suomenjoki 2007, 190–193.

⁴⁵³ PPO:n yleinen kokous 23.8.1917, Pitkäniemen arkisto.

asiaa ja päätti hyväksyä hänet uudelleen osaston jäseneksi. Hän oli sopinut asian Laukon lakkokomitean kanssa, joten rikos nähtiin sovitetuksi.⁴⁵⁴

Sisällissodan aikana PPO oli yhteydessä Nokian lakkokomiteaan, Pirkkalan kunnallistoimikuntaan, ja Pirkkalan järjestökaartiin. Helmikuun 1918 aikana PPO alkoi maksaa kunnallisveronsa Pirkkalan kunnallistoimikunnalle.⁴⁵⁵ PPO hyödynsi Pirkkalan järjestökaartin uhkaa retoriikassaan, kun se karkotti keskuslaitokselta epämieluisia esimiehiä. Lisäksi PPO:n sisäpiiriläiset suosittelivat kaartille jäsenistöä ja viittasivat allekirjoituksessaan toimintaansa PPO:ssa.⁴⁵⁶ PPO myös keräsi varoja tukeakseen paikallisen punakaartin toimintaa.⁴⁵⁷

PPO:n johtokunta pyrki seuraamaan sisällissodan tapahtumia ja kertomaan uutiset eteenpäin yleiselle kokoukselle. Yleisten kokousten keskeisenä ohjelmanumerona olikin Tiedonantolehden lukeminen.⁴⁵⁸ Lisäksi PPO sai tietoa sairaalan ulkopuolisista tapahtumista Kansan Lehestä, josta PPO:n jäsenet saivat lukea propagandan lävistämiä uutisia muualta Hämeestä muun muassa ”Mouhijärven lahtarien julmuuksista” ja ”Pohjanmaan lahtarien hirmutöistä, joita he teettävät härmäläisillä pyövelijoukoilla”.⁴⁵⁹ Nämä uutiset on koettu niin tärkeinä, että ne on päätetty erikseen kirjata kokouksen pöytäkirjaan.

⁴⁵⁴ PPO:n yleinen kokous 23.4.1917; PPO:n johtokunnan kokous 11.5.1917, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁵⁵ PPO:n yleinen kokous 1.2.–19.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁵⁶ ”Täten suositlemme”, Pirkkala No 1–50, Pirkkala–Pori 1–40, Aå: 447, Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto, KA.

⁴⁵⁷ PPO:n yleinen kokous 16.2.–6.3.1918, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁵⁸ PPO:n yleinen kokous 30.1.–1.2.1918; PPO:n yleisen kokouksen 2.2.1918 hyväksymätön pöytäkirja, Pitkäniemen arkisto.

⁴⁵⁹ PPO:n yleinen kokous 2.2.–3.2.1918, Pitkäniemen arkisto.

6. YHTEENVETO

Pitkäniemen keskuslaitoksen ammattiliittoon järjestyneiden työntekijöiden poliittinen toimijuus oli vuosina 1917–1918 monimuotoista ja toiminnassa tapahtui muutoksia. Luen poliittisen toimijuuden esille Pitkäniemen Palveluskunnan osaston PPO:n tuottamien tekstien kautta, joita tulkitsen Quentin Skinnerin ohjelman mukaisesti poliittisina puheakteina. Tämä tutkielmani teoreettinen lähtökohta laventaa PPO:n poliittisen toimijuuden kunnallisvaaleissa äänestämisestä ja vallankumouksellisesta toiminnasta aiempia Pitkäniemen työntekijöiden historiasta tehtyjä tulkintoja monivivahteisemmaksi. Lisäksi olen lukenut esille PPO:n toimijuuden ensisijaiset tavoitteet, illokuutiot ja perlokuutiot.

Olen tutkielmassani löytänyt PPO:n toiminnasta neljä käännekohtaa, jotka määrittivät osaston ja jäsenten poliittista toimintaa vuosina 1917–1918. Käännekohdat kronologisessa järjestyksessä ovat: 1) PPO:n perustaminen 2) PPO:n puheenjohtajan irtisanominen 3) Vallankumouksen ulottaminen Pitkäniemen keskuslaitokselle 4) PPO:n lakkauttaminen keväällä 1918. Näiden käännekohtien ymmärtäminen on olennaista PPO:n toimijuuden analysoinnin kannalta. Olen tulkinnut käännekohdat Skinnerin ohjelman mukaisesti osana historiallista kontekstia, mikä auttaa ymmärtämään pitkäniemeläisten toimintaa ja toiminnan tavoitteita. Puheaktissaan PPO esimerkiksi perusteli osaston perustamista paikallisten työnantajien sorrolla, mutta analyysini pohjalta näen perustamisen ennen kaikkea osana yleisempää työväenliikkeen järjestäytymisaaltoa. Paikallisesta sorrosta puhuminen oli PPO:lle tapa tarinallistaa oma historiansa jäsenilleen ja kytkeä se osaksi muuta työväenliikettä.

Niin ikään PPO:n toimijuuden analysointi osana sen historiallista kontekstia on mahdollistanut PPO:n toimijuuden erityispiirteiden esiin lukemisen. Jos PPO:n toimintaa tarkastelisi irrallaan poliittisesta historiasta, näyttäytyisi osaston toiminta radikaalina – toteuttihan se sairaalalla vallankumouksen. Jos huomioidaan sisällissodan väkivaltainen historia Hämeessä valkoisine ja punaisine terreineen, PPO:n toiminta näyttäytyykin yllättävän maltilliselta – sairaalalla ei lähdeaineiston valossa ilmennyt fyysistä väkivaltaa. Kun PPO:n toiminta luetaan osana Pirkkalan historiaa, voidaan todeta, että Pitkäniemen tapahtumat noudattivat samaa Nokialta tuttua maltillisempaa kaavaa, joka poikkesi naapurikuntien tapahtumista. Olen tutkielmassani tulkinnut tämän johtuneen siitä, ettei yhteiskunnan hajoaminen luonut Pitkäniemeen valtatyhjiötä, jonka suojeluskunta tai punakaarti olisi pyrkinyt täyttämään, jolloin olisi syntynyt kytevää kaunaa yhteiskuntaluokkien välille. Sen sijaan PPO säilytti neuvottelusuhteen Pitkäniemen keskuslaitoksen johtoon koko yhteiskunnallisen kriisin ajan, eikä PPO analyysini perusteella nähnyt edes sairaalan

valtaamisen tavoitteena sairaalan johdon syrjäyttämistä tai keskuslaitoksen alas ajamista. PPO:n toiminnan keskiössä säilyi potilaiden etu – sisällissodan aikana tämä meni jopa punakaartin etujen edelle.

Pitkäniemen järjestyneiden työntekijöiden poliittinen toimijuus tapahtui osana ammattiosasto-organisaatiota. PPO:n puheakteja analysoimalla olen muodostanut kuvan tästä organisaatiosta ja sen toimintatavoista. Olavi Borgin puolueohjelmatutkimuksen kysymyspatteriston aatehistoriallisen ja ideologia-analyttisen lähestymistavan kysymykset – erityisesti *kuka, mitä ja koska* – ja funktionaalis-tavoitteellinen lähestymistapa, jolla olen analysoinut *kenelle* PPO:n puheaktit on suunnattu, ovat ohjanneet analyysiani. Olen lukenut esille, ketkä olivat PPO:n poliittisen toiminnan subjekteja ja ketkä objekteja (kuka sanoi, kenelle sanottiin ja keneen toiminta kohdistui), mitä heidän toimintansa sisälsi eri aikoina (mitä ja koska) ja ketkä toteuttivat toimintaa (kenelle).

Tutkielmastani selviää, että PPO:n toimintalogiikka perustui aluksi varsin suoraan ja yksinkertaiseen joukkodemokratiamalliin, jossa johtokunta esitteli politiikan linjoja ja toimintaehdotuksia yleiselle kokoukselle, joka edusti osaston päätäntävaltaa. Yleisen kokouksen valtaa kuvastaa muun muassa se, että se kumosi ensimmäisen valitun johtokunnan ja määräsi uudet vaalit. Yleinen kokous myös hylkäsi ammattiliiton ja johtokunnan nimi- ja symboliehdotukset. PPO:n toimintamalli perustui useiden jäsenten osallistamiseen, sillä suurempia tavoitteita ajamaan yleinen kokous valitsi toimikuntia, jotka valmistelivat tietyn tavoitteen ympärille osaston toimintaa. Näihin toimikuntiin osallistui muitakin kuin ylläpitäjajäseniä. PPO:ta voi pitää joukkovoimana Pitkäniemen sisällä, sillä sen toimintaan kuului vuoden 1917 alussa lähes 86 prosenttia koko sairaalan työväenluokasta. PPO:n yleisiin kokouksiin osallistui keskiarvoisesti 67 jäsentä. Erilaisia PPO:n kokouksia järjestettiin lähes kaksi viikossa.

Analyysissäni kuitenkin paljastui, että vaikka PPO:n organisaatio perustui ajatukselle joukkodemokratialle, PPO:n käytännön toiminnassa joukkodemokratian ihanteet eivät aina toteutuneet. Toisinaan johtokunta teki omissa kokouksissaan päätökset osaston toiminnasta ja tyytyi vain esittelemään nämä yleiselle kokoukselle. Kuten ammattiyhdistysliikkeen toiminta muuallakin, myös PPO:n toiminta radikalisoitui syksyn 1917 aikana. Osittain tämän johdosta 48 erosi osaston jäsenyydestä. Tammikuussa 1918 PPO:n yhteyteen perustettiin lakkokomitea, joka tavallaan syrjäytti osaston johtokunnan valmistelevana elimenä. Lakkotoimikunta myös vastasi Pitkäniemen keskuslaitoksen valtaamisesta. Kehityksen seurauksena PPO:n organisaatio muuttui epädemokraattisemmaksi. Poliittinen päätösvalta siirtyi osittain lakkokomitealle, sillä sen lisäksi

että lakkokomitea valmisteli politiikkaa, se myös ylläpiti järjestystä, toimeenpani päätöksiä ja asetti toimikuntia. Myöhemmin maaliskuussa 1918 Kansanvaltuuskunta nimitti mielisairaanhoidaja Emil Sievisen Pitkäniemen työ- ja elintarvikekomisaariksi eli ylimmäksi virkamieheksi. Kehitys kuvastaa sitä, kuinka PPO:n toiminta keskittyi sisällissodan aikana harvempien ydinpiiriläisten ympärille ja kuinka tämä vähensi osaston toiminnan läpinäkyvyyttä.

PPO toimi useammalla eri politiikan näyttämöllä. Tutkielmassani olen jäsentänyt PPO:n toimijuuden paikalliseen, kunnalliseen ja valtakunnalliseen toimintaan. PPO:n kokouspöytäkirjojen puheaktien pohjalta tekemäni analyysin mukaan toiminnan painopiste oli paikallinen, Pitkäniemen keskuslaitoksen toimintaan keskittynyt. PPO:n paikallisen toimijuuden kolme tärkeintä tavoitetta (primary intentions) olivat kahdeksan tunnin työajan ajaminen, työntekijöiden elintason parantaminen palkankorotuksella ja yksittäisten epäkohtien korjaaminen jäsenistön eduksi. Nämä toiminnan tavoitteet ilmenivät PPO:n puheaktien illokuutioina.

Toiminnan perlokuutiot eli vaikutukset Pitkäniemen arkeen vaihtelivat riippuen PPO:n toiminnasta ja ajetusta asiasta. Esimerkiksi PPO onnistui neuvottelemaan kahdeksan tunnin työajan lähes kaikille talouspuolen työntekijöille jo toukokuussa 1917. Samaan aikaan myös toiset nokialaiset työnantajat tekivät samansuuntaisia myönnytyksiä. PPO ei kuitenkaan onnistunut ajamaan lyhennettyä työaikaa hoitajille samalla toiminnalla, mikä muodosti tasa-arvo-ongelman Pitkäniemen palveluskunnan välille. Samalla se muodosti entistä selvemman tavoitteen ammattiosaston toiminnalle. PPO onnistuikin saavuttamaan tavoitteensa osana vallankumousta. Tällöin PPO ajoi lyhennettyä työpäivää ainoastaan omille jäsenilleen – ammattiyhdistysliikkeen ulkopuoliset eivät PPO:n retoriikan mukaan ansainneet samoja etuuksia niiden kanssa, jotka taistelivat yhteisessä rintamassa etuuskien puolesta. Neuvoteltuaan ylilääkärin kanssa, PPO kuitenkin suostui ulottamaan lyhyemmän työajan kaikille.

Kuten edellä käy ilmi, PPO pyrki tiettyyn poliittiseen tavoitteeseen useilla erilaisilla toiminnan muodoilla. Poliittisen luennan avulla olen kyennyt osoittamaan, kuinka PPO:n poliittinen toimijuus piti sisällään 1) poliittisia puheenvuoroja osaston jäsenten välillä, 2) jäsenviestintää (joka saattoi olla hyvinkin propagandan sävyttämää), 3) jäsenten välisen yhteisöllisyyden vahvistamista (esimerkiksi iltamilla), 4) neuvotteluja sairaalan johdon kanssa, 5) kirjeenvaihtoa sairaalan johdon kanssa, 6) verkostojen luomista ja hyödyntämistä muun työväenliikkeen kanssa, 7) julkiseen mielipiteeseen vetoamista, 8) Pitkäniemen työntekijöiden painostamista ja häpäisemistä kasvotusten ja sanomalehdissä, 9) agitointia työväenliikkeen ja puolueen hyväksi, 10) työtaistelulla uhkaamista,

11) avoimen työpaikan hakukieltoon asettamista, 12) punakaartilla uhkailua, 13) epämieluiten esimiesten karkottaminen sairaalalta, 14) punakaartin taloudellinen ja materiaallinen tukemisen punakaartille, 15) työntekijöiden vapaan liikkuvuuden rajoittamista ja 16) suoria määräyksiä vallankumouksen aikana (liittyen muun muassa ruokailujärjestyksiin tai työn organisointiin).

Analysoimalla PPO:n puheakteja Olavi Borgin retoris-symbolisten kenelle – mitä – miten – kysymysten kautta, olen tutkielmassani osoittanut, kuinka PPO toimi Pitkänien keskuslaitoksen työntekijöiden keskuudessa ja kuinka toiminta muuttui tarkastelemallani ajanjaksolla. Yhteisöllisyyden rakentaminen oli PPO:lle tärkeä tavoite, jonka vuoksi osasto perusti keskuuteensa 13-henkisen huvitoimikunnan, joka järjesti kahdeksan iltamaa ja laivamatkan. Osastosta erosi vuoden aikana lähes 50 jäsentä ja PPO koki toimintakertomuksessaan jäsenistön välisen ”erimielisyyden” suurimpana ongelmana. Se, että osasto kuvaili jäsenistölleen suurimman ongelman liittyvän tähän eikä esimerkiksi työntekijöiden kokemaan epätasa-arvoon tai palkan riittämättömyyteen, alleviivaa sitä, kuinka tärkeänä asia koettiin ammattiosaston ydinjoukon keskuudessa. Tähän liittyen PPO:n puheakteissa käsiteltiin paljon myös osastoon kuulumattomia Pitkänien työntekijöitä. PPO perusti erillisen komitean, jonka tehtävänä oli painostaa heitä kasvotusten liittymään ammattiosastoon. Lisäksi PPO pyrki painostamaan järjestäytymättömiä – mutta myös syyllistämään ja häpäisemään heitä – Kansan Lehden kirjoituksissaan. PPO:n puheakteissa järjestäytymättömät näyttäytyvät itsekkäinä ja suoranaisena ongelmana paremman työyhteisön saavuttamisessa. Näin ollen PPO:n toiminta piti sisällään ikään osittain kaksi ristiriitaista illokuutiota: järjestäytymättömien houkuttelun ja eronteon heidän ja osaston välillä.

Selkein eronteko PPO:n ulkoisessa viestinnässä muodostui sairaalan johtoa eli ”porvariluokkaa” kohtaan. Vielä vuonna 1914 Pitkänien työntekijät olivat viettäneet yhteisiä juhlia sairaalan johdon kanssa ja kiittäneet julkisesti taloudenhoitaja Swendeliiniä vaivannäöstä juhlien järjestämiseen liittyen. Sen sijaan PPO:n vuoden 1917 puheakteissa juuri sairaalan porvarit rajoittivat PPO:n näkökulmasta työntekijöiden kokoontumisvapautta ja porvariluokka kohdisti toimintansa työväenluokkaa vastaan – he muodostivat selkeän toiseuden PPO:n edustamalle työväenluokalle. Tätä vastakkainasettelua rakennettiin varsinkin silloin, kun PPO oli yhteydessä sairaalan ulkopuoliseen työväenluokkaan kirjeiden tai lehtikirjoitusten välityksellä. Koventunut kielenkäyttö konkretisoitui myös käytännössä, sillä vuoden 1917 aikana PPO:n ja sairaalan johdon välit kiristyivät, mikä kulmineitui syksyiseen työtaistelu-uhkaan ja kevättalvella 1918 epämieluiten esimiesten häätämiseen. PPO:n puheakteja analysoimalla käy selväksi, ettei keskinäisessä yhteydenpidosta välittynyt kunnioitus, vaan ennemmin molemminpuoliset syytökset ja epäily.

PPO:n lehtikirjoitusten illokuutiona välittyä halu kyseenalaistaa sairaalan johto ja viestiä omille tovereille sairaalalla koetusta epätasa-arvosta. Käytetty sävy ei kuitenkaan ajanut osaston ensisijaista tavoitetta eli epäkohtien korjaamista, sillä osasto esimerkiksi hävisi kirokkaasti Salokanteleen irtisanomiseen liittyneen kiistan: PPO:n istuva puheenjohtaja irtisanottiin, osasto ei toteuttanut työtaistelu-uhkaustaan ja koki oman toimintansa heikoksi sairaalan johtoon verrattuna.

Toisaalta ne puheaktit, joissa PPO lietsoi vahvimmin vastakkainasettelua, oli suunnattu sairaalan ulkopuolisille työväenluokan edustajille. Näin ollen niiden tavoitteena voidaan nähdä työväenliikkeen yhteenkuuluvuuden rakentaminen yhteistä vihollista (porvariluokka) vastaan. PPO osallistui julkiseen keskusteluun samoilla sanavalinnoilla ja sävyllä kuin muutkin osastot ja toimijat, ja todisti näin kielistrategisilla (move in an argument) valinnoillaan olevansa osa ammattiyhdistys- ja työväenliikettä. Vaikka PPO:n ja sairaalan johdon välit kiristyivät vuoden aikana, on syytä huomioda, ettei keskusteluyhteys katkennut tyystin missään vaiheessa. Jopa PPO:n miehitettyä sairaalan ja ottaessaan itselleen ylimmän päätäntävällän, ammattiosaston aktiivit jatkoivat neuvotteluja johdon kanssa. Sairaala pysyi toiminnassa koko sisällissodan ajan, eikä Pitkänimessä todistettu liiemmin punaista tai valkoista terroria. Sodan loputtua ylilääkäri kirjoitti suosituskirjeen vallankumousta ja ylintä päätäntävaltaa edustaneelle komisaari Emil Sieviselle ja pyrki pelastamaan miespuoliset työntekijät asepalvelukselta. Ottaen huomioon, että ajatusmaailmaltaan sekä ylilääkäri Ersnt Therman että taloudenhoitaja Bruno Swendelin oli suojeluskuntalaisia, viestii heidän käytöksensä siitä, ettei sairaalan johto kokenut PPO:n toimintaa yksiselitteisen tuomittavana.

Poliittinen luenta paljastaa, että PPO:n poliittinen toimijuus suuntautui myös sairaalan ulkopuolelle. Ammattiosasto syntyi osana suomalaista työväenliikettä ja se toimi osana sitä. PPO pyrki taloudellisesti tukemaan niin Kansan Lehteä kuin punakaartiakin. Eduskuntavaalien aikana PPO kampanjoi SDP:n puolesta. Pöytäkirjojen teksteissä, toimintakertomuksissa ja lehtikirjoituksissa PPO osasto pyrki myös vahvistamaan yhteenkuuluvuuden tunnetta muun ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Suljetut yleiset kokoukset olivat puolestaan foorumi, joissa pidetyt puheaktit olivat tärkeä osa PPO:n poliittista toimijuutta. Kokouksissa PPO jakoi tietoa ja uutisia työväenliikkeestä ja kokouksissa pitkänimeläiset pääsivät osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun muun muassa valtalaista, suojeluskunnista tai kunnallisesta päätöksenteosta. Sen sijaan mitään teoreettisempaa keskustelua esimerkiksi osaston suhteesta sosialismiin ei lähteiden valossa näytä syntyneen. PPO pyrki pitämään hyvät välit muihin kunnallisiin yhdistyksiin, ja huonosta käytöksestä vierailta työväentaloilla seurasi tuntuva rangaistus – PPO:lla ei ollut ennen tammikuuta 1918 virallista valtaa

irtisanoa Pitkäniemen keskuslaitoksen työntekijöitä, mutta osasto uhkasi painostaa sääntöjä rikkovat irtisanoutumaan.

PPO pyrki vaikuttamaan myös Suomen ammattiyhdistysliikkeeseen, mutta näki Suomen tehdas- ja sekatyöväenliiton jäsenenä mahdollisuutensa rajallisina. Näin ollen PPO pyrkikin perustamaan Suomen mielisairaaloitten työväenyhdistyksille oman liiton ja oli mukana järjestämässä perustavaa kokousta. PPO:n pettymykseksi liitto jäi potentiaalisten jäsenten vähäisen määrän vuoksi perustamatta.

Sisällissota kosketti Pitkäniemeä kuin muutakin Hämettä. PPO asemoi itsensä punaisten puolella, mikä näkyi myös osaston toiminnassa. PPO hyväksyi yksimielisesti vallankumousohjelman, piti punaista Kansanvaltuuskuntaa laillisenä hallituksena, valtasi sairaalan, piti itseään vallankumouksen edustajana sairaalalla ja ylläpiti suhdetta punakaartin kanssa. Ennen tutkielmaani pitkäniemeläisten suhde punakaartiin on jäänyt vähemmälle huomiolle, mutta tutkielmani lähdeaineiston perusteella selviää, että suhde ei ollut niin etäinen kuin aiemmissä tutkimuksissa, muistelmissa ja historiikeissa on annettu ymmärtää. PPO tuki punakaartin toimintaa rahallisesti ja materiaalisesti, ja perusti ompeluseuran kaartin varustamiseksi. Pitkäniemeläisiä myös osallistui kaartin toimintaan ja PPO:n aktiivit suosittivat osaa jäsenistään kaartilaisille. Toisaalta PPO:n sisäisistä asiakirjoista käy myös ilmi, ettei punakaartin etu ajanut Pitkäniemen keskuslaitoksen edelle. PPO:n ja punakaartin suhteen selvittäminen edellyttäisi kuitenkin syvällisempää tutkimusta ja Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkiston aineiston systemaattisempaa läpikäymistä.

Pitkäniemen ammatillisesti järjestyneiden työntekijöiden poliittinen toimijuus näyttäytyy tutkielmani valossa monipuolisena. Tutkielmani monipuolistaa täten vuosien 1917–1918 yhteiskunnan hahmottamista. Kyse ei ole ajasta ja ilmiöistä, joita voisi tulkita mustavalkoisesti, vaikka ajan toimijat saattoivat itse tehdä niin. PPO:lla oli monia tavoitteita, joihin pyrittiin useilla eri tavoilla. Toiminta oli paikoitellen ristiriitaista. Tämä näkyi muun muassa siinä, ettei PPO tiennyt kuinka suhtautua järjestäytymättömiin, jolloin se samanaikaisesti sulki järjestäytymättömät oman toimintansa ulkopuolelle ja pyrki houkuttelemaan tai painostamaan heidät jäseniksi. Ristiriitaisuus näkyi myös toiminnassa, joka kohdistui sairaalan johtoon. Toisaalta PPO määritteli sairaalan johdon luokkaviiholliseksi, mutta toisaalta tärkeäksi yhteistyökumppaniksi. Toiminnan ristiriitaisuus johtui osittain siitä, ettei PPO ollut määritellyt toiminnalleen selkeitä tavoitteita, jolloin ne olisivat olleet tiedostettuja ja toivottuun lopputulokseen pyrkiminen olisi ohjannut systemaattisemmin osaston toimintaa.

7. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Pirkkalan suojeluskunta

Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto

Pitkäniemen arkisto, Pitkäniemi

Pitkäniemen Palveluskunnan osaston pöytäkirjat 1917–1918

SÄHKÖISET LÄHTEET

Iltatieteen laitos Avoin data -palvelu: [<http://suja.kapsi.fi/fmi-tilastot.php?paiva=29&kuukausi=03&vuosi=1918>].

Kansalliskirjaston digitoidut aineistot: [<http://digi.kansalliskirjasto.fi>]

Suomen sotasurmat 1914–1944 -projekti: [<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>].

Suomen rahapajan rahanarvolaskuri: [<http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>].

MEDIA

Aamulehti 1910, 1914, 1920

Hufvudstadsbladet 8.3.1914

Kansan Lehti 1899–1919

Kansan Tahto 21.6.1911

Keski-Pohjalainen 18.2.1911

Mielisairaanhoidtaja-lehti N:o 2/1945

Pirkkalan Uutiset 1914–1920

Työmies 1917

Uusi Suometar 17.5.1914

Yle.fi 25.4.2017

Valvoja 1.12.1917

MUUT KIRJALLISET LÄHTEET

Rahapajan tiedote 25.4.2017.

KIRJALLISUUS

Aarnio, Eeva & Kanerva, Jukka (toim.), Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat. Julkaisuja 69, 1995 Jyväskylän yliopisto.

Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana, Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. SAK ry, 1982 Helsinki.

Alapuro, Risto, Vallankumouskausi 1917–1918 vertailevalta kannalta. Teoksessa Hannikainen, Juha, Hyrkkänen, Markku & Vehviläinen, Olli 1990, 11–25.

Anderson, Benedict, Imagined Communities. Reflections on the origin and Spread of Nationalism. Verso, London 1991.

Anttila, Anu-Hanna & Suoranta, Anu (toim.), Ammattia oppimassa. Väki Voimakas 14, 2001 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Austin, John L., Näin tehdään sanoilla. Harvardissa 1955 pidetyt Willian James -luennot. Niin&Näin, 2016 Tampere. Alkuteos: How to do Things With Words. Suom. Risto Koskensilta.

Balkelis, Tomas, Kansalaisista sotilaita: Baltian maiden maanpuolustusjärjestöt ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013, 178–201.

Bergholm, Hjalmar, Suomen lääkärit biographica 1927, 1927 Tampereen kirjapaino.

- Borg, Olavi, Ohjelmatutkimuksen ja ohjelmakirjoituksen perinteestä ja muutoksesta. Teoksessa Aarnio, Eeva & Kanerva, Jukka 1995, 4–23.
- Eichenberger, Julia, Sotilaista siviilejä, siviileistä sotilaita: Puola ja Irlanti ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013, 250–268.
- Ekman, Karl, Nokian tehdas 1868–1928. Nokia aktiebolagin julkaisema muistoteos. 1930 Helsinki.
- Friman-Korpela, Sarita, Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 513, 2014 Jyväskylän yliopisto.
- Galbraith, John Kenneth, Runsauden yhteiskunta. Kirjayhtymä, 1969 Helsinki. Alkuteos: *The Affluent Society*. Suom. Kari Sajavaara & Paula Sajavaara.
- Gerwarth, Robert & Horne, John, Poliittinen väkivalta Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen: Johdanto. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013a, 15–35.
- Gerwarth, Robert & Horne, John, Kuvitelmiä bolševismi: Vallankumouksen pelko ja vastavallankumouksellinen väkivalta 1917–1923. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013b, 66–81.
- Gerwarth, Robert & Horne, John (toim.), Sodasta rauhaan. Väkivallan vuodet Euroopassa 1918–1923 (alkuteos *War in Peace: Paramilitary Violence after the Great War, 1917–1923*). Vastapaino, 2013 Tampere.
- Gerwarth, Robert, Punaista vihollista vastaan: Vastavallankumoukselliset sodan hävinneissä Keski-Euroopan maissa. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013, 82–106.
- Haapala, Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Suomen Historiallinen Seura, *Historiallisia Tutkimuksia* 133, 1986 Tampere.
- Haapala, Pertti (toim.), Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Vastapaino, 1990 Tampere.
- Haapala, Pertti, Työväenluokan synty. Teoksessa Haapala, Pertti 1995, 213–235.
- Haapala, Pertti, Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920, Kleio ja Nykypäivä, Painatuskeskus Oy, 1995 Helsinki.
- Haapala, Pertti, Sota ja sen nimet. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009a, 10–17.
- Haapala, Pertti, Jakautunut yhteiskunta. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009b, 18–31.
- Haapala, Pertti, Vuoden 1917 kriisi. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009c, 58–89.
- Haapala, Pertti & Tikka, Marko, Vallankumous, sisällissota ja terrori Suomessa vuonna 1918. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013, 107–121.
- Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.), Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY, 2010 Helsinki.
- Hannikainen, Matti, Etumiehiä ja helppareita. Työnantajat ja palkkaerot Helsingin rakennustoiminnassa vuosina 1920–1939. Teoksessa Hannikainen, Matti 2005, 71–89.
- Hannikainen, Matti (toim.), Työväestön rajat. Väki Voimakas 18, 2005 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Hannikainen, Juha, Hyrkkänen, Markku & Vehviläinen, Olli (toim.), Väki Voimakas 4. Suomi 1917–1918. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1990 Hämeenlinna.
- Hautamäki, Ilkka, Erik. E. Anttinen psykiatrina, työtoverina ja opettajana. 2009 Pitkänien sairaalan Perinneyhdistys ry.
- Havuaho, Osmo, Liitto vakiinnuttaa asemansa (1983). Teoksessa Miettinen et. al. 1987, 67–115.
- Hobsbawm, Eric, Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1991). Vastapaino, 1999 Tampere. Alkuteos: *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century, 1914–1991*. Suom. Pasi Junila.
- Hoppu, Tuomas, Suomi ja ensimmäinen maailmansota. 2010a, Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009, 32–47.
- Hoppu, Tuomas, Sisällissodan puhkeaminen. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009b, 92–111.

- Hoppu, Tuomas, Taistelevat osapuolet ja johtajat. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009c. 112–144.
- Hoppu, Tuomas, Tampereen valtausoperaatio. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009d. 185–198.
- Hoppu, Tuomas, Valkoisten voitto. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009e. 199–223.
- Hotakainen, Markus, Suomen säähistoria. Ilmatieteen laitos & Helsinki-kirjat Oy, 2010 Keuruu.
- Hyrkkänen, Markku, Historiallinen ajattelu itseymmärryksen välineenä. Historiallinen Aikakauskirja 3/2011, 254–266. 2011.
- Hyrkkänen, Markku, Aatehistorian mieli. Vastapaino, 2002 Tampere.
- Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (toim.), Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen, SoPhi, Jyväskylän yliopisto 2004.
- Jutikkala, Eino, Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampereen kaupunki, 1979 Tampere.
- Kaarninen, Mervi, Punaorvot 1918. Minerva Kustannus Oy, 2008 Jyväskylä.
- Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka, Pitkäniemen sairaala 1900–1990. Pitkäniemen sairaalain kuntainliitto, 1990 Tampere.
- Kaarninen, Pekka (toim.), Pitkäniemen vuosisata. 2000 Pitkäniemen Perinneyhdistys ry.
- Kanto, Anneli, Verirusut. Gummerus, 2008 Helsinki.
- Kalela, Jorma, Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, 2000 Helsinki.
- Kallio, Maarit, Tilaa hulluudelle. Pitkäniemen keskusmielisairaalan arkkitehtoninen muotoutuminen 1800-luvun lopulta 1910-luvulle. Suomen historian pro gradu -tutkielma, 2007 Tampereen yliopisto.
- Kasari, Toivo, Suomen mielisairaanhoidohenkilökunnan järjestötoiminta 1927–1951. J.F Olan Oy:n kirjapaino, 1952 Tampere.
- King, Preston (ed.), The History of Ideas. An Introduction to Method. London 1983.
- Klinge, Matti, Suomen sinivalkoiset värit. Otava, 1981 Helsinki.
- Koivuniemi, Jussi, Nokian historia 1922–1993. Teoksessa Koivuniemi, Kaarninen & Kaarninen 1994.
- Koivuniemi, Jussi, Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka, Nokian ja Pirkkalan historia. Yhteinen Pirkkalan pitäjä 1865–1921 ja kuntien erilliset vaiheet 1990-luvulle. Nokian kaupunki ja Pirkkalan kunta 1994, Forssa.
- Lackman, Matti, Jääkäriiliike. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009. 48–57.
- Lackman, Matti, Kullervo Manner. Kumouksellisen muotokuva. Amanita Somero, 2017 Somerniemi.
- Lehtonen, Mikko, Tutkainta vastaan. Kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen dialogeja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 698, 1998 Helsinki.
- Mickelsson, Rauli, Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä. Vastapaino, 2007 Tampere.
- Miettinen, Eeva, Vettenranta, Jari, Havuaho, Osmo, Puhakainen, Päivö, Kehälina, Heikki, Reuna, Risto & Lehtonen, Jarmo, Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liiton historia 1931–1981. Painokaari Oy, 1987 Helsinki.
- Myllyniemi, Seppo, Sodan monet kasvot. Sisällissota Hämeessä 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007 Helsinki.
- Palonen, Kari, Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Palonen & Summa 1996, 137–159.
- Palonen, Kari, Poliitikka. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik 2003, 467–518.
- Palonen, Kari, Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric. Key Contemporary Thinkers. Polity, 2003 Cambridge.
- Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.), Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Vastapaino, 1996 Tampere.
- Pekonen, Kyösti, Puolueohjelman idea, Teoksessa Aarnio, Eeva & Kanerva, Jukka 1995, 24–35.

- Pietikäinen, Petteri, *Hulluuden historia*. Gaudeamus Oy, 2013 Helsinki.
- Sarvilinna, Atso, *Mielisairaanhoidon kehityksestä Suomessa vuoteen 1919*. Lääketieteellishistoriallinen tutkielma. Yliopistollinen väitöskirja, 1938 Helsingin yliopisto.
- Seppinen, Ilkka, *MKL Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan Liitto ry 1927–1977*. Forssan Kirjapaino Oy, 1977 Helsinki.
- Skinner, Quentin, *Visions of Politics, Volume I: Regarding Method*, 2002 Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin, *The Foundations of Modern Political Thought. Volume One: The Renaissance*, 1998 Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin, *A Reply to my Critics*, In Tully, James 1988, 231–288.
- Skinner, Quentin, *Conventions and the Understanding the Speech Acts*, In King, Preston 1983, 259–284.
- Siltala, Juha, *Sisällissodan psykohistoria*, Kustannusosakeyhtiö Otava, 2009 Helsinki.
- Siltanen, Teemu, *Suljetun maailman työntekijät. Pitkänien ammattiyhdistystoiminnan historiaa 1900–2014*, Pitkänien sairaalan Perinneyhdistys ry, 2014a Tampere.
- Siltanen, Teemu, *Pöytäkirjan matka vintiltä päivänvaloon*. Historiallisen alkuperäislähteen herättämät tunteet eri ihmisissä. *Esseistis-asiallinen tiedelehti Hybris 2/2014 (2014b)*. [<http://hybrislehti.net/22014---nautinto/poytakirjan-matka-vintilta-paivanvaloon>]. Luettu 17.7.2017.
- Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo, *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I. Tampere University Press 2007 Tampere.
- Suoninen, Eero, *Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1999.
- Sysiharju, Karoliina, *Pitkänieni sodassa 1939–1947*. Pitkänien sairaalan Perinneyhdistys ry, 2012 Tampere.
- Therman, Ernst, *Sairaala sodan jaloissa*. Kertomus elämästä Pitkänien keskuslaitoksella vallankumouksen ja sisällisen sodan aikana 28.I–7.V.1918, *Duodecim* 1975:91, 775–788.
- Tepora, Tuomas, *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhuri 1917–1945*. WSOY, 2011 Helsinki.
- Teräs, Kari, *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. *Bibliotheca Historica* 66, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001 Helsinki.
- Tikka, Marko, *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921*. *Ajatus Kirjat*, 2006a Helsinki.
- Tikka, Marko, *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921*. *Historiallisia Tutkimuksia* 230, SKS, 2006b Helsinki.
- Tikka, Marko, *Kun kansa leikki kuningasta: Suomen suuri lakko 1905*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2009a Helsinki.
- Tikka, Marko, *Punainen ja valkoinen terrori*. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009b, 226–245.
- Tikka, Marko, *Suojeluskunnat sodan jälkeen*. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas 2009c, 226–245.
- Tommila, Päiviö, Nygård, Toivo & Salokangas, Raimo, *Suomen Lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kustannuskiila Oy. 1987 Kuopio.
- Tommila, Päiviö, Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (toim.), *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti–Kotka Nyheter*. Kustannuskiila Oy, 1988a Kuopio.
- Tommila, Päiviö, Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (toim.), *Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma–Savon Lehti*. Kustannuskiila Oy, 1988b Kuopio.
- Tully, James (ed.), *Meaning & Context. Quentin Skinner and his Critics*. 1988 Princeton University Press.

Yekelchyk, Serhy, Kansakunnan asialla? Kapina ja ideologia Ukrainan sisällissodassa. Teoksessa Gerwarth, Robert & Horne, John 2013, 151–177.

Ylikangas, Heikki, Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa. WSOY, 1993 Porvoo.

Ylikangas, Heikki, Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen, 2015 Riika.